

Ку
на
Ср

ДРАМСКА БАШТИНА

Буро Димовић

БУРАЋ
СМЕДЕРЕВАЦ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека

ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник

Миодраг Ђукић, директор

Уредник едиције и приређивач

Олга Марковић

Коректор

Олга Марковић

Ликовно решење

Ново Чогурић

Припрема за штампу

Светозар Станкић

Штампа

Галеб

Земун

Тираж: 500 примерака

Штампање завршено: септембра 1999.

ЂУРО ДИМОВИЋ

ЂУРАЋ
СМЕДЕРЕВАЦ

Драма у пет чинова

Београд, 1999.

Ђуро Димовић

ЂУРАЂ СМЕДЕРЕВАЦ

Драма у пет чинова

ОСОБЕ:

ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ, деспот
ГРГУР, његов најстарији син
СТЕВАН, средњи син
ЛАЗАР, најмлађи син
ПАЈСИЈЕ, патријарх
РАДИЧ, велики челник
ТОМАШ, брат Јеринин
Војводе:

ТОДОР ОД СТАЛАЋА

ПОЈЕЗДА

ПРИЈЕЗДА

КАЛИЦА

ЈАНКО ОД СИБИЊА,
дворанин, па угарски
велможа

ЗЛАТОКОСИЋ

БИЈЕЛИЋ

ХАРИТОН

СВИЛОЈЕВИЋ, исто

БОГДАН, први

Протовистијар

ЕУКЛИД, други

Протовистијар

(у деспотову прогонству)

НОВАК, немар

РАДОЊА, старац Богумила

ПЕТРУШКА, слијепи

Богумил

МИХАЈЛО, преводник из

Манасије

МИЛАШ

ДИЗЕМ-БЕГ

ЛУДОВИК ОД ЛОЗАНЕ,

бискуп

НИКИФОР, вођа страже

ДИЗЕМ-БЕГ (РИЦАЛ)

СТАРИ ТУРЧИН

Грађани:

СУХИ

ДЕБЕЛИ

ВИСОКИ

СИТНИ

СНУРЬСОППОС, Јеринин
тјелесни слуга

БОГАЉ

ЈЕРИНА, жена Деспотова

МАРА, најмлађа, . јој кћи

МАРИНА

АЛИНЧА, богумилка

БЛИЈЕДА ДЈЕВОЈКА

Војводе, војници, дворјани, калуђери, Турци, пјевачи, свита,
робље, грађани, жене, дјеца, пажеви, итд.

ДОБА: XIV вијек

ПРВИ ЧИН: дворница у Некудиму, ДРУГИ ЧИН: трг у

Смедереву, ТРЕЋИ ЧИН: под терасом двора у Бару,

ЧЕТВРТИ ЧИН: дворница у Шиклушу,

ПЕТИ ЧИН: предсобље капеле у Смедереву.

Ђуро Ј. Димовић (1872-1966)

ПРВИ ЧИН

Улазна дворница у Деспотову граду НЕКУДИМУ.

То је велика просторија тамних дрвених стијена, са којих сијају, као украс размјештени Бранковића грбови: на златну пољу лав се маша звијезда, а ступа кроз љиљане. С десна су двоја врата, између њих Икона, па балустрада, што води у дворску капелу. Ту се смјестило неколико млађих дворјанки – одјело византијско: блиједо-ружичато и блиједо-зеленкасто с много сребра, – те чекају Јерину.

Позадина позорнице је прекривена тешким завјесама гримизне боје, разапетих између снопића витких византијских ступића.

Насупрот улазу у дворску капелу воде слични скалини у деспотове собе за примање. На њима почасна стража од Грка, испред којих шета Никифор. До њих прозор, па врата, на која се улази споља. То је главни улаз; кад се отворе, види се и на њима стража.

Деспот баш прима, стога је у дворници живо. Сприједа, сам, сјео, а ослонио се о балчак свој Дизем-бег. Спроћу њега замислио се исто тако сам Неимар Новак. Са шестаром мјери нешто по пергаменти. Иза њега је група властеле: скупила се око Појезде и Пријезде и примила навике византијске. И одјело је византијско: тамно и црно с много злата; с дугачким косама и брадама. Сучелице с њима мања домаћа властела, која се држи својих навика. Окупила се око Бијелића и незадовољна

бучи. Ту је Кајица, Златокосић, па и Михајло. Посве отрага група стране госпoде око Харитона

Сунце се клони западу, те је дворница пуна његова румена сјаја

I ПРИЗОР

КАЈИЦА

(симпатичан млад војвода)

Шта чекамо још, војводе? Одавна су већ изашли Угри:

Нека и нас Деспоту пријаве

(Стишавају га, а Никифору приђе)

МИХАЈЛО

(голобрадо момче у ђаконској одори)

Предводник сам из Ресаве ја. Михајло.

Деспоту доносим чудну књигу ову. Од Зонаре Премудрога,

а души Богу привлачи снажно. Пусти ме њему!

НИКИФОР

(стаде; спусти копље – не дозвољава)

ТОДОР ОД СТАЛАЋА

Грк!

МИХАЈЛО

Пуна их је земља наша!

Да расели Бизант когод, од нас би га њима населио!

БИЈЕЛИЋ

Ми да им даље градове градимо, простиремо костријет, куд ногом да ступе?

Без камена остаће врлети, без дрвета гора, без нас земља наша.

Скапаћемо од кулука тешког, а све другом заувар!

Зазвони, чу се и неколико акорда из капеле дворске.

ЗЛАТОКОСИЋ

(увек уз Бијелића; гласом као да јакну)

Данас још кући морам ја!

КАЈИЦА

Што то Јерина у цркви моли толико?

БИЈЕЛИЋ

Да мирније гријеши кад из ње изађе!
(чу то; а непријатно му)

ХАРИТОН

Благочестива молитве снагу зна.
Успомене, славни Император-Рекс Јустинијан Втори,
кад би што крупно хтио, ушао би у храм мудрости Тридјате,
и мјесто плитког свејтовања с људима, у молитву он би пао
док од силе не би њене, са амвона, преображен,
у ваздух се уздигао, и лебдио више двори царских,
а што у часу том пожели, постигао би вазда све. И Јерина тако –

ПОЈЕЗДА

Сасвим тако!

ПРИЈЕЗДА

О, баш сасвим тако, све!

БИЈЕЛИЋ

Али Деспот не!
Камење је молитва њгова, што не диже, нагло земљи вуче.
Зида, гради, непрестано ствара, али што ће грађевине!?
Да сву земљу каменом опаше, сваку стопу каменом прекрије,
опет отпор у камену слаб је; једно само земљу брани:
Срце ово, у камену што ће да сахрани!

КАЈИЦА

Ко зна Деспот што мисли – нијем је и тврд као камен,
Јерина ради то –

БИЈЕЛИЋ

Јерина јел?!

МИХАЈЛО

Њих су двоје једно за ме тек!

Више Острвце, мога родног краја, планина је небу полегила
коњ копитом врх јој не досегну: ту сад Деспот нов град диже
као да богу, не човјеку њиме хоће да пркоси!

БИЈЕЛИЋ

Нек је тако, опет за то ја вам велим:

Кулучења до сад било није, што долази – то ће бити право,
а тужбе до сад као траторке приче биће, којима се дјеца
плаше,

јер страшно ће тек да дође! Чујте ово:

На равници крај Језаве и Дунава

нагомилана брда стоје од опека и камења

ал још грађу вуку, а нико не зна зашто,

и мештре купе, а нико не зна куд. Све им спремно стоји,

али они не зиђу ништа, но чекају јоште,

као да опредјељење посебно мјесто тим добива.

Кад онуда једном прођох, као да је напуштена,

лежала је грађа мирно, на далеко у околу нигдје створа да јој
приђе,

док човјек неки од некуд искрсну,

обиђе је корацима као да камен у земљу забија,

па стаде више гомиле јој као да и он дође да чека

док се из ње друго створи. И тај је човјек био он –

ТОДОР ОД СТАЛАЋА

Неимар Новак?

БИЈЕЛИЋ

Главом он. Он је стрва животиња, што камење оно једе,

и од њега живи; и на кога упре поглед свој ледени,

као да се и тај у камен претвара, ил с каменом што осјети
сродно.

Сад је дошао Деспота да гледи... те вечерас, последије тог
гледања,
сви знаћемо што нас тако нагло, и нуз пријетњу амо окупише.

ЗЛАТОКОСИЋ

Данас још морам кући ја!

КАЈИЦА

Ноћ се спушта. Кад чекати Деспота морамо,
бар да дознам зашто? Запитаћу сам Новака:
Велико нешто, Неимаре, смишљаш?

НОВАК

(врло маркантна радничка и груба појава)

Ново.

КАЈИЦА

Што?

НОВАК

Ковину бијем, дрво делама, а камење кидам,
али мисао од Деспота чекам, у своје рухо да је обучем.
Ја сам мали, он Велики Неимар. Доста.

ПРИЈЕЗДА

(дивећи му се)

Сасвим тако!

ПОЈЕЗДА

(надилазећи Пријезду)

О, баш сасвим тако, сасвим да!

КАЈИЦА

Јел добро?

МИХАЈЛО

Лијено?

ТОДОР ОД СТАЛАЋА

Ил' корисно? Заћута!
Он ћути тако, ћути по ваздан: ћутаће и сад –

ХАРИТОН

Реци: – одговори; – кад те моле:
Изречена ријеч је твоја к'о молитва. Реци ју, де!

НОВАК

Ћутање је молитва највећа.
Слушајући пјесму клесана мермера, уздигнем се и ја у њој
до висина свода кога зидам,
што ћутањем вјечним велича вазда Створитеља и ко њега сазда!

БИЈЕЛИЋ

Кад неће он, запитаћу Деспота сам:
За мнош, војводе – челник Радича, Бијелић вас води!
(Пође с многима)

НИКИФОР

(спусти опет копље)

Даље!

ЗЛАТОКОСИЋ

Данас још кући морам ја!

БИЈЕЛИЋ

(глас га тај узруја јаче још)

Деспоту мом да мени страни брани –
(Хоће да силом прокрчи пут, кад)

БОГДАН

(у великој одори Протовистијара изиђе и јави)

Примање се прекида до сутра; за данас вас Деспот све отпушта!
(Узвици разочарања и негодовања; други буче, а крену се)

НОВАК

Јави му за мене.

БОГДАН

Жалим, – не иде.

ЛУДОВИК ОД ЛОЗАНЕ

Најавите само мене. Мене и друга мог, доктора од Визе –
(И уз наклон представља он Богдану Доктора За то врјеме)

ПОЈЕЗДА

(под дубоким дојмом пита Пријезду)

Реци, о реци ко је оно, ко!?

ПРИЈЕЗДА

Из Базела, са сабора, достојанственик највећи.
Године прошле спалио је Орлеанску Дјевицу,
ове године судио Папи, и како је строг: – изгна га,
у Цариград иде сад да споји вјере наше –

КАЈИЦА

(прекиде их)

А не успије ли,
до године може Јерина да изгна и њег или спали!
(Као поплашени они се повуку, представљање се свршило)

ЛУДОВИК

(доврши Богдану)

– да од нас чује ријеч о Царству Небеском!

БОГДАН

Жалим силно, из дна душе жалим, али – не иде.

ДИЗЕМ-БЕГ

(узвишен над свима испрси се пред Богданом тад)

Ти ! Чуј: реци му за мене –

(Груби му глас дирну Богдана; док се њих двоје мјере, опет)

ПРИЈЕЗДА
(састаде Појезду)

Ал оно је Турчин. Тај се чује.

ПОЈЕЗДА
Као каква звјер, само што не рикну –
Али опет наиђе

КАЈИЦА
И такоm ће мудри Деспот хака главе доћи!
Огледање се довршило, те

ДИЗЕМ-БЕГ
(Још силније доврши)
– да од мене чује ријеч о Царству Земаљском!
Појава његова и оштро наступање дјеловало је на све. Већ и Богдан се повуче, али иза њег изађе од Деспота и пред Дизема стаде исто онако самосвијесно снаге своје младић неки. То је

II ПРИЗОР

ГРГУР
(и још дрскије понови фразу Богданову)

Не иде!

ДИЗЕМ-БЕГ
(зареза)

Ммрр – а зашто?

ГРГУР
(сиђе, још пркошљивије стаде пред Дизема)

Јер – не иде!

И од смјелости његове попусти Дизем, нарочито кад се он обрати с гестом опраштања и другима велели

ГРГУР

Отишао је Деспот – и Господа могу се разићи!

И почеше се разилазити. Први хтједе још једном да завикне

ЗЛАТКОСИЋ

Данас још –

Али га ућутка

БИЈЕЛИЋ

(потајно, значајно)

За мном! Деспоту не могу – Јерини ћу моћи!

И док други одлазе кроз главни улаз, склонише се њих двојица за завјесу. При одласку пита још

ЛУДОВИК

Ко је младић тај великог црног ока, што у једном тако грије и жеже?

ХАРИТОН

(изводећи га)

Најстарији син Деспотов, наслѣдник му, узданица: Гргур!

Док разилажење траје, изађе за Гргуром од Деспота и угарски дворјанин у служби Деспотовој Свилојевић. Дивећи се мотри Гргура. Кад хтједе и Кајица да оде, задржа га

ГРГУР

Ти остани. Тебе треба – где је отац мој?

КАЈИЦА

Од њег дође; кад ти не знаш, откуд да ти кажем ја?

СВИЛОЈЕВИЋ

Ја знам гдје је; ја вам могу рећи то:

Милостиво примао је, пун кнежевске воље ведре, посланике угарског ми краља апостолског.

Када потпис он свој метну на уговор, с ким уступи

град престони свој Биоград у власт њину: пергаменат кад им даде,
ског задрхта државни му печат златни – уста тада.
Растао је, док је устајао;
Као да из земље хрид се диже, растао је и ја видјех,
главом облак гдје досегну, те од сјене око потавни му.
Без ријечи једне, у највећем муку знак им тад даде да изађу,
и кад их неста на ову страну, упути се он на другу и оде...
онамо оде, гдје је сунце тонуло у мрак.

ГРГУР

Заболио је потпис онај – ал добро. Доста. Хвала.
За другима изађи и ти!

Свилојевић обазирући се покорно излази.

КАЈИЦА

(кад оста сам с Гргуром)

Дршћеш вас... ти долазиш од ње, јел?!

ГРГУР

Од ње; од Марине. Од ког другог до од ње!

КАЈИЦА

И тражиш оца, жустро, гле?!

ГРГУР

Одлучио сам ја, да му данас признам све. Хоћу; да; та вечерас могу све!

КАЈИЦА

Зар и Марину у двор ти доведе? Гдје је? Штитићу је ја!

ГРГУР

Љубав је наша почела у гори, нек Марина и остане тамо.
Али оцу ја ћу рећи све. Враћајућ се од ње кући
састао сам необичне људе. Испијени, занесени, молили су на
ливади;

Као свијећа плам у цркви уздигле јеле хреб свој око њих,
сунце му вршке звијездама кити, а огњем пали рубове –

КАЈИЦА

Да нису били Богумили?!

ГРГУР

Они да. Кроз грање тамно пробија сунце јарко,
а они уздигли руке, молитвом га поздрављају својом.
Не чух им ријечи, али видјех занос, и он ме чудно
простријели свега:

викнух им нешто – нико се не макну,

Одапех пушку: од њих нико ни оком не трену –
тад клекох и сам до њих да се молим.

Силно је нешто у молитви тој слободној било,
јер у часу њене преданости наш гријех ми више није био гријех,
ја створих тад одлуку, отворено оцу да испричам све!

КАЈИЦА

Деспоту? Њему не. Убиће се, ил ће те убити!

ГРГУР

Нек убије! Човјек је велики тек кад страха у њем није
као у њих, ил у мене сад –

КАЈИЦА

Одгоди бар до сутра
да наглост твоју расхлади разум –

ГРГУР

те остане опет, по староме све?

Прекасно је! Чин брзина чини. Богумиле у двор сам довео,
њихов да неодољив чује глас, па онда ја... иза... њих...

Ал отац гдје је? Наћи га морам – жустро! Ти дотлем чувај и
пази на њих!

КАЈИЦА

Ријеч једну само још. Богумили пред Деспота зар баш доћи
морају?!

ГРГУР

О вјери отац радо збори... а онда – од Марине кад се праштам, и тијело јој се упије уз моје, док очима мене обасјава, точи јој се кроз мед пољубаца из грла гугут разблудан: остај још, још да пијем твоје очи чарне!

Нуз богумиле слијепец биједан ходи. Не види ништа, од свег на свијету, схвати, не види баш ништа он, и живи. Страхота да буде већа, дјевојчица га води млада, а очи јој чезнутљиво траже што би пиле – кано у Марине! Топлина им прво нек загрије оца, а тад – да, ја ћу тада моћи...

КАЈИЦА

Та ти се бојиш... па то је страх?! Зар се и Гргур бојати умије?!

ГРГУР

Није страх! За њега не знам ја!
Крв очева стрепи то у мени од помисли коју он не воли.
Сад иди, чувај оне, док оца нађем ја!
Оду.

III ПРИЗОР

*Отворише се врата од капеле, па зајеча пјесма, завршна заносна химна богослужења Звона. С помпом излазе најприје пажеви, дворјанство, па носиљка с Јерином. Уз њу десно Лазар, лијево Јанко. Онда даме, па Јеринин телесни слуга *Chrysope*, Сиријац огроман по стасу, а животиња по лику. Кад донеше носиљку до Јерининих одаја, изађе она. Госпођа је то средњих година; лице јој толико обојадисано, да изгледа непомично. И покрети јој укочени, ритмички. Нека светитељска је то укоченост, којој брокатске хаљине и силни драгуљи дају вампирску љепоту. По обреду бизантском узима она сад опроштај од двора. Прво се нице поклонеше:*

ПАЖЕВИ

Благочестивој хвала и слава!

(Повлаче се)

ДВОРЈАНКЕ

(иза њих се клањају до земље дубоко)

И вазда дика!

(Те одоше)

ДАМЕ ОД ДВОРА

Па до вијека тако!

(Одлазе и оне слично)

ЈЕРИНА

Оставши сама са Јанком, Лазаром и Чyсоррот, подиже им руке да их пољубе, и пође, а још је укочена кано кип. Лазар јој приђе руци. Јанко то не опази, и она се заустави)

Куда нам се Јанко загледао тако?

ЈАНКО

(пуст младић, ватра жива Црн, коса дуга, коврчава)

Обневидех од сјаја толика!

ЈЕРИНА

Зар толико ти волиш лијепо?

ЈАНКО

У љепоти и у сјају живот мој је до сад протицао;
али блесак двора твога још забљехну очи моје!
Сиромаштво бјеше до сад раскош моја, сјајност тама,
тек овдје се разви калем у грозд, и грм у храст,
те сазнајем лијепо у том сјају што је!

ЈЕРИНА

Почињем да сијем тек сјеме сјају своме!
Биоград, стамни наш град, у власт пређе краља твога,
замјену му дићи ваља. Треба земља Престоницу своју,
Деспот тврђу, а одавна и ја мјесто тражим,

гдје да своје снове претварам у јаву, јавно на њем да облиста,
што у мене од земана тиња. То док троје у једном избије,
разасјаће на земноме шару град, ком премца нигдје није!

ЛАЗАР

(слабуњав, болешљив младић тамна лика)

А да букне рат?!

(Избаци, уплаши се својих ријечи те заћута)

ЈЕРИНА

Умно дјете мајке своје, умом згађа баш потреба гдје је!

ЈАНКО

Још да букне рат! Посље сјаја игра бојна,
У њој и ја свјетлост своју да покажем!

ЈЕРИНА

Чему рат, кад сјај тражи мир?!

Шта би од њег преостало, непријатељ кад би надвладао?!

ЈАНКО

Кога – мене? Ја да не побједим на кога навалим?!!

ЈЕРИНА

Зар тако си ти сигуран у побједу своју?

ЈАНКО

У Јанка никад, госпо, не сумњај!

Погубити га могу; побједити никад не могу!

ЈЕРИНА

Мој си, кнеже, док си такав: и остај ми вазда такав!

(И као да се одушеви пружи му руку свечано, а Јанко клече)

Храброст мужа жену опија; владарки је храна она!

У коме је јака воља као звијезда да заблиста,

никада се тај с ума не смета! Али рата ни уз тебе нећу.

Деспот савез хришћанских владара у потаји, неосјетно, спрема.

Да нуз Мљетке и Цариград предобије још и Угре,
и Биоград свој жртвова. С војском хоће, тако сакупљеном,
да Султана изненада свлада. Али сила Султанова
баш на војсци и почива: с најслабијим у чему је,
хоће Деспот да навали на најјаче у свог противника –
не! Ко Султана хоће да обори, другачије напасти га мора!

ЈАНКО

Премудро је Деспот савез замислио – из небуха напасти
Султана..
већ вијест о том сама гром ће бити за Султана.

ЈЕРИНА

Неће. Султан зна, што Деспот спрема за њега!

ЈАНКО

Издао нас неко –? Ко је издајница?

ЈЕРИНА

Што плану тако? Ево ко: ја сам.

ЈАНКО

(затетура пред мирноћом и пред ријечи њеном)

Ти?!!

ЛАЗАР

(у том страшном часу обви се око Јерине)

Што смисли то, мајчице једина?

ЈЕРИНА

Ма како дјело страшно било, је ли снажно, владарско је!

ЛАЗАР

(све слађе)

Ти ћеш сама свладати Султана; али како, реци, мати, како?

ЈЕРИНА

Причекајте још час који!

Дуго Султан није вјеровао плаћеници моји што му доушише,
ал кад сазна да је Деспот град свој први Угрима предао –
вјероваће; па ако је страстан,... ил на бој неспреман,
једним чином хтјеће савез распрштати.

И тад за побједу своју кад сигуран буде, ја ћу изникнути
и побједник Султан побјеђен ће бити роб!

Но дал чувсте шушањ? Је ли он, ил од њега глас – неко је ту!

ЈАНКО

И ја га чух...

(Па извукавши мач, подиже завјесу, за којом је Бијелић)

Што радите овдје ви?!

IV ПРИЗОР

ЗЛАТОКОСИЋ

(хоће да се отме Бијелићу и оде)

Данас још кући морам ја!

ЈЕРИНА

Домаће војводе!

(Chrysopri)

Њих Деспоту води!

БИЈЕЛИЋ

Не Деспота; благочестива, ми тебе тражимо.

У чети Радича Челника најбољи бојнокопљаник је ово
(Златокосић)

Кадар је стићи и утећи, и на страшном мјесту постојати,
до Бога се не боји никога –

ЈЕРИНА

Па што мени онда дође?

БИЈЕЛИЋ

Ти си жена, теби га доведох! И он има жену,
Кано капља младу, кано млијско мазну.
А воле се много, те им се десило, да му љуба хоће
мати да постане. Но им бану стража, јер да преша сили,
укућане све поведе с њим на кулук до Језаве.
Пусти Златокосића, пусти само њега – ја те за то молим!

ЈЕРИНА

Ти–? А што си, за право, овдје ти?!

БИЈЕЛИЋ

(час у неприлици, онда узе увојак, па више њим но ријечима ће)

Гле: сиједи су косе моје. Ал као да су поцрњеле,
сам ћу радит за тројицу, тек ми њега пусти... кумче ми је!

ЈЕРИНА

У разлогу зар том све? Људе ове ја не појмим! И по крви род
да ти је,
земља кад затражи од синова својих ушур свој за себе,
похитати сваком треба и оставит своје све,
јер земља је од постанка па до конца мати наша прва!

БИЈЕЛИЋ

Мскана земља наша, буди и ти податна као она –
Радичева пусти бојнокопљаника!

ЈЕРИНА

Радичева?!

Ни у своје име молити не знате!

Док вас гледам тако биједне, земље ваше глас у себи чујем:
Гради даље, не попуштај; креши и не штеди – Chrysoppe,
изведи их!

БИЈЕЛИЋ

Јазук теби, Госпођо разумна, јазук теби и господству твоме,
ал стран је теби ове земље глас; стран он теби, и ти њему
страна!

ЈЕРИНА

Што рече? И како порасте? Грдњом ти си, грдњом ја ћу:
Chrysoppe, ти их јоште не изведе?!

CHRY SOPP

Даље!

(Потискује их; измичући ће)

БИЈЕЛИЋ

Туђинка си земљи овој, туђинка ћеш тако и остати!
(И изађе, ал споља се чу још познат узвик)

ЗЛАТОКОСИЋ

Данас још –

(но далњи му звук бијесан Бијелићу гуши)

ЈЕРИНА

Данас рече? Јанко, чу ли ове?

Избија обијест из уста им: кад спомену Радичево име,

у мало се не прекрсти! Што имају на томе Радичу?

Што га Деспот тако штује, што војводе к'о у свеца гледе?

Ти си ми се захвалио од најбољег да си јунак бољи –

би ли смио првог копљаника и кума му у његве ставити?!

ЈАНКО

„Најпреча је служба у Госпође” Cortegiano тако рече –

Ко налоге њене врши, част на врх свог мача меће!

(и оде)

ЛАЗАР

(оставши сам с Јерином умиљава јој се, а подрхтава)

Мати... литроси војводе, за послвије мени их остави.

ЈЕРИНА

И ти за њих џебаш?! Не плаши се: убити их нећу!

ЛАЗАР

(насмја се)

Хоћеш! Не видјех никад како се убија,
кад отац крати нама то. Ал' кад он оде –

ЈЕРИНА

Ти би то смио, ти мој њежни Принц Византа горда,
и његових крвавих запада? Мирис расцвјетана јоргована
најавља тако ославу прољећа, као глас тај, што ми засвједочи,
да заструја кроз те крв предака ми царских!
(Подигавши огледало огледа се с њим)
Иста слика моја!

ЛАЗАР

Цио ти!... ал гориш чудно од ватре неке –
од оне да ли, султана што ће скоро да сажегне?

ЈЕРИНА

И то би хтио знати?! Како скрб владарска
већ на твоје жиле покуцава! Дијете си још, и млад много,
остави то за посље, а сад – гле: за вечерњу се већ спрема
молитву

*(Ушле слуге са свијетљацима, које стављају на столове, за њима
унеше ђакони чираке с налоњом, и стављају пред Икону)*
а по пољу пада ноћ. У Византу, код нас, на обали травној
слатких његових вода живот сад почиње, починак овдје –
мене одмор умара његов. На молитву, па у сан и мир.

*У том се развукоше гримизне завјесе отраг, а указа се ведро
звјездано небо. Звјезде крешу, све плива у њиховој зеленкастој
свјетлости, а из врта се пење у дворницу старац дуге сиједи
браде и меке као од пахуље. Из ње руди лице, обрве велике,
а испод њих скачу мале очи! Источњачки достојанствена др-
жања, у тамну одјелу пењући се он постајкује, одбачајући се
о свој високи штап од слонове кости.*

CHRYSOPP

(најављујући га)

Превисоко Деспотско Достојанство главом долази амо!

V ПРИЗОР

Јерина пође у сусрет Деспоту; као да се посрами, повуче се Лазар скромно.

ЈЕРИНА

Све спремно чека за вечерњу молитву нашу!

ДЕСПОТ

*(иде даље; у пола као да говори сам собом)*Не. Још не. За молитву треба ум управљен небу.
а мисли моје сад земља привлачи – наш Биоград није више наш!

ЈЕРИНА

Мање даде ти за веће: помоћ угарска је зато наша.
Да доведем дјецу амо? Мљезиницу Мару своју још видио
данас ниси.

ДЕСПОТ

Жучи је пуна нутрина моја. И спомен на мило горчином
потреса њеном –
не ни њу! Зашкрипну перо, кад уговор Угрима потписах,
као да стабло старо из живице ја извалих,
а оно махнув са сломљеном граном са штропотом сурва се и
скрши:
крупно нешто крену се у мени тако – пером оним кано мачем
ја пресекох прошлост своју. Пођох сад, и гдје станем,
на судбину рода свога ја ударам печат свој!

ЈЕРИНА

Владар си. Владару тако и приличи.

ДЕСПОТ

Спремање је до сад сав мој напор био.
Државу велику Бог ми даде, и народ чврст и блага сваког
болболице;
каменолом мој се није исцрпио: Камен савез, камен тврђа,
и војвода сваки камен. Грађу многу из њега изнесох,
и још је има у њему много...

ЈЕРИНА

Неимара да позовем, још од јутрос овдје чека.

ДЕСПОТ

Њега не, прије другог неког. И војску и град
Турчин може оборити, разрушити све камење,
што сам до сад сneo – зар с тим само да у борбу уђем?

ЈЕРИНА

С чим би више?

ДЕСПОТ

Осим овог свијета у себи малог,
живи човјек и великим животом цијелог око себе,
и тај види и даље зна, што је оном малом тајна.
Њим мислећи на обзорју мом се Султан указује
као таман облак судбоносан; од напона снаге у њем подножје
се моје тресе.
На борбу ми он долази, а у паду једног од нас спас другоме
лежи.
Као владар тражим што сад да саградим,
да сила земна уништити то не узнемогне.

ЈЕРИНА

Би ли храм велики, као Јустинијан? Да Хиландар Нови у
земљу зарони,
јер место његово никоме се стрти не да?

ДЕСПОТ

Далеко мислим; и што градим, покољења бих да преживи.
Ал Биоград док сам предавао, зграде оте темељни мој камен,
ја осјетих бол жестоку; муку тијела што најдубље лежи,
због тога понајвише трпи, издржи све, а сунце га никад не
огрије!

ЈЕРИНА

Град се брани; за жртвом теже темељи његови
да, за жртвом! Привлачи врх муњу, а лист кишу –
у камењу је и влага и муња, зато је оно људске крви жедно!
Несмиљено су стари моји прољевали крв човечју.
Знала нисам, ал сад схваћам зашто: крв је мисао јачала у њима:
још си мало крви људске ти просуо, мој Деспоте!

ДЕСПОТ

Што спомену крв и жртву? Ја их нећу ни једнога.
Не крв, мисао велика ствара народ и живот му одржава.
Веселе хоћу ја да сијем, у срећи мојих радост да жањем.
Ал доста вечерас, мјесто с вама, сам ћу да се молим!

ЈЕРИНА

Забринут такав од мене да одеш, дан први кад поче велико
дјело своје?
Осмјех треба у зачетку да прелије мисао ону,
којој крај ће смијех да окуни. Да доведем дјецу твоју?

ДЕСПОТ

И њих послје!

ЈЕРИНА

Цио дан не видје Мару,
не запита како јој је, ни њој ни осталој дјеци нашој!

ДЕСПОТ

Мара је јутрос нешто блиједа била – бриго слатка ја те
сметнух с ума!
Да јој није што позлило?

ЈЕРИНА

И Лазар је дуго овдје, још га ниси погледао!

ЛАЗАР

(љубећи Деспоту руку)

Мој оче!

ДЕСПОТ

Лазо мој! Да, из близа живот грије другачије:

Доведи ми дјецу да загрлим те животе,
којима сам живот дао сам!

(*Chrysopp оде*)

Ал како је Мари –
да не кријеш што од мене?

ЈЕРИНА

У бризи велики ти човјече, кријем жељу ја једину
да те на дан твог почетка, бар у вече, развеселим! –
Добро је Мари!

ДЕСПОТ

Жено, неостварених имаш ли ти жеља својих, да их остварим
вечери тад ове?

ЈЕРИНА

Имам једну, знану ти, ваздању: буди велик, да ја будем уз те
сретна!

ДЕСПОТ

(пољуби је)

Сад кад почех дјело своје, глас разумјех што некада дошапну
ми: узми њу.

Не око, ухо ми је ту ријеч чуло, кад се крену у мени одлука:
узми ову.

Душа моја пред тобом јача: краљицу узех када тебе ја
приведох себи!

VI ПРИЗОР

*Њих двоје још загрљени, кад се указа висок, скроман младић;
то је*

СТЕВАН

Оче!

*(Док га грли, стаде на врата љепота дјевојка, час почека, па
потрча)*

МАРА

Оче, драги оче мој!

(Буран загрљај)

ДЕСПОТ

Дјецо моја! Гргур гдје је – у лову још за звијерком лаком?

Кад не могу да пољубим око оно паметно и мушко,
мјесто њега ја ћу двапут тебе

(Љуби Стевана)

А Мара моја?

У једној ријечи зар се може да осјети више миља,
но љубав што осјетим кад изустим име твоје!

Па што сте дјецо, ви радили данас?

МАРА

Дивну пјесму Стеван је читао.

СТЕВАН

Кад је Мара тако хтјела!

ДЕСПОТ

(Јерини)

Како те ситне радости живота омамљују онојношћу својом
(Стевану)

А о ком Цару, или којој вили, гвозден деки ил сунчевој мајци?

МАРА

О Зидану Скадра на Бојани.

ДЕСПОТ

О Скадру!

СТЕВАН

И како је Гојковицу младу
муж принео камену за жртву.

ДЕСПОТ

Камену за жртву –?!
Ал куд оде моја мисао хитра! Док је жива вашег родитеља,
дјечи мојој зло пачити неће! Камења има разне врсте,
тешког и тврдог, ког мајстори у темеље зиђу,
и још тврђег, а блистава, кога људи за украсе носе:
ти си такав драги камен мој!

СТЕВАН

И није за њом заплакала, јер да нужда то затражи,
сама би се, тако рече, у град дала зазидати!

ЛАЗАР

Мара увијек превисоко хоће, ал да једном до невоље дође,
увјерен сам побјегла би прва!

МАРА

Ја се жртве никакве не бојим!

ДЕСПОТ

Јест, јунак је Мара моја, поднела би и најгоре.
К мени дијете – али немој: ја те морам мање миловати,
превелика љубав таква мора једном забољети!

ЈЕРИНА

(узбуди се на то чудно)

И опет би нама неко – не пушта га стража амо... ко би то био
у доба ово?

ДЕСПОТ

И нека га не пусти нама! Нек буде ово вече дјечјег миловања!
Ал ако је вијест прешна од Гргура? Дуго га нема, да му се
није припетило зло какво?

*(И отвори сам врата. Указа се мрк старац. Прогрушани му брци
преко тока пали; сурова, ратничка појава. Деспот га препознаде,
и коракнув назад, баца се у своју достојанствену позу)*
Радич... ти слободно уђи!

VII ПРИЗОР

РАДИЧ

*(говори одсјечно; често не доврши реченицу, то заврши
онда снажна геста руке)*

Да. Ја. До сад си ме први ти себи позвао, а сад... даклем је
истина?!

ЈЕРИНА

Радич – зар већ?!
(И ухвативши Лазара, повлачи се)

ДЕСПОТ

Што?

*(Па и он стаде пред њег. Уплашени Радичевом бијесном по-
јавом, Мара и Стеван притрчаше Деспоту као да га хоће да
бране, а он их загрли, и тако показа Радича)*

Не бојте се овог, дјецо!

Облак је Радич, али не из ког пуца гром да простријели дрво,
већ киша роси, земљу да оплоди.

(Радичу)

Што рећи хтједе?!

РАДИЧ

(видећи га међу дјецом, не може да плане, но се мучи)

Ти... ти...

(Па провали)

ал шта – признај да Биоград није више наш!

ДЕСПОТ

(Испусти дјецу)

Није.

РАДИЧ

Угрима га даде? Својевољно?! Без боја?!!

ДЕСПОТ

(и он све јаче)

Својевољно. Без боја.

РАДИЧ

Поклонио им га?! Одох онда – ја да свршим!

(Пође, али опази да улазе Јанко и Свилојевић, па лупну мачем)

Ха! Ммрр!

ДЕСПОТ

Што би ти да свршиш?

РАДИЧ

Не питај! Уништио бих, ал Биоград другом не бих дао!

Што душманин отме, вратити се може; никад, што му сам уступиш!

ДЕСПОТ

Није тако! Град сам предао, ал угарску помоћ добих,

град продадох један, ал мјесто њега дићу други, бољи –

ЈЕРИНА

(упаде тад)

Љепши и богатији. Диван биће да се о њем прича

кано о чуду сјаја и красоте, по облику налик Цариграду,

по љепоти надвисит и њега –

ДЕСПОТ

А зваће се Смедерево!

РАДИЧ

Ал Биоград бити неће! И никад душе његове старе,
широке и моћне имати неће!

ДЕСПОТ

Душе ти рече?

(Преображен)

И душу ћу њему дати!!

МАРА

(оте се Стевану, показав на Деспота)

Задрхтао је!

(И притрча Деспоту)

Оче!

РАДИЧ

Биограде мој! Упознах те када те изгубих!

Као да си ми од имена слово прво, па без тебе не потписа
ни да сам – који сам! Ал шта ту вазда – ја одох да свршим!

ДЕСПОТ

Стани, старче, збориш пред владарем! Та с ким да га браним?!

РАДИЧ

Са шаком својих – с нама! Турака је некад прегршт била,
освајају сада царства! С другима се злотвор смрвит не да,
већ честит буди да те штује, храбар да се боји, па удри!

(И приђе Деспоту, самур завали, па загрми)

Хоћеш рат?!!

МАРА

(испред Радича)

Прије мене него оца!

ДЕСПОТ

(склони је, и то га примирује)

Маро!

(Те се окрену Радичу)

И сам сам овако ја млад био, кад је једне ноћи ужасне,
 мој се отац с Косова вратио, с тужног поља, а после покоља
 изгубљене битке кобне. И ја му тада прилетих овако,
 и љубећи чело болом испијено, на крсну се славу своју заклек,
 осветити да ћу једном пораз покошена свог племена!
 А од тад – гле: колико љубим ову мезимицу
 још толико ја мрзим Султана, и што радим, помишљам на њега:
 невидљив он ми равне дјелом сваким! – ја спремам савез и
 војску купим,
 с границе да га њом одбијам док у земљи не изградим зграду,
 зграду себи, од нас свију зграду, која ће сили свакој одољети,
 па споља јаки у срећи у њој задовољно дане проводимо!

РАДИЧ

Знам ту зграду и што с њоме мислиш? Прозлазећи амо испод
 куле,
 на решетци тамнице проклете руку видјех с бурмом
 позлаћеном,
 по њој познах Златокосог свога копљаника; затвори га јер –
(Геста)
 његова се побоја пркоса, стрепи пред гњевом сиједог Радича!

ДЕСПОТ

(у једном поста строг: огледа се)

Ко затвори Златокоса бојнокопљаника?!

РАДИЧ

(кликну као да му одлахну)

Ниси ти?!

Ха, вамо га ко учини други, Радичева димишћија на мегдан га
 ма гдје чика!

ЈАНКО

(у тајцу, који наста, смјело иступи)

Ја учиних, и ево ме!

ЈЕРИНА

(дивећи му се)

Не, Јанко!

РАДИЧ

Туђинац даклем, и опет?!

ЈЕРИНА

Туђинац – да! Али није он. На налог мој их Јанко тек затвори.

ДЕСПОТ

Јерино!

РАДИЧ

Реци бар зашто?!

ЈЕРИНА

Туђинка сам и ја, ал у мени Кантакузина крв тече царска.

Не даје владар о дјелима рачун својим: – ја сам тако хтјела!

(Узвишена гњевом својим пође из дворнице, али у тај час подиже Chrysorr завјесу и пусти у насталу страву међу присутнима Богдана, који се склони да уступи мјеста скрушену старцу који ставши на улазу благослови све, а глас му јекну као метал. То је)

VIII ПРИЗОР

ПАТРИЈАРХ ПАЈСИЈЕ

Мир вам свима!

(И тај глас подјелова магијски на све. Прво)

ЈЕРИНА

(преобрази се, лавица из ње неста, крстећи се шапну)

Патријарх.

ПАЈСИЈЕ

Ноћ се цари, да свршимо молитву вечерњу.

ДЕСПОТ

Нек се сврши и дан овај с молитвом, заједно!
(Пајсије уз помоћ ђакона меће епитрахил; он ће Јанку и Свилојевићу, поведавши их у страну, док остали стају код Иконе око патријарха и чекају на почетак обреда)

А ви: на двору мом бјесте дворјани честити,
 као дјецу вас своју ја миловах. Сад прилике друге наставају,
 те прије него рок вама истече, пођите дому свом – краљ ваш
 вас треба!

ЈАНКО

Истина је даклем да с Турцима обрачун почиње?!
 Од свег што оvdје ја чух и видјех, мржња на њих највише ме
 вукла;
 сад да одем, кад рат замириса?

ДЕСПОТ

Кад замрзи Турке тако, трипут прије ти својима мораш,
 па сиј мржњу своју међу њима! Сада збогом, и пођите!

СВИЛОЈЕВИЋ

(повлачи се тужно први уз силно клањање)

Идемо, ал у срцу ти нам оста за увијек: ти наш отац, кнез, и
 узор за свагда!

ЈАНКО

Тјерају нас – ми идемо; кад запиште – доћи ћемо!
*(Одлазе; тад Јерина за час прекиде своју побожност, и чу,
 како нареди још Богдану)*

ДЕСПОТ

Зором сужње пусти из тамнице.
(И отпусти и Богдана)

ЈЕРИНА

(од чувеног и виђеног талас узбуђења пређе њом, Уздиже главу а осмјех јој заигра на уснама, али одмах и клече у најдубљој побожности и поче да шапће молитву)

Господе Саваоте, Боже мој...

ПАТРИЈАРХ

(поче обред испред Иконе)

Господу помолимеја!

СТЕВАН, МАРА и ЛАЗАР

(одговоре му)

Господи помилуј!

РАДИЧ

И спаси земљу моју
(И пође потихо)

ДЕСПОТ

(постранце га устави; док се остали моле, он ће њему)

Куда?

РАДИЧ

Доста свега би! Ковачу некадашњег Царства силног нема мјеста овдје. Одох ја да свршим!

ДЕСПОТ

Што?

РАДИЧ

То! У земљу своју сам злотвора пусти – тим отвори врата сам пропасти својој. Одох у замак свој, у њег ћу се с четом затворити, па чекати док до њег не стигне. А непријатељ ће доћи, али ја му града никад предат нећу! У њем ћу се утврдити и бранити до посљедњег четника, а кад и он на бедему падне, запалићу барут испод себе, с њим одлетет небу под облаке, али града му ја предат нећу!

ДЕСПОТ

А дође ли прије Смедереву?

РАДИЧ

Сачекај ме тад у њему!

Оде. Гледајући за њим оста Деспот. Свршила се молитва; док Јерина метанише, Пајсије пружа дјечи крст да га цјеливају, што они чине и одлази. При том

СТЕВАН

(хтједе оцу пољубити руку, али видећи га онакова, рече)

Лаку ти ноћ, оче драги!

И одлази на починак. Иза њег пољуби крст

ЛАЗАР

(па Јерини скут)

Добру ноћ ти, добра моја мати!

Оде и он. Тад пољуби крст

МАРА

(и огледавши се у наоколо изусти)

И вам ноћ лака, сва божја створења!

(Те мину за браћом)

ПАЈСИЈЕ

(Јерини пружа крст)

Благодат божја на вас и дом овај, да на све спусти ноћ сне
благе!

ДЕСПОТ

Стан почекај, – ријеч Патријарше! Гле, у дољи како тамо дрхће
зрак свјетлости попут звијезде пале; чуј, оданде крик се разабире.
Више воде шум се диже, из дубраве топће топот туп –
мир вечерњи посвуд просуо се, а све ноћних гласова је пуно.
То дахтање ноћи и тишине док у себе ја упијам
уму бдењем изнурену као тлапња причиња се

да ми душу у помоћ зазива из свемира душа мог народа.
И тад разум стане... мудрост ова наша шта је, и почетак шта
је њен?!

ПАЈСИЈЕ

Страх Господњи; почетак је то и свега крај.

ДЕСПОТ

Страх –? Да, док је човјек овакав,
Од земље некад створен, мек тијелом лако се свија он,
Радич тек – као маљ је тежак, а чврст и прост као кам:
Да у камен дух улегне, сви би били као Радич,
изнад свију Смедерево сјало – да у камен дух удахнем,
пун страха божјег бил ја могао то?!

ПАЈСИЈЕ

Би, кад би тако вјеровао!

ДЕСПОТ

А та вјера, шта је?

ПАЈСИЈЕ

Тајна. Ко би знао што је осјећај?

ДЕСПОТ

Још: гдје лежи сила њена?

ПАЈСИЈЕ

У светињи, гдје престаје човјек, а почиње Бог!
(И принесе Деспоту крст опраштајући се изуст)
По ријечи молитве вечерње синволу се вјере ти поклони:
и страх господњи миром својим нека те ноћу испуни свега!

ЈЕРИНА

*(је међутим свршила накнадно своје метанисање пред Иконом,
и још у побожној својој пози даде знак Chrysopri да приђе)*
У тамници дви војводе леже. Сићи њима, а око поноћи
– љешине им на путе избаци, и зора да их живе не сагледа!

CHRYSOPP

(животињским својим смјехом потврди да је разумео. Јерина се крсти још за полазак, а он јој се дубоко поклони и пође)
Благочастива је наредила!

Но у који мах отвори врата, просу се дворницом заглашна вика: предворје пуно високих, испијених прилика, а међу њима Гргур у препирци с Богданом, који се устручава да их пусти

ПАЈСИЈЕ

(препознавши их кликну)

Богумили!

ДЕСПОТ

(врати му крст, у ког се био загледао: обрадовано)

Гргур мој!

ЈЕРИНА

Зар у двору скитнице?!

ГРГУР

Оцу мом да не смијем с њима ја? Уђите за мном, слободно је сада!

Уђе, ал за њим упаде прво Слијепец са девојчицом.

IX ПРИЗОР

ПЕТРУШКА

Алинча, очи, гдје смо?

(Тражи и пипа око себе као да хоће рукама да гледа)

АЛИНЧА

Да видиш како је овдје лијепо!

ГРГУР

(Деспоту)

Не види ништа; баш ништа не види он!

ПАЈСИЈЕ

(полазећи већ успео на естраду од капеле; помоли се)

И избави нас од лукавога!

(Па благословивши присутне, одлази)

РАДОЊА

(старац Богумила с чворастим штапом од дрва хтједе да уђе испред својих, али видећи да патријарх благосиља, рашири руке)

Стани још!

ЈЕРИНА

Крсту се не поклонише, и неће му?!

РАДОЊА

Ми се знацима не молимо богу свом!

ГРГУР

(видећи да ствар пође криво, хотећи поправити, Радоњи ће)
Деспотица је и мати моја – клекните пред њом!

РАДОЊА

Ми пред Богом тек клечимо својим!

ДЕСПОТ

Ко су ти људи, што их нама доведе?

ГРГУР

Гледни та чела, те гласове чуј им – људи јада и биједе, а ничег се не боје.

Твртко их, краљ Босне поносне, трговцима људским месом прода,

за галију да робују, ал да несметано Бога славе свога, у планине наше они добјежаше. Па како се воле сви!

Не дјели их ништа једно од другога, немају ничег, али могу све, и не боје се никог, јер нема тог, ко би им узет и могао што!

ЈЕРИНА

Што се онда уплашише богослова божјег – зар он њима није свет?!

РАДОЊА

Свето је што се јави преко бога!

ЈЕРИНА

А владар?!

РАДОЊА

Што преко човјека, од нечастивог је!

(И погледавши још једном Јерину, диже штап свој и завика)

Одавде браћо!

На одјелу ове свјетлост сија као сунце, а из ока муња бије,
да се клечи хтјела би пред њоме – Бог би хтјела та да буде;
одавде, јер мјеста нама овдје није!

ЈЕРИНА

Станите!

Протовистијару, од Кајиниста јеретика горих, ево!

Не поричу све црквено, већ и држави њено што је.

Много тврде, ничег се не плаше: спремићеш их на мазију,

да на ватри и божјем суду истину докажу онога што тврде!

МИЛАШ

(Богумил средње добе)

Чусте ли ви, што из Босне побјегосте од злотвора:

Пакленоме нико не побјеже – куда ћете сада?

РАДОЊА

Мучиће нас а на правди Бога истинога:

Мазије ко се боји, браћо нек ступи на страну!

МИЛАШ

Даћемо им тијело, али душу не; и вољни смо на мазију
за Господа сви кренути!

БОГУМИЛИ

У тавницу! На муке највеће!

ГРГУР

(Деспоту, који је стао као да прима инспирацију)

Под мојом заштитом дођоше овамо: не дај тако, нек оду с миром!

АЛИНЧА

(престрављено јекну, кад је Богдан тури у редове Богумила, који се већ почели врстати)

У тамницу нећу ја одавде, кад је тако дивно овдје!

ПЕТРУШКА

(силом је се ослободи и пипајући стави поворци на чело)

Алинча, пусти: наћу пут и сам! За мноме сваки бојски ко је!

РАДОЊА

Слијепи прогледао – пред смрт то је: до даха задњег мучиће нас –

Ал шта је патња кад вјера снажи:

зар има чега од чега би срце сада страхом задрхтало?!

БОГУМИЛИ

(вичу и падају у све већи вјерски занос)

Водите! На суд, на мазију, или смрт!

Док други галаме, стаде пред Радоњу

ДЕСПОТ

(И палицом својом од слонове кости дидирну његов штап)

Како ти вјерујеш, старче?

РАДОЊА

Како срце моје учи!

ДЕСПОТ

У ком храму то сазнајеш?

РАДОЊА

Мали храм ваш јест за Бога мог!
 Неће људи да у оном живе, што је сам Бог за њих посветио,
 јер себи се клањају у оном, што су они јадно направили:
 нема храма Вјечнога достојна, што подиже рука трошна!
 Из густоша, кад из мрачног луга мир звијезда више себе гледам,
 невезана земном кором душа моја свом заплочи циљу равно
 и у час један, као да сунце зраку сјајну у алем уприје,
 ја незнатан попут листа на крошњатом стаблу силном,
 преобразих се: унутрашњост ми сва засија, јер љубав моју
 Свемоћ цјелива
 са олтара храма, ког нико не диже, ни гријешном ногом до
 прага сиже!

ДЕСПОТ

Ко си, старче, ти, што чудне те ријечи љубави прозбори?!

РАДОЊА

(сад он штапом својим додирну палицу Деспотову)

Брат твој!

ДЕСПОТ

И та је ријеч дубока и пуна – брате, па што је веће у вјери твојој:
 страх пред Богом, ил љубав спрам њега?!

РАДОЊА

(подозриво га погледа прво)

Што би ти од мене?!

Нека нас пусте да мирно, без страха умремо за Бога свога!

ГРГУР

(обрадован окретом ког произведе Деспотов благ глас)

Мој отац хоће да за њега живиш!

РАДОЊА

Даље од мене и ти
(Рече а сам устуни)

што нас доведе амо, међу људе из врлети, гдје смо с Богом били!

ДЕСПОТ
(Радоњи)

Што се склањаш испред мене? И од чега ти грло глас уздиже?
Приђи мени – од мене се не бој!

РАДОЊА

Страху никад у мени не би; за страх никад не знах ја!

ДЕСПОТ

Љубав је ово, с чим вама прилазим, да цјелов дадне као отац
дјечи;

цјелов терету с ког му је душа замљи везана,
и срећи у срећи вашој која лежи. Приђите слободно мени сви,
јер срце ово за вас бије –

*И раширив руке стаде он пред њих. Неодлучни стоје Бо-
гумили, први се од њих огласи и опет*

ПЕТРУШКА

Ма ко ти био, ти говори још! И звук бих ти гласа загрлио:
дај да га чујем – збори, реци што...

*И накренивши ухо дотапа до Деспота, а кад га се дотаче, хтједе
му припасти до ногу, али га подиже*

РАДОЊА

Бјежимо, браћо, одавде, брзо; бјегајте, јер – ево – гдје задрхтах ја!
И дрхћем од страха испред оних, што могу сићи човјеку у душу!
Онима хајдмо, што нас гоне, код њих ће вјера остати нам јака –
ал одавде даље: сотона нас куша!

МИЛАШ

Не никуда! До сад нико није с нама зборио овако – ту
остајемо!

*И Богумили се ускомешаше, ипак их већина пристаје уз Ра-
доњу и виче: Одавде! Натраг! За Радоњом!*

ГРГУР
(Деспоту)

Да их задржимо?!

БОГДАН
(Јерини)

Да их затворимо?!

ЈЕРИНА

Гле, благослов Бога мог јеретике сустиже и смете – нех слободни сад остану.

ДЕСПОТ

Објаву видјех ја страха божија – пустите их да у миру оду!

РАДОЊА
(Јерини, па Деспоту)

Ти нас мрзиш, – а ти ломиш: час проживјех слабости највеће, и још нижи пред Господа стаћу: молићу се зато Њему, да благослов на вас свој излије!

Он хоће то да учини, али крикну

ЈЕРИНА

Не! Благослов невјерника проклетство би за ме био – даље! Даље! Даље!

ДЕСПОТ

Чег се тако ти уплаши, Госпо?

ЈЕРИНА

На мртваца старац заудара – нека оде!

РАДОЊА

Клањам се Богу ја у вама: остајте с миром у души својој!

Изађе с Богумилима, код врата оста само Милаш.

ДЕСПОТ

(кад оста сам с Јерином и Лазарем)

Жено и сине, на груди моје, загрљени тако троји
Троједнога да слаavimo:
јер оцило наћох своје, да њим креснем кремен-камен,
и варницу из њега измамим, што ће роду кроз вијекове сјати!
Док у мене толич бјеше крст од Патријарха, у ковину што унесе
дух човјеков гледао сам; а од ових вјеру саму
чух гдје збори, и вјера њина ојача моју у ме с нова
и као благослов Вишњег дјело ми озари –

ЈЕРИНА

Јест, и ријеч онога проклети би могла!

ДЕСПОТ

Кад ме рука Господња помаза, моћ ули у ме да спознам,
пут прави за све како одабрати треба.
Од камена дижем град да надима груд и да га сунце вазда грије
јер грађа руке човјекове с дјелом божјим у њој сложиће се
на славу, Вјечног, на обрану земље, и на радост свију нас!
Ја градим кућу своју, кућу нашу велику,
с отвором на сриједи, што у небо гледи, и у њему храм за Бога,
и биће стан још за војника, с кулама тврдим свуда наоколо
да јак с поља а блажен изнутра, отац грли сретну дјецу своју
и кад руке преко њих пружи, све своје у наручју да сједини
своме!

ГРГУР

Кад глас ти старцу пробуди, руком све нас загрлити моћеш!

ДЕСПОТ

Знам гдје крију од Емира Агарјанских калуђери Светог Луке
тијело.
И Мљеци су град тек, ал куд пловила лађа њихова
штити ју Светац њихов Марко, и брод им је непобједив.
А град премац Риму, Светог Петра граду.
Кад у храм мога Смедерева поставим мошти Врача Светитеља,

на врх му крст ће засијати, с истока зраке свој огањ просути,
са звијездама перваз окитити, као да небо вијенац на њег меће!

МИЛАШ

(иступи тад)

А ја ћу му сјену цјеливати!

ДЕСПОТ

Откуд амо дође ти?!

МИЛАШ

Незнатан сам и сироче, и нико ми још не рече
што од тебе данас чух! Бићу вјеран као псето,
благосиљат кад ме помилујеш, тек дозволи да нуз тебе ја
останем!

ДЕСПОТ

’Ти, ког љубав доводи ми, за добар знамен и почетак бољи,
у Смедерево први ћеш отићи, – ти му буди грађанином први,
да срећу нову у њем окусиш!

У тај мах одјекну труба

ЈЕРИНА

Нов гост –? Значајан мора да је врло, кад га стража сада
најављује!

И док се Деспот опрашта од Милаша, чудно узрујана изађе и она

ГРГУР

Зар вечерас оче очију за ме немаш ти?

ДЕСПОТ

Гргуре мој! Да, ноћи ове страхоту Скадра Смедерева радост
побеђује,

и вид мој лета далеко у будућност рода мог.

Ма како се на том небу згусла тама, још мјеста има и гдје
сунце сја –

онамо ћу народ мој одвести, да Мара с њега пјесму сунцу пјева!

ГРГУР

А ја свем свијету пркосим! Док брижно чело твоје мотрих,
удубих се у дјела Султана. Већ погаћам куда ће му
ток мисли скренути, што ће почет и како ћу
њему доскочити. За све нек је страх и трепет,
играчка ће бити за ме; нестрпљиво час изгледам,
кад ћу војску на њега повести!

ДЕСПОТ

Час не смије још да дође тај!
Смедерево вјером не оживи, а камо ли љубав да му у камење
сађе.
Као живот, сваки човјек дјело своје има:
Смедерево је моје,
и ја ћу саградит спомен тај свој од камена,
и из њега све вас грлим, и срећу по народу свом посијем!
А на врхунцу радости моје, као звијезда на крсту у храму,
стојиш – ти!

ГРГУР

Ријеч ти звони као да весеље из ње већ се по земљи излива...
Да л се жеља то одаде моја теби сама?!

ДЕСПОТ

Круна дјелу, награда успјеху, прва свечаност срца мог ће бити
довршеном кад у Смедереву невјесту ти ја приведем!

ГРГУР

Ти –? Зар ти за њу дозна?!

ДЕСПОТ

Још је не знам, и не одабрах је,
ал препусти оцу мирно, да над срећом своје дјеце бдије!

ГРГУР

А да сам је ја већ одабрао?!

ДЕСПОТ

Ти би и тад мене послушао.
Искуство живота бригом изоштрена, мудрост сву своју
скупићу у једно,
да кнегињу достојну ти нађем!

ГРГУР

Кнегињу зар? Ал ја –

ДЕСПОТ

Да, владар мораш бити ти! Без пјеге, ни сјена ниског да те не
досегне;
да ни у искушење такво ти не дођеш, избор очев скрбиће се
од вјенчања да нема плакања. Тако рекох, и биће како рекох,
ал и ти ми нешто рећи хтједеш?

ГРГУР

Нешто хтједох; ал сад – више ништа!

X ПРИЗОР

ЈЕРИНА

(поврати се, а сва успламентјела)

Деспоте, дошао посланик Султана!

ДЕСПОТ

(баци се у позу)

Сутра нек и њег најаве!

ЈЕРИНА

Дошао је да запроси Мару за Султана.

ДЕСПОТ

Моју кћер непријатељ мој?! најмилије дјете злотвор најгори,
у загрљају мекоће њене да освету понижена оца нађе?!
Ни на очи моје нек не дође!

ГРГУР

Султан сестру да зажели?! Погађам мисао његову сваку,
ал ова није никла у њему!

ЈЕРИНА

Да у ком? Мали си још и млад: предосјећајем великом човјеку
урођеном
погоди ваше намере он, и како да их најлакше спријечи –
јер савез док још готов није, вођа ће његов већ му рођак бити,
а послјије – уротнике гдје ћеш наћи да се с тастом против зета
роте?!

ДЕСПОТ

Јерино, ко ти рече, да ћу му је дати?!

ЈЕРИНА

Смедерево, то дјело живота твог!
Одбиј Султана, на те њега ево, и док савез још с другима
готов није,
он ће почет против тебе рат!

ДЕСПОТ

Да, времена ја још требам!
Стани мисли опора! Ако се насмије, непријатељ још пријатељ
није.
Времена! Ко може корен свој из себе да ишчупа –
Ја нећу друго до час времена!

ЈЕРИНА

И ја то велим, што премишљаш онда?!

ДЕСПОТ

Ко да појми противности грозне у животу?
Као да ми невидљив неко грло гршћу зграби и вуче, вуче
куда нећу ја...
Природо, дал се ти то затресе у мени – времена, све за час тај
времена!
Гргуре... доведи сестру, прво њу да чујем!

ГРГУР

Не да га одбијеш, да га убијем, реци!

ДЕСПОТ

У трн ми мисао миље превали, и обрнувши се почетак свој
гледа стално:

Доведи сестру, рекох!

ГРГУР

(здвојан се обрати тад Јерини)

Мати, зар би ти могла Мару прегорети!?

ЈЕРИНА

Сестра моја, Трапезунтска посљедња Царица, нетремице
гледала је

осам синова док јој не смакнуше. И суза јој ни тад ока не
ороси.

Што Деспот одреди, пород мој трпиће узвишена чела – велим
и ја:

Доведи сестру!

Тад изађе Гргур.

ДЕСПОТ

Челик свој ули ова бол у мене – не посрну, већ се диже Деспот!

ХІ ПРИЗОР

МАРА

(уђе између Гргура и Стевана; у ноћној је, бијелој хаљини)

Звао си ме, оче?

ДЕСПОТ

Толико те волих да мишљах за љубав створена си само Маро,
ал већи позив крије се у теби: бил жртву могла поднети највећу?
Султан те тражи – хоћеш поћи ти за њега?

МАРА

Одреди, – и ја ћу бити борац твој.

ДЕСПОТ

Дјете си моје најмилије била, и љубав ће моја за тобом расти;
кад се тебе сјећао будем, сузе ће хтјети у спомену да освјеже,
ал ја те дајем човјеку најмржем, и мржња ће моја расти спрам
њега,
кад се њега ја сјећао будем, клетва ће ми освету измишљат,
ал ја му те ипак дајем, и ти иди, и нуз њег се пати –

ЈЕРИНА

И Царица буди!

Да ти се клања цио свијет – зар има што више за те?!

(Деспоту)

Уради мудро! Да се спремаш, доби времена – зар што има
прече за те?!

ДЕСПОТ

(сав промењен одби Јерину, Мари значајно)

Нуз Султана буди, кћери Ђурђа Бранковића,

али да се злотвор не дотакне твога тијела. Пођи за њег и
сачекај

у потпуној невиности својој ослобођења час велики и мога и
свога.

МАРА

Побратимићу мужа и сестра му бити. И неоскврнута чекати,
да се теби вратим.

ЈЕРИНА

Не тако! Што чиниш Деспоте?! Незасићена пожуда
претвориће склоност

Султану у гњев, и он ће доћи, а тад јао нама!

ДЕСПОТ

(Љуби Мару)

Таква му поћи можеш, и да буде како рекох ја!

ЈЕРИНА

(крикну)

С ума сте сишли – не!

СТЕВАН

А ја ћу сестру пратити Султану, и као љубав твоја, да не буде
сама,

уз њу ћу дотле бити ја. Да зовнем сада посланика турског?!

ДЕСПОТ

Не њег, Новака, прво по Новака...

(Неко оде по њег; а он се уздиже силан)

Смедерево, темељи твоји добиле сад жртву своју – па расти
граде и цветај.

ХП ПРИЗОР

НЕИМАР

(страшан, тамап и тајанствен)

На заповјед твоју, Господару мој!

ДЕСПОТ

Треbam град, Новаче! Пожури!

Да Смедерево из земље ниче као влажне ноћи прољетње жито
из њиве родне.

Новаче – требам град!

НОВАК

Господару, радника још требам ја!

ДЕСПОТ

Најми! Блага не штеди, ал да расте град!

НОВАК

Све около покуписмо.

ДЕСПОТ

Из државе нисте све; из околних још држава и гдје дознаш и гдје чујеш!

Од каменолома па до Смедерева посленике ти постави,
један другом камен да додају, као да иде све камење само,
док не легне у бедеме да остане тамо вјечно –
(Он изусти ту ријеч, а)

ЈАУК

(С поља заори се)

Јаооо!

ДЕСПОТ

Несрећа – ал што у овај час?!!

БОГДАН

(утрча на то престрављено)

Полудио Богумил слијепи! Сву ноћ се врзао око двора и онда чује глас Деспота; кад би ноћи о поноћи, траље му се заплетоше, а о токе мрца испод куле, те сад бјежи, а мртвац за њиме!

ЈАУК

(споља, још страшније)

Јаооо!

НЕИМАР

Несрећа носи несрећу – Бог убио ко га уби!

ЈЕРИНА

Не куни, Неимаре, већ гради град, а када га довршиш мени дођи, да те ја наградим!
(И насмијавши се диже главу)

ДЕСПОТ

Дјецо моја, што ће с вама бити?!
(Па као да пресјече нит даљих мисли, осови се, заповједнички)
Нека дође сад посланик турски!

КРАЈ I ЧИНА

ДРУГИ ЧИН

Напријед је колонида преко цијеле позорнице од прочеља Деспотова двора у Смедереву. Лијево су стубе, које воде на узвисину, што се продуљила у просторију, у којој је сто, за којим седи Деспот. Он је заузео мјесто на столици, каква се виђа на Иницијалама средњовековних светих књига. Више главе му висок прозор.

Кроз лукове се види трг у Смедереву. Позадину запремају бедеми; у доњим им деловима казамате, у углу спровоу Деспота узвишена кула, на коју воде са бедема широке ступенице. Десно је друга кула, и у њој главна капија, кроз њу улази ко споља долази у Смедерево.

Дан ведар; много сунца

За столом и великом књигом Деспот непомично сједи. Преко трга хоће Ситни Грађанин да проведе Високог Грађанина, који се нећка.

I ПРИЗОР

СИТНИ ГРАЂАНИН

На беду му већ нас Милаш чека, хајд,
што се нећкаш, као да се бојиш ти?

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Не на бедем, нећу на њег ја!
 Чим камену му у близини дођем,
 осјетим талас како ме облије
 као Деспот када ме погледи,
 и на дну срца зазебе ме, као да стијена диже већу своју!

СИТНИ ГРАЂАНИН

То није пред Деспотом страх, тајна сила то дјелује
 из Светитељских што излази мошти.
 Као орлујско гнијездо хриди град нам штите стијене споља,
 а у њима моћи наше Светог Луке моћи снаже
 Смедерево да одоли свему!

У том им приђе озад

СУХИ ГРАЂАНИН

(и причекав час злокобно ће)

Па ипак ће Смедерево пасти!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Што рече то, што злокобиш тако,
 гдје је човјек који би то Смедерево оборио?

СУХИ ГРАЂАНИН

Смедереву човјек неће нашкодити,
 само оно пропашће од себе!

СИТНИ ГРАЂАНИН

Збориш као да проричеш – зашто?

СУХИ ГРАЂАНИН

Као љуска од јајета над главама град вам распашће се
 кад му куцне његов час –

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Чусмо да ће, реци зашто?

СИТНИ ГРАЂАНИН

Узрок реци да по њему ти у нама вјеру кренеш!

СУХИ ГРАЂАНИН

Град вам овај пасти мора јер Смедерево је проклето!

СИТНИ ГРАЂАНИН

Обмана је, варка то! Кад је Деспот град свој довршио,
Неимар Велики благослов божји на дјело своје тражио је
и благословио га моштима светима и град му поста неодољив-

СУХИ ГРАЂАНИН

Смедерево мора пасти! Под удубљењем куле оне
Наимара Малога Новака Јерина је погубила
а кад је глава Неимара крвљу својом граду земљу пошкропила
на дјело своје клетву страшну је бацила
и град мора пасти јер приклет поста
а проклетство је јаче од благослова
и ријеч је стријела: убија ког –
У тај мах уђе с пратњом Јерина

II ПРИЗОР

ЈЕРИНА

(за њом Лазар, Томаш и Појезда. Чу и стаде)

Доврши кога, грађанине мој?!

СУХИ ГРАЂАНИН

Мртва уста што изрекну оста: ког згоди!

Повлачи се, и други за њим.

ЈЕРИНА

Куда тако, грађани моји?!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

У цркву. Светитељу. На молитву.

(Пође; сучелице им се указа гомила жена и дјеце у пратњи најамника. Примјети их, стаде и завика)

Богумили!

ЈЕРИНА

Што ће они у граду Светитеља?

ПОЈЕЗДА

Из збјегова, из планина бјегунци у граду заштиту траже.

Пуни су страха, гле како стрепе

као да Турчин земљом нам овлада. И у свих је тако –

ЈЕРИНА

Чему страх тај, и што треба он да значи
још војском нашом Гргур смјело равна!

Бјегунци скренуше у улицу, али се

СИТНИ ГРАЂАНИН

(испријечи)

Погани неће у мој крај! Не волим ко моју вјеру не воли!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Ни мени неће, ко са мном неће да вјерује како ваља!

ЛАЗАР

(Јерини)

Да их бацим изван града?

ЈЕРИНА

(док грађани буче, окрену се Томашу)

Мрзим једне, а мрзим и друге

нек остану сви заједно на окупу овдје, да се трују измеђ себе
једом!

(Гласно)

Да, мјеста нема вјери нуз нерјеру,

нек уђу у таму камена подземног:
кажем те стоје празне – у њих их одведи, ти војводо!
Појезда их одводи.

СУХИ ГРАЂАНИН

Неће с нама, ал ће остат с нама: више Смедерева већ се клетва
скупља!
Рогоборци одлазе грађани. Тад ће Томашу

ЈЕРИНА

Разиће се стадо – у жељено моје некад Смедерево!
И оно стоји, а мјесто сјаја ја даље гранит на град мећем!
А гдје је Деспот?

ТОМАШ

С мислима својим биће гдје у Смедереву!

ЈЕРИНА

Да, измеђ мене и Деспота постави се Смедерево.
Његове мисли не траже више како да срећом обаспу мене,
већ чим већма да учврсте град,
а кад му отежа, не долази на исповјед мени,
но замишљен по свом граду хода,
корацима збори са стијеном, а кад стане као да слуша,
што му она јеком одговара. Никад ме Деспот толико волио није,
као поглед на кам овај! Али не о Деспоту, већ Деспоту
зар још код стола сједи свога?

(Пришла му)

Деспоте, зар мислиш даље?

Зауоставила ти се мисао још за нас није? Куд би и докле би?
Ја обиђох град с војводама твојим, и утврде му ја разгледах
са Томашем мојим. Чврст је, силан, и отпоран, и још ћу га
јаче учврстити
дођи да видиш бране моје, дођи да видиш дјело моје!

ДЕСПОТ

Ја говорит с тобом хтједох, ал ријеч моја хрли другом...
ја с другим хоћу да говорим –

ЈЕРИНА

С ким?

ДЕСПОТ

Иди. Чекај. С Патријархом.

Ја сазидах град, и гле: као гора дижу му се куле,
као стене од гвожђа земљу притишту и пријете.

Ја сазидах град, и кад га погледам вако поносна,
мисао стане, скочи, похрли у таму: град је овај име тск,
ал камен његов треба потомству да збори
и снагу му опробати ваља...

ЈЕРИНА

Како? Чим?!

ДЕСПОТ

Да изградим Смедерево Султану сам своју Мару дао.

И сад, кад му јекне звук о свод болте широке из њег чујем
уздах њен;

а кад ми мемлу зида подземног дирне рука, ја с длана сузу
њену обришем

те ноћу, кад легнем, живо осјетим, како у камен његов
заструји моја крв.

Тад, у часу том преданости луде, духу ми се јави спознаја
ужасна:

Да постане град мој вјечан, издржати мора муке страшне,
опасност на њег треба да дође, зло, страхоте, борбе
најгрозније,

јер тек у часу муке највеће, као у безумном болу порођаја,
душа ће се у њему родити, и за вјекове град ће оживити.

ЈЕРИНА

Ти се на страшно нешто одлучујеш, мој Деспоте?

ДЕСПОТ

На ништа још, ал спреман сам на све.

Кад воља дође до ког кобног свог великог раскршћаја,
из даљине већ осјети како јој се на њем нешто препријечи

и удес тад жртву затражи...
 Можда ни Мару ја случајно миловао нако нисам,
 ил окретни ум то насилно тек везу измишља,
 да најмилије дјете принести морадох најмилијој мисли на
 жртву страшну...

ЈЕРИНА

Зашто жртва така?
 Ја друго мислим, радим другачије:
 Град мој сваким даном тврђи бива,
 и кад сад на њег ногом станем, чврсто тло је на ком стојим.
 На граници Гргур одбија Турке,
 али им сила доприје до града,
 Њега не би могла освојити!

ДЕСПОТ

Ја тражим што се освојити не да!
 Што ја хоћу, освојит се на да – само га ја изгубити могу!

ЈЕРИНА

Бил зборио тако и да Турчин дође до града?

ДЕСПОТ

Онда бих прешо ја на дјело своје!

ЈЕРИНА

Дјело твоје? Какво?!

ДЕСПОТ

Онда бих се освједочио!
 Ја и Султан два смо свијета, земља ова за једног тек мјесто има.
 Прије но што почех пресуди други: у пропасти једног
 другому је спас!

ЈЕРИНА

Да пропаст ота тебе згоди –?!

ДЕСПОТ

Ја залог имам: Залогу сјегурну,
изневјерит која ме не може. Ја њу ћу спустит до тајне
вјечности,
и кад с њене загонетке тргнем вео непрозирни,
сурваће се што ми напријед пријечи, и ја ћу душмана свога
побједити.

Тешком речју мучит тебе нећу: по Патријарха,
проћи морам кроз двари царске загонетке кобне:
нек оде брзо неко по Патријарха –

*Томаш се крену, али тек што одгурну завјесу, зајекнуше трубе
и зачу се галама*

ЈЕРИНА

Што ово вика значи – какве вијести носи у себи?

ТОМАШ

(врати се с бедема)

Иду Турци!

ЈЕРИНА

Што ти... како рече?!

ДЕСПОТ

Турци рече – а Гргур?!!

ТОМАШ

Испред њих он, али за њим они... на град Турци долазе!!

ДЕСПОТ

Баш их видје ти?!!

ТОМАШ

Страва обузе све, и ја их осјетих! Лишће пада, а говеда мучу;
Дим иза Гргура с гаришта селских као вапај небу хрли кроз
зрак пуст:

Чуј, ни тица се више не чује из њега у страху природа стала
и тако укочена чека!

ДЕСПОТ

Гргур, гдје је Гргур мој?
(Пође)

ЈЕРИНА

(задржа га, под дојмом ненадана вијести стоји)

На се мисли... и на нас!

ДЕСПОТ

Ти задрхта, жено?! На Мару мислим,
на жртву њену, и на град овај – нек иде Турчин,
биљеге ево, с које ћу се с њиме огледати!
(Удари мачем о тло)

*Чуј, како јој груди брекћу. Смедерево сад издржи!
Оде капији: граја од грађана расте. Тад ухвати Гргура*

ЈЕРИНА

Зар би могао пасти град?

ТОМАШ

Ти питаш исто. Што сад сви питају тако?!
То питање већ је пола одговора, а од спомена имена му.
у трену слутња црна све обузе!

ЈЕРИНА

Јел то слутња, или – страх?

ТОМАШ

Долази Султан! Ја мислим у Цариграду морало је бити овако,
под бедеме када му је стиго... у ропство његово сви ми ћемо
пасти!

ЈЕРИНА

Ја у ропство?! И како мирно рече то – понижену да ме зет
загледа ма час.
С рођењем својим ја закасних: с титанима да сам се родила...
с смрћу својом нећу одоцнити: гле кутију ову с Менадом на
челу –

ЛАЗАР

Отров?!

ЈЕРИНА

Прах кнежевски у њој је Боргија. Ко владарка ћу од њега умријети!

Јел Гргур то нам долази сада?!

Спушта се ланчани мост, граја, па уђе

III ПРИЗОР

Гргур и за њим чете оклопника Вође их преко трга одводе. Грађани се скупили на бедеме, све их је више, и све су немирнији мотрећи преко зидина. То је у позадини, а напријед поведе Јерини Гргура дочекавши га

ДЕСПОТ

Гргур мој... син мој – тако весела лица, а Турци за њим?

ГРГУР

Узастопце баш за мнош! Иза мене долазе они, ал иду куд их водим ја!

Убијајућ силне Смедереву војску им доведох,
да их тако ослабљене из града овог јакога потучем!

ДЕСПОТ

Смедереву ти си их довео? Знаш што Турчин сад доспједе амо: Град је овај име, камен његов треба потомству да виче, град овај треба вјечан да буде, и снагу своју сад ће опробати. С осмјехом ти си њих довео амо – да, побједу мора у себи да носи,
ко другога хоће да побједи – благословљен да је строг твој осмјех, сине!

ЈЕРИНА

Лијепо дјело сина матери највећа дика!
(Љуби га у чело, а он њу у руку)

ТОМАШ

(док се они здраве, узвик страве изби на бедему, и он се
надви да види што је)

Што се сада ото зби? Растави се облак узвитлана праха,
и из њег се Турска указа коњица. Најбјешње су и најжешће чете,
гле сабљама како машу, и пријетећ граду стријеле пуштају!

КАЈИЦА

(дошао у пратњи Гргуревој)

Да и ми праште на њих опалимо?

ГРГУР

Пусти их још, да их се више приближе граду,
испад на њих тада учинићу, и пашће они прије но стигне Он.

ДЕСПОТ

Султан? Он да дође амо? Нас двоје се сразити морамо,
и он доћи амо мора – како ће се само указати?
Као привиђење у духу је до сад мом био, невидљив корак мој
равнао,
и сад – та најстрашнија мисао моја како ће се мени да укаже!

ГРГУР

Питаш како? Ја погађам, ја знам и осјећам.
Док брижно чело твоје мотрих, удубих се у дјела Султана.
По незнатној ствари каквој ја погађам куда ће му
халапљиви ток мисли кренути, што ће почет и како ћу
најлакше му доскочити. Намјере му и сада провидим,
омешћу их, и буде ли среће: жива морам ја га ухватити,
и ко роба превести преда те.

ДЕСПОТ

Зар тако нагло и лако да се сврши мегдан међу нама?
 Не ко два свијете, два племена да се тек побише?
 За бат је провиђење одабрало племе моје,
 за тежак маљ, да њим кује нове радости роду човечијем,
 а тако лако то да све постигнем?!

ЈЕРИНА

Збуде ли се чудо – и то је могуће!
 Провиђење већ је једном дало да измираш ти та два свијета,
 и кад си му већ кћер своју дао што стаде на по пута свога?
 Све тек или ништа побјеђује; измеђ тога мржња се колеба!

ДЕСПОТ

Сукобу нашем мржња није крива. непријатељство наше не
 лежи у нама,
 већ као нека мисао виша усади пут наш у нас као кретњу у
 звијезду.
 Циљ његов ближи је, отимљући земљу зна и види што ће,
 мој даљи, и до њег још удареце многе издржати ваља.
 Ударци још многи његови пашће на наковањ мог народа,
 док из гвожђа искра не искочи, и забљесне челик сакован!

ЈЕРИНА

Ја сјај други видјех и почех са свадбом. Да, и сјај је оружје
 страшно –

ДЕСПОТ

За створ мекан. Челику треба ударац јак.
 Откуд да Турчин млад и чио, као прољетно јутро пун снаге и
 сока,
 искрсне у часу из Азије тамне кад дјело своје ја ковати почех?
 Он задаћу неку има и судар наш ће бити чудан –
 ја чујем од њег гдје кости пуцају, ал дух – да ли ће се и они
 побити?

ЈЕРИНА

Чудна је сила у Султана. Мало час је и сама осјетих.
Излази из њег ко да извире, и у море претвара се брзо.
Људи сви вјерују у њу и њега, и што он хоће,
успјева као да иза њег неко силан стоји, најјачи и већи, и
помаже му –

ДЕСПОТ

Помоћ такву и ја ћу добити; и ја је морам добити брзо,
јер да и нико ријеч не изрече, кад се просу по равници
Смедерева
први њихов бојни поклич, – као да загушљива пара од сумпора
у жилици сваку уђе кобно тако онијеме све. Ја залогу
страшну имам –

ЈЕРИНА

И сигурну?

ДЕСПОТ

Да: сигурну. Та нема ничег што Бог и Ум човјеку су на обрану
Смедереву да би не достало. Све је у њем, и свег има –
*У тај час вика, која је по мало расла, набуја јаче иза зидина
док не захори јак печији глас: Алах! Алах! И страву рашири
опет око себе.*

ТОМАШ

Тјескоба је мучна у овоме Смедереву:
Притишће душу терет стијења и хлади занос... још заноса кад
би било!

ГРГУР

Занос рече? Право рече: њега да је било у војника,
Смедерева ни требао не бих; али ипак и без њега
у граду овом и из њега ја Султана побједићу –

ДЕСПОТ

Занос рече? Занос вама недостаје?
Да, њега и ја хоћу да пробудим, дах камену да удахнем,
ма морао и најтеже приморати, сјеме моје не смије да падне!

ЈЕРИНА

Јел вјетар то у даљини хуји, ил кроз земљу тутањ неки јечи?

ТОМАШ

Као пред потрес. То турске коњице копита кују!

ЛАЗАР

Да падне град, ми куда би?

ДЕСПОТ

Да град падне! Ко изусти! Зар Смедерево пасти може?
(Галама споља поразно подјелова на присутне)
 Ви се бојите! Ликују они – закуца час да се крене коло страшно.

СИТНИ ГРАЂАНИН

(с бедема повика)

Ево Турака, иду амо... спасавај се ко бјезати може!
 Потрча, многи за њим.

ДЕСПОТ

(ступи тад из двора)

Стан, почекај мало и велико!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Турци иду!

ДЕСПОТ

Деспот зове!

СИТНИ ГРАЂАНИН

Склањајмо се – и нико им до сад не одоли!

ДЕСПОТ

Ал ви ћете!
 Ви, да, ви грађани мога Смедерева!
 Још су нове његове зидине, посвећене нису гробљем наших
 милих,
 нит их завољесте дјетињства раног успоменом најмилијом,

ал једно нас уз њих већ привеза: опасност страшна и свијест ужасна
да само у њем за нас станка има јер одавде у борби с Турцима
у заклони стијења од бедема земљу своју спасити можемо!

СИТНИ ГРАЂАНИН

Ко пијесак клетва смрви стијену, узалуд само напор наш –
Смедерево је проклето!

Многи пристају уз њег.

ДЕСПОТ

Ко рече то? Ко вјерује у то?!

СУХИ ГРАЂАНИН

Ми сви, и ријеч је свака слаба, да уздање подигне наше!

ДЕСПОТ

Маловјерни, не ријечју, чином ја вас хоћу да обратим!
Што може граду клетва, који свеца као таоца има?
Свеца сам у град унео као таоца – Смедерево чува Бог,
и кад дође час грозе, да у борби тајна с вјечности падати
почне, ја бих њиме приморао –

ГРГУР

Кога?

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Чујте браћо, Деспот збори!

Многи уз њег.

ДЕСПОТ

Смедеревци, послах против непријатеља прво сина свог,
и он га ослаби јако. Послаћу на њег најсветлије сад што имамо,
и оно ће га уништити: из храма тијело Свечево изнесимо.
и кад се кивот с куле оне у пријатељу сав укаже,
у часу том опасност кад се подвостручи, а молитва наша
постостручи,
и све земно са нас падне, увјерен сам Тајну тада примораћу
да са себе вео скине и сви ћемо сагледати –

ГРГУР

Што?

ДЕСПОТ

Истину највећу!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Да буде како Деспот рече: у храм, по свеца!

ДЕСПОТ

Једном само, грађани моји: закуните се до побједи мировати да нећете

да срегнима звона тада запјевају: весели се Смедерево.

ГРАЂАНИ ОСТАЛИ

У храм! Моштима! По свеца! Хајдемо!

Пођоше.

ДЕСПОТ

Не тако, грађани моји! Пред Спаситељем смо сви једнаки пођимо му зато вако

(И сишавши међу њих, загрли двојицу најстаријих)

сви једнаки, и сви загрљени,

с побожношћу, покајнички. Пођимо сад, а спремни будите сви, јер скоро ће Велики да закуца час!

И јекну света пјесма. Уз њене звуке одлази он с грађанима.

IV ПРИЗОР

ГРГУР

Што наиђе нам на оца? Spreма ли се он, неспремна неће ни мене час затећи.

Сишавши с војводама издаје им налоге, те све један по један од њих одлази, а међу тим припаде Томашу.

ЈЕРИНА

Брате, ми из града склонит се морамо!

ТОМАШ

Што?

ЛАЗАР

Да, бжежимо одавде што прије!

ЈЕРИНА

Деспот и Гргур у зраку живе, од одушевљења не виде земљу
испод ногу гдје им се измиче. Ми из града морамо огићи!

ТОМАШ

Добро. Куда?

ЈЕРИНА

У часу овом равнодушно како збориш?!
куда питаш? Угарска је помоћ некад обећала – да сами по њу
ми одемо,
кад је сама не посла нама. Али ти ме ни сада не чујеш?

ТОМАШ

Да, ја друго нешто чекам. У цик зоре сањао сам...
баш овуда је прошла... дјеву какву у мислима ја својима вазда
гледам.

ЈЕРИНА

Постаје страшно у Смедереву овом: Живи људи мртви су у
њему!

ТОМАШ

Вараш се, мени треба жена, и оживићу као никад.
И бићу сретан, јер живићу само за њу...

ЈЕРИНА

За њу? Јел за жену рече своју?
Мушко збори из тебе тако, а што допустих ја као жена
да над мојом Деспотова воља зацари се! Дал и Мара тако?
На таста свога зет поведе војску, ал она оста код свог војна.
Она на нас још и сада чека... и кад бих јој ја помогла – ал не тако:
међу нама везе нема; нема споја ни додира –

CHRYSOPP

(уће уто и најави)

Турци неки за ријеч траже!

ЈЕРИНА

Турци рече? Ха, када би... нека Турци дођу амо!

ГРГУР

(отпусти и посљедњег војводу, чу и успротиви се)

Турци у град? Никад!

ЈЕРИНА

Замоли их да нам дођу. Амо мени их доведи!

ГРГУР

С Турцима се другачије збори. Пребаци их у градске јаруге,
кад бућну у воду дубоку, све кроз смијех им довикните:
Тако такве наш Господар прима! Иди!

ЈЕРИНА

Тако не! Замоли их да дођу овамо. Мени их доведи, већ рекох!

ГРГУР

У бару с њима, – заповједио сам!

ЈЕРИНА

И матери својој?

Ућута?! И добро учини што попусти, могла бих иначе,
али боље и да не изустим што бих могла: Томашу уведи их
ти мени!

(Одлази Томаш с Chrysoppot; тад ће она Гргуру)

И ти се усуди да матери својој на супрот стати? Нећу даље.
Дан што гњев сије, нек освету не сазрије. У Трапезунту, код
Перзије,
родитељи чак убију дјете, кад их оно не послуша!

ЛАЗАР
(загрли је)

Могу?

ЈЕРИНА

Судим: морају!

V ПРИЗОР CHRYSOPP

(пушта Турке с највећом понизношћу)

Турско изасланство!

ГРГУР

(гледајући како се нуз Турке смјерно стиснуо Томаш, гњев
га обузе и он одгурну *Chrysoppa*)

Гамо! А ви – онамо!
(Показа Јерину)

СТАРИ ТУРЧИН

(загледа се каква се то промјена зби и наљути се)

Зар жени?

РИЦАЛ

(млад Турчин; сама ватра и сила)

Ко је она?

ЈЕРИНА

Владарка!

РИЦАЛ

Женом хоће да нас понизе, понизићемо и ми њих!
Зато што им треба рећи, добра биће и жена: бар другима да
разгласи боље.
Знај: склонула се војска у зидине ове. Војска вам је утећи још
могла,
ал зидине стоје: предајте нам град, пустићемо све вас из њег
живе!

ГРГУР

Даље! Реци што још рећи имаш!

РИЦАЛ

А предају одбијете л,
све заробит и побићемо. Оставити тек најстаријих четворицу,
и док они још чекају да их вријеме смрћу казни,
од смрти их казнићемо горе –

ЈЕРИНА

(увријеђена понашањем Гргура и Турака ипак бану)

Како?

РИЦАЛ

Извадити очи,
па пустити потуцајућ да телале на све четир стране свијета:
Нема више Смедерева, деспотије више нема!

ГРГУР

Не вадите очи живе, звијери, убијте и њих!

РИЦАЛ

Прије сунце но заиђе, одговор нам свој ви дајте. Сад хајдмо.
Жени рекох, ал муж нека чује!

ГРГУР

Не чекајте ништа! Реците својима одмах:
Жена вас је примила, а муж одговорио: изгинуће, ал предаје
нема!

СТАРИ ТУРЧИН

(макну се тад из свог достојанства, диже руке)

Аферим!

Па пође. За њим остали у пози, изрекав слично.

ОСТАЛИ ТУРЦИ

Бре аферим!

Одлазе на једну страну.

ГРГУР

Нек дође сада, што доћи мора, јуначки ћу га дочекати.
Смедерево ме себи зове, мачу њему!

Оде на другу страну.

ЛАЗАР

(Јерини уплашено)

Не дај, мати, да оду Турци овако!

ЈЕРИНА

(гледајући за Гргуром)

Пусти ме и ти! Гледам јели мој син оно;
да се природа забунити може, рекла бих јој да ми је он забуна
највећа!

(Зазвони; по обичају се хтједе скрушити, али одбаци главом)

Нећу данас разговора с Богом, кад дознадох за казну највећу.

Створова ено, спремних вазда на такове разговоре.

(Показа на казамате)

Сргурорре, на слободу пусти те гавране вране, куд ходају,
несрећу навлаче, пусти их по граду нека се клатаре; њих бар
пусти кад фурије пустити не могу!

(Оде у двор)

ТОМАШ

Никад не видјех сестру љуту овако; ти ћој, ја ћу за Гргурем!

ЛАЗАР

Не матери, Турцима ја ћу; ти матери реци, да их за њу ја
задржах.

(Оде)

ТОМАШ

(пође, из казамате први Богумил му се хтједе захвалити)

Даље!

*(Одби га, и пође на другу страну, али сучелице му долази
гомила жена. Води их Појезда. Он их видје, и ускипи)*

Ко су жене те?

ПОЈЕЗДА

Последње које у град побјегоше из збјегова. Пренатрпано све је бјегунцима, ни сам не знам куд ове да склоним!

Од кад зазвони, огласи се опет иза бедема турско повикивање: Алах! Сад јаче зајеча, и ближе; једна се жена уплаши, кукуљица јој се омаче, и савим је видје.

ТОМАШ

Ко је она?

ПОЈЕЗДА

Које?

ТОМАШ

Она, створење из сна!
(*И он ухвати жену, па ће Појезди*)
Ову ћу ја, ти друге склони!

ЗАКУКУЉЕНА ЖЕНА

(*противећи се одважно*)

Нико да ме није дирно, ја идем – Гргуру!

ТОМАШ

(*све страсније*)

Ко си ти, што нећеш мени?!

ЗАКУКУЉЕНА ЖЕНА

(*показа се*)

Његова жена, Марина!

(*Појезди*)

Сад ме познаш, сад ме њему води!

Почеше улазити први од поворке с моштима. То су тек барјактари, међу њима, журећи се да први заузме мјесто, гмиже богаљ.

ТОМАШ

Тебе њему ја ћу сам одвести!

И одвуче ју собом, а поворка улази даље.

VI ПРИЗОР

Пуштени Богумили губе се, тек Радоња оста, с људима иде и oh plateau. Одмах иза групе простог народа долазе грађани. У већине просто одијело, распојасани, босоноги; изнад свих завјетни ковчег. Пред њим Патријарх, ђакони и свештеници с кадионицама. Иза њих Деспот.. На позорници је напријед свјетлост тамнија, боје живе; иза ступова почиње све да плива у мору јасне, плавичасте блиставе свјетлости; лица блиједо-занешена, одијела сива, губе се да јаче искоче главе са својим изразом, па злато свештеника, и дим од тамјана, који све завија да изгледа као визија. Напријед света песма; иза зидина све јачи подвици Турака

ДЕСПОТ

(даде знак да стану)

Приближили смо се, ево мјесту, с ког благослов божји треба да просимо.

У храму и свагдје повиновао сам се до сад
вољи силној што управља свијет.

Док вас водих њој пут сам утирао,
ал сад стајем јер час куца кушње највеће.

Не клецам пред тобом, Боже свег напретка,
но се дижем теби, до тебе тежи дух мој сада више но икада:
Објави се да те спознам ко си, и спаси град овај ког волим као
дјете своје.

Све мећемо своје сад у тебе, ал спаси њега, ти га спаси Боже!
Ма се ми сви жртвовали смрти, нек он тек буде колијевка славе,
нек оживи, и да вјечно живи: спаси, Боже, Смедерево моје!

НАРОД

(молећи)

Спаси, Господе; ој спаси га ти!

ПАЈСИЈЕ

(стаде пред Деспота)

Дивисмо се вазда ревности твојој, огња топлијој.
Чедо христоимено и сјеме Аврама,

Деспоте наш царско-свештени и свети језиче,
сам Бог посла тебе, нашем Недостојанству Апостола свог.
Нека те страх његов испуни свега, Господ ће бити с нама и с
њим!

Благослови крстом и пружи га Деспоту на цјеливање.

НАРОД

(све занесеније)

Нека води, нек поведе даље!

ДЕСПОТ

(не цјелова, већ узме крст у руке, и загледа се у њ)

Ко тежњу своју ја те гледам, непојмљиви;
У твар твоју дух унаша себе. Ум мој хоће да уђе у тебе,
сило што привлачиш свијет себи, и подчиниш га моћи својој!
У часу овом одсудном и вељем, душа моја куца на твоја врата,
отвори их и објави ми се, да те спознам и на чијој страни јеси.
Чуј подвике злотвора мојих прије но пред њег ја изађем,
као да сам дух без тјела, владар неба нек објави
владару земном што је запретено, несвјесно у њему:
Објави се Боже, спаси нас, помилуј!

НАРОД

(који је послје Благослова молио се с патријархом, повика)

Нека води сад куд хоће и на кога! На бедеме ковчег понесимо!

КАЈИЦА

А када га Турци сагледају, испад тада на њих учинимо,
сили нашој неће нико од њих одољети!

НАРОД

Нека води! Запјевајте пјесме свете; на бедеме води!

ДЕСПОТ

Не ја! Понесите тјело напријед, оно нек вас сада води!

И уздигоше мошти; од силног кађења позадину дим обавио. Деспот се повуче напријед и оста очекујући што ће се збити, а поворка запјева и однесе Свеца. У часу, кад га Турци сагледаше, замније с њихове стране заглашна галама, и тако поче обред.

ПАТРИЈАРХ

(благосиљајући први пут стијење)

СТИЈЕНИ ГРАДА ДА УТВЕРДИТ СЈА!

НАРОД

(све више од виђеног, фасциниран, одговара му)

ПОДАЈ, ГОСПОДИ!

ПАТРИЈАРХ

(обиђе мошти, благосиља их с друге стране)

И НЕПРЕДОБИМИ ПРЕБУДИТ!

НАРОД

(напетост порасте, стражњи се дижу на прсте, прође час у очекивању, кад ударише опет турски повици, и преданије још запјеваше присутни)

ПОДАЈ, ГОСПОДИ!

ПАТРИЈАРХ

(стаде тад на највиши степен. Дим га обави као утвару с другог свијета. Иза њег ђакони са свијећама. Зазвонише сва звона, турски подвици ишчезавају у њима, а он благосиља по трећи пут с великим гласом и узбуђењем)

ЈАКО ИШЧЕЗАЈЕТ ДИМ, ДА ИШЧЕЗНУТ ОТ ЛИЦА БОЖИЈА
НЕНАВИЃАШЧИ ЈЕГО!

У ТАЈ ЧАС ЗАНИЈЕМЕШЕ ТУРЦИ ПОСВЕ, У ЧАСУ НЕОБИЧНЕ ТИШИНЕ
ЧУ СЕ

ДЕСПОТ

(а почео се и он уздизати)

ШТО САД... ДАЛ ЋЕ САД... САД...

И ПРИЈЕ НО ШТО НАРОД ОДВРАТИ ПЈЕСМОМ ПАТРИЈАРХУ ЧУ СЕ С
ДРУГЕ СТРАНЕ И

СУХИ ГРАЂАНИН

Замириса нешто као крин – из кивота миро потече.

НАРОД

(отпоче на то велико)

Подај Го-о-о...

Али у једном завика упадајући у екстазу.

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Ковчег се помаче! Ено: видим макнуо се! Чујем и силу како из земље струји у њега!

И заиста ковчег макну: Богаљ му се примакао, прихватио га се, па се преображен подиже и завика

БОГАЉ

Ја сам спасен! Исцјели ме свети Лука!

МИЛАШ

Сакат од порода, браћо – не бојте се сад више Турака!

(И он га уздиже, показа)

Здрав је!

НАРОД

(поражен од тог чуда)

Аааа!

*Али тад се зби нешто неочекивано. Још нико ништа не при-
мјети, а*

РАДОЊА

(викну прво и он кратко)

А!

(Па се насмија одсјечно)

Ха ха ха!

ДЕСПОТ

(тад сагледа што је: напор савлада Богаља, и он клону опет)

Зар као некад Богумил слијепи – ? Каква мач тад Турке утиша?!

Али паника потраја само час, јер одмах заурла као да ништа не видје

СУХИ ГРАЂАНИН

Ко се нарамија Светињи? На поље одавде с њим!

И као да се ни не догоди онај инцидент, гомила се затвори око Богаља, неколицина га изнесе, али то већ нико не опажа, јер завлада опет првашње предано расположење, нарочито кад се из нова огласи:

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Ено, и опет се ковчег макну! Помакао се – хоће Светац да устане!

Он још право ни не доврши, а крикну чељаде, што је до њег стајало.

БЛИЈЕДА ДЈЕВОЈКА

Ја га видим! Устао је... ено га!

МНОГИ ГЛАСОВИ

(зараза их визије већ захватила)

Ко? Гдје?

БЛИЈЕДА ДЈЕВОЈКА

Светац! Има мач у руци! Више главе му голуб био... ено, ено: диже се!

ГЛАСОВИ ЈОШ ОД ЊИХ ВИШЕ

Диже се! Чудо! Ено голуб му прелети!

Тад завика сав:

НАРОД

Ено голуба! Ено Свеца – чудо! Јел оно његов мач? Нешто сјевну – он је! Чудо! Пред њим на кољена!

СУХИ ГРАЂАНИН

Не на кољена! То се Светац јавља да нам град обрани. Обнесимо му око града тијело! По свим бедемима носимо га: трубећи у свет ми ћемо тијелом Свечевим Турке потући: већ се уплашили.

НАРОД

Пјевајмо! Носимо га!

*И запјевавши: Возбраној Војевође пјесан непобједнаја, и по-
хоше, тад сиђе Деспот и стаде пред једног.*

ДЕСПОТ

Куда?!!

СИТНИ ГРАЂАНИН

(обузео га вјерски фанатизам)

Склони се! Иде Светац! Амо! Овуда!

*И не видећи више Деспота иде за масом. Једни пјевају, други
вичу, али све обузело оно наднаравно, и тако излазе узбуђено
с моштима.*

ДЕСПОТ

(гледајућ за посљедњима)

И то све? Зар нема више ништа?!

VII ПРИЗОР

РАДИЧ

*(појави се тада За њим неколико војвода, повлаче се одмах да
Старцима не сметају. Радичу брци још већи, глас рапавији)*

Деспоте!

ДЕСПОТ

Каква утвара нова? Радич –? Косовска старина?!!

РАДИЧ

Дођох да свршимо!

ДЕСПОТ

Радич, јунак без страха и ковач некадање Царевине у часу
овом кад пред Султана треба да изађем?! Што дође ти?!

РАДИЧ

(навали самур на очи; дува да једва ријеч изговара)

Кад ме видиш, знаш што значи: Смрт равна све.

(Зарежа)

Хоћемо ли?!

ДЕСПОТ

Што?

РАДИЧ

Зло се слило са свих страна на нас. Небо и пакао хоће да нас униште. Нека. Судбо нагиј ми се крви; лочи док можеш, ал горем од себе подлећи не могу! Гдје су лагуми?

Мјесто у свом замку, у твом граду одлетићу у зрак. Гдје су?

ДЕСПОТ

Још Смедерево стоји. Стоји и не да се!

РАДИЧ

Стоји, али докле? Од цијеле Деспотије у часу неста све.

Тек Ново Брдо и комадић земље ове оста –

ДЕСПОТ

И Деспот на њем!

РАДИЧ

Ти? Осим тебе и свог града ти не видиш друго – Ал о теби не. О другима ни мислио ниси, и мене си – ал ни о мени не. Ни споменут нећу што сам препатио после оне ноћи кобне гледајући из свог замка у суноврат гдје се све котрља – ал ни то не!

Не. Не. Смрт покрива све. Макни војску, на чело се стави, мотрићу вас ја одавде.

(Показа мјесто, гдје је кивот био)

мјесто ковчега војсци покажи Радича,

и побјеснеће или пасти, али док је ма и једног, сви бићемо исти!

ДЕСПОТ

Откуд видје ковчег ти?!

РАДИЧ

Турци већ вас са свих страна опколише с копна,
ал кад видјеше мене с четом мојом, јуриш за час одгодише
ја лако кроз њих пут вама прокрчих –

ДЕСПОТ

Ти даклем моћ она бјеше,
што отоич утиша их брзо!

РАДИЧ

Не ријечи. Војску макни. Хоћеш?!

ДЕСПОТ

Ти зар оно бјеше? Друго ја сам вјеровао – Не, сада ју маћи нећу!

РАДИЧ

Ја вјерујем само себи. И овоме мачу пустом.
Владар ниси, кад у себи вјере немаш! Макни!

ДЕСПОТ

Радичу, стојиш пред Владарем својим!

РАДИЧ

Ја вјеровао некад јесам да си владар и земље ове вођа;
да си послан да нам свима пут покажеш, од пропасти ти да
спасиш нас;
вјеровао сам тако и освету своју затомио, ал нек пада сада све:
прах палих је сјеме нових осветника!
(И закрвави очима)
Златокосићу не осветих тебе, Косово ми опростило не би
кад пропаст његову осветио не би!
(И потегну мач)
Брани се!
Или од нас, или од Турчина, мој посљедњи владар у борби
мора пасти!

ДЕСПОТ

(потегну такођер мачем)

А ти удри, старино косовска. Удри кад палу вјеру браииш своју!

Сукобише се али са звуком њихових мачева чу се галама

КАЈИЦА

(дотрча, за њим Ситни грађанин)

Деспоте, због вјере се грађани побише! Мјесто молитве скрушене им, клетве њихове небо сад слуша!

ДЕСПОТ

(спусти мач)

Што би то? И зашто?

СИТНИ ГРАЂАНИН

Неће Светац да одбије Турке: невјерника има међу нама!
Један од њих Свецу се насмијао – који право у њег не вјерују
те поклати треба до једнога, и град наш ће бити ослобођен!

ДЕСПОТ

Њима!

И с уздигнутим мачем пође галами.

СИТНИ ГРАЂАНИН

Кољите, браћо, палите, рушите: иде Деспот Свеца да освети!

ДЕСПОТ

(стаде гал)

Стој! Станите, и ни ријечи више! Ти, Кајица, од њих склони Свеца.

И затвори цркве, народ растјерајте: ја очи своје небу сам дигао,
ал сјену страшну на њем сам загледао... журно њима:

Тако рекох, нек остане тако: свршено је сада!

(Кајица оде с грађанином)

Удри сад, Старче, смјело; Убиј владар да умре владарски – брани се!

Навали на Радича сада он, али се не миче, но мукло збори

РАДИЧ

Твоје је мјесто – уз њих тамо!

ДЕСПОТ

Удри! Народ предао сам другом да води –
изнјевеких позив свој! Моћ оних није више у мени:
сукобит се не смијем са Султаном! Удри зато, сада сврши!

РАДИЧ

Непријатељ напада, на те, а ти водиш још борбу у себи...
(Очајно завапи)
Радичу, свог посљедњег владара ти видје како клону,
и пропаст своју видје, испред тебе како се отвара
шта чекаш, старче, од судбине горе: сврши чим прије!
(Кидиса на себе)

ДЕСПОТ

Не Радичу, тако не! Сад видим: Смедерево само љуска бје,
у њој да нађем језгру своју. Остави и ти мач свој славни:
далеко је вријеме славе, нам трпити прво треба!
(Одлучи се, изненадно)
По Јерину, и мога Гргура!
(Слуга један оде)

РАДИЧ

Куд те поведе сада мудрост твоја?!

ДЕСПОТ

Бранио сам до сад Смедерево, ал сузих сад границу ја обране
своје.
Владар мора бит као сунце: без пјеге, да грије, пун ватре да сја!
Сад браним тек ово, што руком својом покрити могу
(Показа образ)
и док је оно чисто, ма и зашло сунце моје, мисао моја родиће
се опет!

Он свршио, али не одговара, но грчи песнице и од бола се тресе.

РАДИЧ

(док за њега необичним гласом не застења)

Нема више Деспотије наше!

ДЕСПОТ

(опази да се Радич хоће да сруши и придржа га)

Ти патиш љуто?

(И метну му главу на своје раме)

И зато гњев!

РАДИЧ

Зар довјека да подлежем ја див-јунак горему од себе?!

Творче, што ме створи тад такова?!

ДЕСПОТ

Око нас је свјет пун тајни.

Бога сам тоич видјети мислио, на мјесту његову ја човјека видјех –

РАДИЧ

Да човјек бар може бити као Бог!

ДЕСПОТ

Ил човјек може бити Бог? У тајну оту хтио бих да продрем...

Дјело свако од нас дио душе тражи као дам дах од Творца,

принашајућ њему жртву у живот га доводимо,

и стварамо од њег оно, колико душе у њега метнемо.

Смедереву дјеце двоје на жртву сам већ принео,

и треће му још ћу дати свог Гргура.

Чист је он и пун побједи у себи, и он ће се моћи Оном

одупријети,

јер ја – што Смедерево више учвршћивах, све слабије чинило се оно.

Да, највеће дјело и највећу жртву тражи –

наћи нешто по дамуда се и Бог одмарао!
 Ја вјерујем див док оживи затрести се земља мора:
 па посљедње Смедереву придонашам ја на жртву: Љубав своју!
 Радичу, ја остављам Смедерево!

РАДИЧ

Што рече? Зашто?

ДЕСПОТ

Природа, што поретку мудром своје законима држи равнотежу,
 жртву тражи ту од мене. Вјечност хоћу да освојим!
 Ма куд, али из мог Смедерева. У борби овој пред Султана
 ја ступути још не могу, и што зидам отет се не може,
 само да се лако изгубити. Изван града за мој град радићу,
 и – ти ћеш отић са мном!

РАДИЧ

Ја! Ха, опрости ми, господару:
 сједина ми попала по коси, године им боју промјениле,
 ал ријеч ми нико још не сломи!
 Новом Брду више ти не можеш, у својину немаш више куда,
 Радич неће за кору круха пред туђином да кољено свије!
 он ће у свом овдје са својима да изгине славно!

ДЕСПОТ

Лака је сада смрт, тежак живот: ти се њега бојиш!

РАДИЧ

Ја зар...? Тежу ми ријеч рећи ниси могао!

ДЕСПОТ

Ал ни истинитију.

РАДИЧ

(тим поражен, часом се поколеба, па ће)

Што би од мене, изреци све?

ДЕСПОТ

Не заповједам ти више,
 нити ријеч ми чекић, да челик сакива – гле: ја те молим сада!
 Нас два старца дви љубави нек смо земље ове,
 слава је таштина, велика је само воља
 све чинити за свој род до краја. Вјерно до сад ми смо војевали,
 у вјери својој устрај даље, док и најтања нит наде не препукне
 да нема спаса земљи нашој!

РАДИЧ

(у великој борби уздиже балчак свој)

Друже славе, бил могао у туђину ти,
 па да хрђаш, док језик плачем злотвора свог моли?!
 Мачу, ти што некад немилице сјече,
 бил умио и да чамиш, чекајући да на те падне мрва туђег
 смиловања?!

ДЕСПОТ

Мјесто Смедерева, с тобом ће уз мене бити он.
(И друга му ево диже свој мач)
 Чујте нас свједоци ви човејечје части:
 Ма изнад главе учинили ми за земљу своју добра,
 а ко испод нокта нисмо а могли смо:
 пресудите ви тад нама –

РАДИЧ

Пека суде!

ДЕСПОТ

И прво мени, свом владару –
 Хоћеш, мачу, поћи са мном?!

РАДИЧ

Хоће! С тобом иде он и ја?!

VIII ПРИЗОР

ГРГУР

(долази с Кајицом)

Радич? Небо чуваре шаље своје, да нам помогне?

ЈЕРИНА

(с друге стране, с Лазарем)

Радич? Пакао шаље слуге своје, да свијет разоре!

ДЕСПОТ

(опази их)

Дођите моји мили мени! Ближе, јер топло је, што ћу повјерити вам!

С малим треба из нова почети! Као Радич како некад рече:
 Турака је шака једном била: та сад шака свијет држи;
 и мали Рим Царевине освајао је, јер у дјело своје ушли су
 чистим срцем и вјером у се – у чиста је здрава језгра
 тек такав зиму може издржати, као чахура док не сине сунце
 и размахне крили лептир кад пође у прољеће своје
 да осваја свијет... Да дочекамо то вријеме –

ЈЕРИНА

Демон што жртве свуд тражи за себе савладао те, јел Деспоте
и ти му жртву принџеш своју?

ДЕСПОТ

Хоћу. Највећу:

Ја одлазим из мог Смедерева!

ЈЕРИНА

У Угарску?!

Мисли нам се опет среле у висини зрачној негдје,
 Мјесто злата ја гранитом град облагах,
 ал знала сам уз то увјек: без помоћи од Угара
 попустиће камен лако!

ДЕСПОТ

Чврст је темељ његов: издржаће!

У доба златно смишљао сам, да прва слава града довршена
женидба буде сина мога. Вријеме друго хтједе.

Мјесто владара није на најопаснијем,, већ најнужнијем мјесту,
и мјесто невјесте царске, данас ћу те, мој Гргуре
с Смедервом мојим ја вјенчати! У Угарску ја ћу пријећи,
сам да војску у њој скупљам, бил могао ти мој град бранити,
док с њом не дођем теби у помоћ?!

ГРГУР

(клекну пред Деспотом)

Поћи! Као да остави сама себе овдје: бранићу га док га не
обраним!

ДЕСПОТ

Рођен је вођа, ко сигурно збори тако! Мој замјеник буди, сине!
(Подиге га и пољуби, па ће другима)

Ви да сте га сви слушали: што ја до сад вама бијах,
док се амо не повратим –то сад биће вама он!

ЛАЗАР

(Јерини, док Деспот Гргура љуби)

Гргур владар поста – никуд из града, мати!

ЈЕРИНА

Што ти је, сине? Ја остављам Смедерево јер за ме оно више не
постоји.

Да могу ногом земљу провалити, лупнула бих да отпадне,
ма с њом нестало и мене са градом!

ЛАЗАР

Ти би хтјела то? Ја могу горе и страшније.
Учинићу најстрашније, ако одеш ти?!

ЈЕРИНА

Ћути, ево оца нам!

ДЕСПОТ

Нек тежину одлуке олакша нам брзина вршења:
 жено, Лазаре, ви ћете са мном! А ти мој граде чуј ме на растанку:
 осим ријечи и деснице све се може изгубити:
 њих ти, граде, дајем! Ријеч своју у те мећем
 као Аврам Исака ти сина дајем свог, и десницу своју полажем
 на те:
 да ишчезне помен моја у свијету, ако у мени ти ишчезнеш!
 Води сад Радичу; испрати оца, Гргуре, до воде,
 па Смедереву онда, за њег да живиш!

РАДИЧ

У корице, мачу; крст на себе, старче; крочи погo, ма у добро
 и не стала.

Замахав калпаком изађе брзо; за њим Деспот и Гргур.

ЛАЗАР

(кад пође и Јерина, ухвати је грчевито)

Не, мати, не одавде ти!

ЈЕРИНА

Пусти, па за оцем хајде ти! Томаш, ал гдје је Томаш. По
 Томаша, па да се кренемо!

ЛАЗАР

Гргур у граду да остане сам? Гргур је млад и јак,
 не воли ме и не да себи, а отац је стар –

ЈЕРИНА

Дјете, мисли такве откуда у теби?!

ЛАЗАР

Доба и туга учиниће своје, и отац се више вратити неће.
 Гргур ће постати Деспот и ми смо пропали обоје –
 Гргур има очи страшне, и оне нас од себе тјерају!

ЈЕРИНА

Да, те очи! Гледаћу их свагда, и ноћу, у тами,
 кроз њих у мозак хтјели завирити му –

ЛАЗАР

Не требати, знам у њем како је.
 И како ће тада бити: ти ћеш хтјети бар уз њег да владаш,
 он трпити никог од нас неће; гора но данас биће свађе,
 он ће те отјерат, затворит, убити, а ја –

ЈЕРИНА

Гргур је мој син!

ЛАЗАР

И зато биће такав. И гори још,
 јер гњев је у млада бржи, распустнији –

ЈЕРИНА

Умукни, доста! Чују ли се моје мисли то, или виде? На моју
 груд, сине...

(Но тек што га се дотаче, одгурну га)

Даље, јер бих те сада ударити могла; и не понављај никад
 ријечи више које нису за ничије ухо! Смедерево биће моје ил
 ничије,

а устребал ми помоћ за то, у Угарској живи Јанко –

ЛАЗАР

(рече, и уплашив се повуче у се)

Јанко? Да, Јанко и Гргур –

Провидности, што сјем њих двојице створи и мене за трећег!

ЈЕРИНА

Из града сад, у ком сам казну најстрашнију чула,
 што она ми се у мозак упила... сад мржње ја сам пуна,
 и што ћу са мржњом својом почети?

(Слугама)

По Томаша, води га доведи,

(Chrysoppi)

Ти с Лазарем за мног из града!

(Оде)

ЛАЗАР

(Chrysoppi; из очајања прелази у пакосно расположење)

Иди и ти, ја ћу доћи сам. Ја се ничег више не бојим. Иди.

Ничег. Знај...

CHRYSOPP

(искези зубе)

Господар млади – не боји ничег – ха!

ЛАЗАР

Ничега. Знаш ли што је Смедерево, кад изађемо из њега ми?

У њему ће остат он, Гргур, сам он у тврдом граду том,

а ја... јак нисам, ал и ја нешта могу... Могу много. Могу више него он.

Ха, Смедерево, дал има мјеста страшнијег од тебе?!

Ил не вриједи више што ја мислим, ил моје мисли другачије мисле ал једно знам шта хоћу –

(Као да је заборавио на Chrysoppa, опази га, и уплаши од њег)

Што се цериш тако ти?!

CHRYSOPP

Ја увјек тако смејем се на све!

ЛАЗАР

Гле: мудрост највећу ја од тебе чух!

И ја ћу се тако од сад смијат свему. Овако јел: ха, ха, ха –

CHRYSOPP

Тако да: ха, ха, ха!

ЛАЗАР

Једнака смо нас двојица сад:

Слушамо све, радимо што хоћемо тек. Ја волим Турке врло. А ти?

Доље ме чекају они још. У град да их пустим отрага –

шта би било од њег и Гргура? Захвални би Турци за то мени били, од Гргура Смедерево би ипак више моје било, а да и Гргур – да, без њега ја једини син Деспотов бих остао. Ја једини... што стојиш ту, слуго и слушаш? Не подносим смјех твој животињски, од мене даље, сам хоћу да будем, по Томаша, па с њим до превоза!

У чудној пози заповједи Chrysopri да оде, па онда и сам одшуља се на другу страну Турцима

IX ПРИЗОР

КАЈИЦА

(и Гргур. Мјесечина почиње)

Размјештена војска у наоколо свуд чека на Турке да навали –

Напомена:*

МАРИНА

(за Гргуром, ког Турци износе у борби)

Гргуре, Вука не видје!

ГРГУР

Марино, чувај њега; Збогом Смедерево!

Однесоше га.

РИЦАЛ

Пало је Деспотово Смедерево; водите робље, и ову с њим!

Турчин се разјаше витлајући с ханџарима и галамећи, неки повукоше Марину собом.

* Недостаје страница у рукопису.

ЛАЗАР

(Томашу и Chrysopри)

Брзо за мном, до воде је пут слободан!

Али га одгурну.

ТОМАШ

(Рицалу ће показујући Марину)

Пустите ову, ил вежите мене с њом као роба!

Лазар с Chrysopпот оде.

РИЦАЛ

Аферим, бре, заједно их привезите!

ОСТАЛИ ТУРЦИ

(из пратње, дигнувши исто онако руке)

Бре Аферим!

Граја од узбуне, звоиа и пожар; бој.

КРАЈ II ЧИНА

ТРЕЋИ ЧИН

У Бару, под терасом. Терасу држе јонски ступови, а распели ју између крила деспотова двора. Десно је крило дуже, освијетљено, пуно гостију и жамора. Иза њега врт с тропским биљем и шедрваном. Лијево крило краће, у тами, тек једно му уско окно освијетљено – Иза њег камење, па море, по ком трепери мјесечина. Далеко на мору пјевање

I ПРИЗОР

У тами, лијево сприједа, три оклопника чувају стражу код Деспота.

ПРВИ ОКЛОПНИК
(према мјесечини)

Како море мјесечину пије! Више валова водених слатко снови
ноћ... остављена кућа узалуд ме чека – мјесече, јел страшно у
пустом дому мом?

ДРУГИ ОКЛОПНИК
(мрк и кратак, тргну се од ноћњег звука)

Дал дубина опет јекну, ил заплака поље негдје?

ПРВИ ОКЛОПНИК

Што даље од земље лутамо с Деспотом.
 све чешће чује ухо плач –
(У тај мах се просу талас гостију уз смијех и ишчезну обали)
 вријеђа га цикот,
 плаши пјесма, света му је само бол.

ТРЕЋИ ОКЛОПНИК

*(свијетлост из деспотова прозора паде му на челик, он се
 макну и погледа на окно)*

Деспот још ради.

ДРУГИ ОКЛОПНИК

Јерина ужива,
 мој оклоп рђа, а њиву ми злотвор жање!

ТРЕЋИ ОКЛОПНИК

(гледа непрестано у прозор деспотов)

Шест је скоротеча послао данас –

ДРУГИ ОКЛОПНИК

(упаде му у ријеч)

Јуче десет, три пут толико прекјуче.
 Јести не доспијева од како из Угарске у Бар добјежа,
 с посљедњом четом оклопника својих.
 На стотине гласника посла на све стране
 помоћ тражи, народ диже, а војводе скупља.
 Хиљаде их посла, ал до данас од хиљаде не врну се нико –
*У то упаде из таме у таму неки човјек, и скоро се стропошта
 испред њих.*

ДРУГИ ОКЛОПНИК

(нападе придошлицу)

Ко си?

(Препознаде га)

Воихна?! Ти – такав? Поврати се први, ево:
 Бојим се боље да и он није дошао!

ВОИХНА

(мукло)

Јел прибјежиште ово Бранковића Ђурђа?

ТРЕЋИ ОКЛОПНИК

Деспота – да.

И опет цикот око њих распара онај ужас око њих.

ВОИХНА

(то га подиже)

Ближи се дан страхоте и гњева,
над главама се нашим кида његов печат трећи,
а ви – у весељу –:

Што слави пали Деспот далеко ван граница земље своје?

ПРВИ ОКЛОПНИК

Образину крвник меће, кад на посао пође свој
и туга наша, кад би да заплаче, у туђини у пјесми се проспе.

ЕУКЛИД

(нови протовистијар, чист грчки тип, уђе с четом слугу. Простире ћилиме, пале свијеће и кандила, у редове стају до мора и двора Виче)

На мјеста! У ред! Амо! Долази – тек што није дошла!

(Излазе дјевојчице с цвијетем. Опаси оклопнике)

И ноћас не би ништа: прође све глатко и слатко, по обичају
бајно и сјајно...

(И изгуби се наређујући у позадини, што се пуни бљеском и шаренилом)

ВОИХНА

(оклопницима; пун слутње)

Што се не зби ноћи ове?!

ДРУГИ ОКЛОПНИК

Сваке ноћи у сумрачје,
кад се Деспот са Радичем крај обале ове шета

са дна морског, из дубина, јекнуле би бојне трубе.
 Као да колоне на јуриш нам зову јечале би дуго тешко.
 Нијемо их Деспот слушао, па на рад би прегнуо јаче
 а лице му смрачило се као облак прије грома.
 Јерина с дружбом заплочи тад по води,
 но чим јој врх брода запара вал
 умукну дубина – весеље јој њено уби глас.

II ПРИЗОР

Засија јака свјетлост, завладала пјесма, а указа се неколико мањих лађа с гостима, па велика с балдахинном и Јерином. Дворјани уздигоше бакље, а дјевочице бацају цвијеће. – Окружена велебном свитом пролази Јерина као триумфаторка, а гости јој у почаст запјеваше:

ГОСТИ
 (пјевају)

Eis polla ete ten eupatriken!

ЈЕРИНА

(при мјесечини још виша и тања. Пролази као да не види никог. Узбуђена је и немирно сједа на пријесто, зборећи онима око себе)

Хвала... хвала...

(Еуклид јој пао на подножје пријестола, и њему ће, питајући)
 А деспот?

ЕУКЛИД

У соби. Ради још.

ЈЕРИНА
 (*Chrysoppe*)

А ти...

(Не довршив мисли, пригрли Лазара)
 Колико људи, а ни једног мужа,
 колико свјетлости и сјаја, а опет је мрак.

Пјесма и бука свуд, а глас тих шапће и кљуца у мени...
Лако је радити, ал мучно чекаги!

ЈАЗАР

Што?

ЈЕРИНА

Што долази! Главно оно.
Ја радити не знам – убила бих се да чекати не знам!

ВОИХНА

(оклопницима)

Што је деспотица данас тако узбудљива? –

ЈЕРИНА

(гостима)

Зар умукну пјесма? Но чујем смјех –
Радост је круна крхког живота:
И најпакленскији кикот јек је побједице и најскромнија суза
поскура подања – нек се смијех заори!
Одвратан је сваки други звук: глазбо, даље збори ти!

ГОСТИ

Ево! Ево!
И забруја глазба, а започе плаха игра

ЈЕРИНА

(*Chrysoppi*)

А ти...
(*Но промјени брзо*)
Како мукло свирка јечи – зар игра да су троме кретње те?!
Спарина је...

Веселе ме више не весели
и свега доста – гасите свјетлост, нек завлада ноћ
и мир њен – гости нек оду!

*Еуклид даде знак. Навикли оваквим прекидима сви се разилазе.
Чак се повлаче у свој кут и Оклопници. Тамо се чује овај њихов
говор.*

ПРВИ ОКЛОПНИК

Умор Јерину савлађује –

ТРЕЋИ ОКЛОПНИК

Мучи се Јерина –

ДРУГИ ОКЛОПНИК

Јерина се боји!

ЈЕРИНА

(види се сама, па поче Chrysoppi)

А ти...

(Но прекиде се и потрча жалу. Погледа, и враћа се мирнија)
хајде и ти. Куда ћеш?!

Како Деспот мирно ради – не, не мир!

Заведем ли се, а ти главу наслони на праг. Не трени, као псето.

Ја немирно снивам, па чујеш ли глас – ил да се само обрнем:

Утрчи, пробуди: ја нећу сна, нећу да снивам ја!

(Пође)

CHRYSOPP

(најави јој)

Превисоко Деспотско достојанство.

ЈЕРИНА

(преобрази се)

Вечерас ћу и ја у шетњу с њим на жал.

Ако чека и он?!

III ПРИЗОР

Илази Деспот с Радичем. Војвода је још тмурнији, сав сијед. Деспот оронuo, леђа згрбљена, али се држи. На лицу му доброћудан осмјех, у гласу болна благод, капа од баршуна, црна хаљина до зрне земљр. Одбача се о штап, али не удара њим као прије, но пипа као да додирује пером. Силазећи помаже Радичу, а он ми се предао као дјете.

ДЕСПОТ

Скалину још једну – пази! Амо сад – охо, чуј: цврчак пјева.
Пјев његов срећу носи.

РАДИЧ

Далеко је пуста смрт. Што друге изгнаника да усрећи?
У земљи својој требали смо изгинути сви.

ДЕСПОТ

Султана требамо савладати ми. Одгодисмо, и сада је добро све.
Јерине гле! Мјесто у оку од веселја да сјај оста, ноћи је пуно оно:
чему тама бије из зенице твоје?

ЈЕРИНА

Почни једном ма шта!
Да ме муж дави, бојала се не бих, а стрепим од неизвјесности
кобне –
почни ма шта!

ДЕСПОТ

Ко чека с временом се дружи, с временом што надвлада све–:
причекај и свјежи наду сјећањем
Силни тај Султан слабо Ново Брдо не може више да освоји.
Стала му снага. Не иде даље. Смедерево јој било врхунац
и сад ће почет пад док силну војску скупим ја,
па Новом Брду дођем у помоћ.

ЈЕРИНА

Слабо се Ново Брдо држи још, –
а чудо утврђења, Смедерево од камена, у циглом часу пропаде.
Паде град, и Томаш мој у њем!

ДЕСПОТ

И Гргур мој с њим.
Кад се од њега ја раставих, бор је био зором у прољеће
кад занише гране да мирис свој лахору предаде.
Мишљах долази му час да замирише по свијету цијелом.

а он паде. И Смедерево паде с њим.
 Како се то зби? И зашто?
 Кроз удес дјече моје судбина ми нешто проговара.
 осјећа срце удар, тек разум га још не појми,
 ал у часу кад га схвати, загонетка ишчезнуће
 и ја ћу опет бити јачи, и биће добро опет све.

ЈЕРИНА

Дознаћу и ја мој Томаш гдје је, и ко је кривац
 што пати он. Дознаћу – ал јао тад оном:
 син да ми је простила му не бих!
 Дјеца су моја слабост моја, плод подавања и стремљења
 ниском;
 брат мој друг из дјетињства, из доба златног сјећања најслађег!

ДЕСПОТ

Ђуро бјесни тобом: ријеч би твоја да загрми –
 а као свила мјесец се прелива, и шушти, шапће приче пучини.
 Склад ноћи љетње нек се проспе и око чела врела твог;
 Зарони у њег. Не причињај ти се тада
 да се богати сјај блиставог тог трептања хоће да уздигне,
 да се оваплоти у глас мио и долети нама амо
 па да нам рекне –
 (*Опази Воихну*)
 Машта у збиљу претвори се:
 ено првог – Воихна?! Мени, дјете: какав носиш, реци, глас?

ВОИХНА

(*припада му ногама*)

Да језик стресе отров са себе,
 скапао би крт у рову свом, угинула птица у вису
 кад би мјесто прелетила гдје је капља од њег пала. –
 (*Диге се, мукло*)
 Из земље твоје враћам се, деспоте.
 Жито пољем по њој поваљано; огњем куће у њој попаљене:
 смождена је деспотија наша!

ДЕСПОТ

У боју вазда тако бива. Ужас рата у почетку свом.
 Најстрашнијим грозотама морају се да омаме људи
 док премосте против чег се бунила им природа до тада.
 Но брзо мине то. Зло се гуши дјелом својим,
 и што разруши рат – као да орач ледину ралом претури –
 ниче, расте и диже се из њег љепше и боље но што прије би.

ВОИХНА

Ал сада је пусто тамо све.
 Кад би мисао завичају да полети, као спутана стане, ћути,
 пане, клоно јер је пусто тамо све.
 Тек каткад се макне – као мрмак земљу кад виш себе диже –
 створ какав згурен, у дроњцима и црнини, а краде се крадом
 као дух –

ДЕСПОТ

(пресјече га опет)

Поносни некад то је човјек мој!
 Од непријатеља стрепи и трпи... али и моја дјеча су код њега.
 Мара годинама – и добро јој је.
 Гргур од скора – и он је добар: мора и њем добро да је –

ЈЕРИНА

(упаде)

Бил и нама добро било, да одемо зету свом?!

ДЕСПОТ

Било добро, ал ми – не!
 Доброта је човјек у дну душе своје,
 и свакад кад природи поврати се својој,
 а зађевице што се уздигну као зид што не да крочит преко себе
 у куту негдје крију вратаоца и ко их нађе, кроз њих прође
 лако.
 И они тако нека се притаје, сагну,
 дође час одмазде и тад – тад мора бити добро све.

РАДИЧ

Сав свијет да се свије, ја бих исправио чело пред Султаном;
ја и Гргур мој нуз мене, и сјена би наша пала на облаке
(*Па удари мачем*)

Ха, непријатељ се бани по земљи мојој,
ми далеко од ње шкргућемо зуби!

ДЕСПОТ

И радимо за њу. Стан, почекај док војводе окупимо око себе –

ВОИХНА

Војводе рече, војводе наше? Гдје су сада мученици наши.
На вјешала виси Владан у Видину.
У Призрену Рајка на точку натежу;
Вук издише на колцу у Серу –

ДЕСПОТ

(*прекину тад њега*)

Умукни! Дозвољава човјек да се ради с њиме
све што надмашава моћ његова опирања,
ал да дође још и горе – што би онда малодушни?!
Ми смо сад зрно у земљу бачено,
па ил ћемо у њој иструхнути, ил издржат док распукне љуска
трошна око здраве језгре, да избије из ње сила живодавна.
Бојите л се мука тијех?
Мора доћи још и горе! Тек у часу биједи највеће
превагнуће да ли ћемо ишчезнути јадно
ил ускрснут да јавимо свијету:
У борби са смрћу ми подлегли нисмо
прекаљени њом гле, дижемо главе небу,
и гледамо у вис, радости највећој. –
бојите л се јоште мука оних?!

ДРУГИ ОКЛОПНИК

Нас хиљаду оклопника овдје чека на твој миг
крени тај зид од челика, што сунцу сија као жеравица
Неког замахнеш гвођђем његовим, смрвиће га удар нам гвоздени!

ВОИХНА

Води, сад води! Ново Брдо још је наше
нек дође смрт, ал у својој земљи нека паднем...

Споља се чу плач.

ЈЕРИНА

Заплака неко – тај глас, чуј тај глас?!

ДЕСПОТ

Неко пати – ко је?

(Радичу)

Доведи га мени.

(Радич оде; Воихни)

Ум уморан помрачи ти душу као трома веђа око.

Одведите га да се одмори!

(Оклопници поведоше Воихну)

Још починак да му осладим у биједи утјехом највећом:

Не мисли што јест; мисли на оно, што ће једном бити.

Пођи сад! Сан нека ти црно у злато претвори, и биће добро
тада све!

IV ПРИЗОР

Радич уводи пар људи у траљама. Мушки с раскинутим ланцима на рукама. У једној му руци тољага, с којом се брани од нападача, другом загрлио жену па ју штити од Турака иза себе.

РАДИЧ

Свјетлости! Неки непознати, и Турци с њима!

НЕПОЗНАТИ МУШКИ

Било, ма шта било – жив се не дам за галију!

ЈЕРИНА

(пуна слутње)

Ко су ови?

Узбунио се двор, многи дошли с бакљама

АГА ОД ТУРАКА

(Јерини)

Ја сам Ага. Ово моје робље; а ко си ти?!

НЕПОЗНАТА ЖЕНА

Помозите људи, браћо, богови!

На галију везаће нас Турци, дијете моје изгубљено плаче
негдје за ме.

ДЕСПОТ

(Турчину, који хоће опет да навали)

Стој и реци ко су ови?!

РИЦАЛ

Робље моје. Из Смедерева ја их гоним – продано је за галију!

ДЕСПОТ

Робље то из Смедерева?!

РИЦАЛ

Хиљада их, овај је најгори. Три пута је до сада бјегао од мене –
да не платих жут цекин за њега, одавна би под земљом лежао!

ДЕСПОТ

Робови, гдје су моји робови?!

Радичу на чардак по благо, па откупљуј, Радичу откупљуј!

НЕПОЗНАТИ МУШКИ

Откупити не требате мене, снага моја слобода је моја,
али њу – њу ти чувај, госпођо Јерино!

ЈЕРИНА

(препознаде га)

Томаш мој, брат мој?! Кантакузен, он па такав?!

(Аги)

Ево откуп за мог брата – обилаат је, претеће ти.

И одлази – ово робље ја откупих!

(Chrysoppi)

Протовистијару поведи ми брата
по обреду обуће се царских својих он рођака.

ДЕСПОТ

Томашу стани! Како се зби да ви – да ти ропства допаде?!

НЕПОЗНАТА

(баци се Томашу на прса)

Не! Преклињем те не пред њим!

ТОМАШ

(одгурну жену)

Као и остали јадници они: издао нас све је он!

ДЕСПОТ

Ко издаде град мој смедеревски? Зар мој човјек?!

ТОМАШ

Твој син – Гргур!

ДЕСПОТ

Мој рече – Гргур мој да изда гнијездо своје он?!

ТОМАШ

Он. Баш он. Да, он. Цијелим путем оптужујем ја њега
а нуз мене све хиљаде што синцире на удови вуку.

Нисмо пали као људи свладани,

сви то знају, сви то осјећају,

па у месо бич кад дубље зађе, под теретом гвожђа ком клоне
кољено

једна клетва јад ми таложила: проклет био ко своје издаде!

НЕПОЗНАТА

Доста! Доста! Говориш пред оцем!

ТОМАШ

Пред богом му дјело већ је рекло све:
У кући се огањ гаси, преко прага гдје он ступи,
вјетар задува класове са бразде – стрњина је поље иза њега!

ДЕСПОТ

Гргур – не, није он; није, није он!
Жено, зар нестга срца да осјетиш прва,
зар уста нијема кад не викну: мој син није никада издао!

РАДИЧ

Гргур издајица–?! Гле, мој језик смије да изрекне,
и пушти глатко да се ваља преко њега таква ријеч...
поган звук јој опогани све – срам ме и зрак дисат, што титра
од ње.
Сувише је свега. Да се сврши –гдје су оклопници?
Види: стали као израсао од челика зид
што са земље сија као ватра, а туче као гром:
Крени ту живу стијену до стијења слободног твог Новог Брда,
па ју пусти да руши и ломи и у бјесу изгинимо с њом!

ЈЕРИНА

Издао није. Не волим ни ја да јест,
ал мјесто „издаје” рећу „из пркоса”
па ријеч друга је, и ако исти чин, ког је Гргур учинит могао.

НЕПОЗНАТА

(док се други осупнуше, паде пред Деспота)

Није! Није! Није ни то он!

ДЕСПОТ

Ко си, страна жено, ти што прашташ чак и издаји?

ТОМАШ

(кад непозната постиђена заћута, представи је дрско)

Марина је она, жена Гргура.

ДЕСПОТ

Ожењен зар? Без знања мог и мога благослова он ожењен?
Чем искуство живота ми обиљежје хтједе своје дати,
то поквари часовита занесеност воље луде.
Док савјете у њег своје мотах, око му је смјело погледало
као језеро кад пред сутон плаветнилом свода опије се
а жар руја зрака са запада у дубине слети непокретне
заљуља их, у живот позове, и пољупцем даље себи мами
па зар лаж да је била поглед тај поштени –?!

ЈЕРИНА

Ни лаж, ни обмана. Пркос велим, и ништа друго.
Хтио је он. Ђиси дао ти – Урадио је он.

ТОМАШ

Урадио бих и ја исто, и сваки други момак тако млад
и осудио га не би нико да не почини
што ни животиња свака не прегара:
жену своју и од жене човјеку што је милије –
дјете своје он напусти. Ал ја ћу му сина наћи,
и матери повратити!

ДЕСПОТ

И сина има?! Потајице све?!!
Као гуја из увоцјепе што сагрјеши сад пропишта.
Ја дјед? Никад дјед ја, прије издајица је он!

МАРИНА

Не тако! Није... немој – не!
(Обухватила му кољена)

ДЕСПОТ

Од мене даље, жено кобна! Као сунце чист је био док је био мој.
Да сјенка ниског не падне на њега то је била брига ми
најдража –
нуз тебе је цио помрачио: да, ти си извор овом свему
стог даље одавде, даље од мене!

МАРИНА

Отац си Гргурев – па те слушам... идем, ал чист је Гргур –

ДЕСПОТ

На моје очи никад више!

Пустите ју нека се потуца куда хоће и нек је слободна,
само никад мени, и никад дому мом!

МАРИНА

(истрча на то завикавши)

Вуче, очи очеве, гдје сте матери својој!

ЈЕРИНА

(Shrysopri, видећи како Томаш виси о њој)

Пази на њу!

(Ушао Протовистијар са слугама. Носе потребно за церемонијал облачења)

На мјесто своје, протовистијару,
Кантакузен се спрема да обуче!

ДЕСПОТ

(Радичу)

А ми... не о нама – добро је нама, ал чекају они...
Они које смо ми водили. Тежак је био живот њихов
по големој муци што затражи од њих
запита их дал су јаки за големо. хајде пођи њима!

РАДИЧ

Ти мирно ово издржа, Деспоте?! Ја не!

Кад Гргур не вриједи, што би друго још вриједило?
Вјеровао сам у њег, као у Бога, ал ни Бога нема више,
некажњено кад допушта да се праве чуда ова.
Живио си и превише, и опет ће све бити добро,
ал ти сврши, старче изводњени
И кидиса на себе, ал га заустави

ДЕСПОТ

Не, још трпи; још нам живот има цијену
јер и сина свога да изгубиш, још их много преостаје.
за које нам ваља издржати. Њима..
У чело ћу сваког пољубити, помиловат лице наборано,
запитати има л и он дјете, има л земљу, и друга што паги.
Нек засузи, да му бол олакшам!

РАДИЧ

Патиш много... нека, издржаћу
(Тури мач у корице)
али доклен само?!

ДЕСПОТ

И посљедња искра наде док у нама угасне се
изгубљена да ће земља, та велика мајка наша, опет бити
освећена!
(Оду)

V ПРИЗОР

*Обред облачења. Први слуга полијева руке, други држи убрус,
а збори*

ПРОТОВИСТИЈАР

(као да се моли)

Да вода спере и очисти, да нечисто с тијела спадне
као гријех с душе покајане
на славу бога у три лица, и ваславу дана данашњега –

ЈЕРИНА

(и остали присутни)

Амин!

ПРОТОВИСТИЈАР
(огрће огртач)

И кад ризом загрне се, не као Пилат испред Христа,
као разбојник што но с крста пред Господом да се скруши
на славу Тројеручице Атошке свете, и свих Светих и Светица
божјих,
а ваславу круха и причести и дневи свјетло, што царује данас—

ЈЕРИНА

Амин!

ПРОТОВИСТИЈАР
(и остали уз церемонијалан наклон до земље)

На спас и славу здраво, амин!

Па одоше.

ЈЕРИНА
(оставши сама, бурно загрли Томаша)

Брате мој! Слободнија сам сад —дјетињство своје грлим у теби!

ТОМАШ
(податно је подносио обред, али сад се и он узбуди)

Шта радиш са мном? Шта ће ми ово — она, гдје је она?

ЈЕРИНА

Колико мрзих и што починих, да осветим злу недаћу твоју —
Али ју одби

ТОМАШ

Одкат у часу откровења најбољег и лепшег угледао сам
једном њу,
усуд у васиони запечати моју коб. Њу, ја бих само њу —
да Гргур није ту?!

ЈЕРИНА

У Једрену је, и даље још. Нуз мене се не бој никог/

ТОМАШ

И живи? Пропало је тада све. Узалуд бијаш роб –
вратиће се он, и Марина биће тад његова!

ЈЕРИНА

Она, и опет само она! Што жена може...
Због дјевојчуре просте господствени Томаш издржа напоре
ропства чак –
што бих ја тек постигла да одем –

ТОМАШ

Гргуру? Мати си! Кад жена мати постане, заборави љубиги!

ЈЕРИНА

Ја мати? Дјеца су моја мисли моје, и онај ко њих носи у себи –
Јест, ја морам њему!

ТОМАШ

Јанку?!

ЈЕРИНА

Некад је био он. Порасле су жеље моје – сада је Султан.
Љепота је Мара! Ма како њих двоје живило –
код њег је она остала још. Па ја да дођем – али не! Не могу ја!

ТОМАШ

Ти –? Да, ти мораш њему. Ти још можеш спасти све. Ти... не
оклијевај: иди!

ЈЕРИНА

Док је Гргур тамо – не!
Зауоставља се мисао у полету стварања свог,
кад код Султана наиђе на њега.
Моје дјете опрјека је моја: сувише хоће, што бих хтјела ја,
што је другом благослов, проклетство је за ме:
рађала сам дјецу, живот им давала, да убију мисли и намјере
моје!

ТОМАШ

(глас Јерине га осваја све јаче)

Убити... да мириса из Бизанта – сестро, што би ти?

ЈЕРИНА

Највише ми моје смета – или не дорастох оном, што бих хтјела ја?

Има ли зла, мора бити и ко га ствара,

и више још: оног, ко га благосиља.

Али, зар слободније, од опћих мисли одјелјеније, не смију бити богу мије?!

Од бога је и ово, у мени што је: треба покушати!

ТОМАШ

Ти да будеш – Царица.

ЈЕРИНА

Ко рече то?!

ТОМАШ

Уплаши се опет од Гргура – Томаш је нуз тебе, и њему рци, сестро, све.

ЈЕРИНА

Хоћу. Морам рећи... да! Та чим те виђех, ријеч у грлу рашири крила жељна да полети теби. Било је овако:

Гласник, по ком Султан јави да заробљен Гргур дође му на двор, би и први Турчин ког подмитих, да му од матере преда вијест.

Истину му јавих, праву: Деспот све немоћнији, државе спас зависи од њег, од „курјака” младог, како га у нади сада зову сви.

Стог нек бјега; ма како било нек се жури амо –

ТОМАШ

А да гласник мјесто њему лист преда Султану?

ЈЕРИНА

Предао га је: наскоро иза тог Султан је оба млада курјака
у заточење послао у замак далек, чврст и страховит.

ТОМАШ

Ха, што не одеш у Једрене, кад курјаци у њима не вију?!
Јер добро знаш: као Деспот, као сви други, и Султан га тако
заволио,
и наскоро позваће га опет да му дође на двор у Једрене,
а оданде пут се до нас лако нађе,
и збиће се што писмом зажели, и ако у срцу ниси тако хтјела!

ЈЕРИНА

Никад! Нисам стала на по пута: намакнула сам и средство,
да побјегне он из замка –

ТОМАШ

А дозна ли и то Султан?!

ЈЕРИНА

Владар уби матер у мени – те ја мирно чекам што ће даље
доћи!

VI ПРИЗОР

ДЕСПОТ

(враћа се сам)

Ма колико опћи јад велик био, своја невоља притеже јаче.
Да ти не говораше појава, рекао бих лаж је ријеч свака,
што је изусту о – ... јер никако да појмим да мој – ...

ЈЕРИНА

Гргур изда?

ДЕСПОТ

Узмимо он. У природи његовој одгонетке за то нема.
Зар да човјек страхоте почиња а узрока за то нема?

ЈЕРИНА

Само без узрока. Теби код тога разум стане –
и Гргуру је стао, и Гргур је –

ДЕСПОТ

Не ти... Томаш боље може да разјасни – да, он неск рекне зашто.
Да том зачетак такођер не лежи у мени?

Вазда сам се ломио: и савез кад склапах с Угрима,
на Турке сам мислио. На западу живот буја, мртвила је исток
пун.

И ја се одлучих. Варајући друге често сами себе заварамо.
Можда је тако и он... Та ко да ми рекне ријеч,
коју би паучине мог умовања у се обмотала.
и сишући је нашла узрок – ријеч, ко да ми рекне оту ријеч?

ТОМАШ

Ријеч праву хоћеш да чујеш? Ја ћу ти ју рећи: твој Гргур –

ДЕСПОТ

Знам ко је. Повод само реци што је чину том?

ТОМАШ

Кукавичлук!

ДЕСПОТ

Зар?! Кад би од издаје горе могло бити што, то би било.
Преда мном се бездана отвара, у дно не могу да јој сагледам.
Не, није то! Ко да докучи прави зачетак дјела човјечја?
На срце руку: зар га и ти за сигурно знаш?!

ТОМАШ

Знам! Осјетих и ја исто, кад остасмо ми без вас у граду.
Сјај војске турске заслијепи нам очи.
а моћ притиште чело и главу, па повуче тако себи –

ДЕСПОТ

Султан – зар и на сина мог, да он своју моћ прошири?!
Што би то са мном? Бог ми се сакри – ал ти говори даље?!

ТОМАШ

Опокољени множином Турака, час слабости тад завлада нама.
Час тек то је био, али у њем тако јасно и природно
да град треба предат као да друкчије и не може бити,
и час тај довољан би да Гргур –

ДЕСПОТ

Престани сад! Звијер се пробуди у мени; нема, што зарежа на
дјецу своју!
Нећу да сина више свога знам! Ја, отац, казну највећу изричем:
ни име гнусно да му ко спомене!
Па нек живи, али као да никад свог имена имао није!

ТОМАШ

Ти нареди тако – и тако нека остане!
Изађе с Марином.

ДЕСПОТ

(Гњев га све више обузимље)

Тако да траје до вијека, да се нико не згади од отрова спомене му!
Савјести, ти што управљаш унутрини човјеком,
из најситнијих жилица коријења свога пробуди спознају што
учини у ње
па затреси њом као олуја шибљиком у пријелогу жалову!
Удес ми срце раздера све: ја, отац издајнице, замрзих крв своју!
Султане, ти што узалуд бијеш о капије Новог Брда мог –
у немоћи гњева свог ти сакриви то – нека, сад не презам више
пред тобом:
земље хоћеш, и крви њене – ја друго хтједох, сад свирепошћу
надвисићу тебе. Још вечерас поћу на те, у крв нек огрезне све
да осјетиш, и у часовитом – Деспот те је ипак надмашио!
Копљаници, слуге, Радичу, Воихна, амо, амо сви...
*(У тај мах у даљини топовски пуцањ Јерина се стресе, он
заустави)*
Јел то одјек клетве моје, ил печатом својим небо потврди је?!

ЈЕРИНА

(мотрила с насладом Деспота док је бјеснио, сад јекну)

Лађа?! Какве вијести носи – откуд?!

ДЕСПОТ

Из пакла да је! Да уљем његовим у нама пожар разбукти,
док васионе и с њом свих нас у њем нестане!

VII ПРИЗОР

CHRYSOPP

(ушавши јавља чудно, некако мукло)

Порука од Султана Свијетлога!

ЈЕРИНА

(узбуђење превлада њом, те одби)

Послије!

ДЕСПОТ

Од Султана? Дал судбина опет хоће да прозбори?! Нека уђу!
Одмах! Да Султан сам дође, на њега бих главом навалио,
од судара нашег свијет се промјенио – доведи их!
Жено, јеси ли јака за оно, што долази?!

ЈЕРИНА

Свијетлости! Зима је у тјелу, тама у срцу мом!

Улазе слуге с бакљама. За њима Chrysopp с два Јањичара. Турбан им бјел, они мрки; хаљине црне са сребрним украсима. За њима Црнац у црвеној одори, на длановима држи златну кутију. Деспот с Јерином приђе узвишењу пријестолном, опколише га дворјаници са жутим свијећама. Један од Јањичара пође Деспоту с булом, али ју узе и поче читати.

ЈЕРИНА

Султан Мурат, Цар Царова Алахова сјена на земљи
 (Наклон Турака)
 шаље...
 (Замуца, прескачући чига)
 ... очи... а младе курјаке...

ДЕСПОТ

(завика величанствен у гњеву свом)

Гдје су?! Да видим младе те курјаке – хођу да их видим!

ЈЕРИНА

Ви се више никад видити нећете – не, ја тога нисам хтјела –
 (Поглед јој паде на Црнца. Зграби кутију, отвори ју, па цикну)
 Очи!!

ДЕСПОТ

Чије?!!

ЈЕРИНА

Ти осуди, Султан већ пресуди: оба су ти сина ослијеђена –
 ево теби очи њине!

ДЕСПОТ

Они! Гдје су они?!

ЈЕРИНА

Очи лађом дошле; њих пјешнице Султан шаље, да државу од
 њега нам спасу.

ДЕСПОТ

Очи њихове! Страшни су ударци – снаже ли те, челиче?
 Много ми даде природо, узимаш још више – очи њихове, дај
 очи мени те!

ЈЕРИНА

(тупну их *Chrysopri*; њему и осталима знак да ишчезну)

Склоните се! Сви се с овог мјеста уклоните!

ДЕСПОТ

(као да су му мисли сталe, понавља ријечи Јеринине)

Сви даље... даље, склоните се сви!

(Преплашена његовим гласом притрча Јерина да га придржи. Он одби)

Даље ви сви. што би да гледате људску бол – даље!

ЈЕРИНА

У дом! Ходи! По носиљку!

ДЕСПОТ

Не! Стијена је Деспот! Кидај ју и ломи, крши се ал стоји,
и пркоси удесу свом – иди и ти даље од мене!

ЈЕРИНА

Сједни бар овдје! Гргур –

ДЕСПОТ

Не спомињи ни сад име то. Сам хоћу да будем с тугом својом –
даље и ти, жено, од мене!

ЈЕРИНА

У срећи никад заједно не бјесмо, заједно их сада изгубисмо:
волио си их и сувише – олакшај јад свој преда мноме!

ДЕСПОТ

Ни пред ким! Иди! Полудим ли, знај то нисам луд;
то љубим само дјецу своју несретну! Иди, Јерино, иди!

ЈЕРИНА

Јак је, прејак од нас свако: да смо слабији, већма би се вољели,
и живјели сретно. Одох да и ја сама пркосим удесу!

ДЕСПОТ

(кад оста сам)

Боре, вити боре, као ти бјеху дјеца моја
здрава и чврста бјеху као два бора хриди на висини,
као два црва у њима су сада.

Опори душе стихија, првобитни, ти од праискони,
 камену душу хтједох дати ја – што је ти узео и од дјеце моје?!
*(Силу мјесечева зрака Он рашири хаљине, потрча стијени,
 надви се над жал мора, па као да с елементима разговара)*
 Завршите и ви, валови варави, под шибом вижљавом вјетра
 вијава,
 а чуј водо тугу моју морију:
 ослијепљена су дјеца моја!
 Бучи, море вјечно, пјени се и пјесму своју прло пјевај,
 јер немаш дјеце да плачеш над њима –
 ал срце моје мора постат море, од суза док их у се прелије!
 Чуј ме и ти, мјесечева зрако тиха: не виде те ал ти сјаји
 на Стевана, и мога Гргура,
 и гриј сунце дјецу моју –
(У једном се заведе, завика)
 Стеване бане, и Гргуре жељо веља!
(Па паде)

VIII ПРИЗОР

МАРИНА

(појави се пуна очекивања)

Зове неко војна мога – Гргура!

ДЕСПОТ

Ко си ти, што ово чу – жена његова?!

МАРИНА

Деспот мој –!

ДЕСПОТ

Не плаши се више мене. Бол скрха понос мој; раскрави га
 попут плуска више земље сушом запарложене.
 Остај ту. Дођи мени. Плачи – јер ти си га љубила!

МАРИНА

Убили га?!

ДЕСПОТ

Ослијепили!

МАРИНА

А гдје?! Њему!

ДЕСПОТ

По рани мелем проспи, и све му прости, јер патња је велика
његова, ал ту остај... – не тражи га – он је земљу издао своју!

МАРИНА

И ти велиш? Кад отац тврди, истина је...
сад тек Вука морам наћи, сакрити га и пазити
да не дозна никад дјете, какав му је отац био!

ДЕСПОТ

Ближе мени – због тебе таква није он издао.
Остала је чиста љубав, што је једноч вас свезала,
и дјете твоје... дал се ово мени ближи крај,
па поравнивања његова знаци претили прозимљу ме и
пропињу –
а дјете ваше ја ћу узет – ти остани с њим код мене!
(*Да је пољуби*)

МАРИНА

(паде му до ногу)

Оче, несретна сам! Оче, да могу умријети!

ДЕСПОТ

(диже ју)

Чело је ово мој син љубио –
У име ваше чисте љубави од оца ево теби!
Док је љуби улази

IX ПРИЗОР

РАДИЧ

(дише тешко а у земљу гледи, па простења)

Хм!

МАРИНА

(застиђена зариди)

Вуче, очи очеве!
(И побјеже)

ДЕСПОТ

Челниче – ти сам? А гдје су робови наши?!

РАДИЧ

(тмуран као тмаст облак пред буру)

Дође земан да свршимо – пусти!

ДЕСПОТ

Погружен си и сувише – од невоље какве то?!

РАДИЧ

Крај је свему. Варка је била и досадашња утјеха твоја!

ДЕСПОТ

Немој тако! Са свих страна зјева прапаст на нас,
кад би на се да помислим, тако ми је, као да не постојим више
претопљене већ у друге видјех своје, а ти су други злотвори
његови,
ал проживјех с нова час љубави; један час тек, и осјетих
Бога опет ја у себи! Истина је нада наша,
дође Ускрс и прољеће, и биће – још може бити добро све!

РАДИЧ

Никад више! Нема Бога, ништа нема –

ДЕСПОТ

(погледа га, уздиже обрве, прекиде га)

Ти долазиш од мојих грађана – збори што је с њима?!

РАДИЧ

Скидају окове с њих. Непомични они сједе. И ћуте.
А кад им скину окове, не дижу руке, нити тресу њима,
и не пријете више ником – сломљени су.

ДЕСПОТ

Човјек живи док је борбе у њему: ми нашу довршили нисмо.
Занос ће се пробудит у њима, занос и жеља, да буду што су
били.

РАДИЧ

Пострани у клупче сијен зурио је у земљу нијемо човјек
згрчен ко пас. Познавао сам га док је главу дизао – Михајло
Учени из Островица је био.

У Манасији је сликао слова најљепша,
сад спустио руку, и мјесто слова крстове по пјеску шара.
И тако сви у земљу гледе нијемо. Тек један од њих, најстарији,
прозиран као од воска, као жив мртавац да је,
гледа у небо, и док га други држе, о суду бојјем шапће он,
јер земаљски да је извршен.

ДЕСПОТ

Свето тијело. Радоња то је – о каквом суду збори он?!

РАДИЧ

Не води Турчин робље само из твог града,
уз пут му се придружило и из Новог Брда робље.

ДЕСПОТ

Ново Брдо – зар и оно паде?

РАДИЧ

Као лавови бранили се браниоци, шака их је држала хиљаде,
док не паде град. Султан тад свој суд одржа више њих:
Са земљом сравни бедеме, у ропство посла лавове
и сад – готово је све. Ни душе немаш коме да даш, ти више
ништа немаш!

ДЕСПОТ

Ништа-?!

РАДИЧ

Лаж је била што си имао и до сада! И никад добра више у нас!

ДЕСПОТ

Није лаж, то је моја вјера била.

РАДИЧ

У развалине разум распада се, што да живим, кад нема због чега – да свршимо, мој Деспоте!

ДЕСПОТ

(као јека његове страхоте понови)

Нема...?! Да, више ништа нема. Убиј онда, челниче, убиј: смрт да је и највећи ужас, што је она посље овога?!

РАДИЧ

Мачу, оста го, али част је на твој врху – у мене с њом, што преоста!

ДЕСПОТ

(заустави га још)

Преживјети нећу ни ја, понижење свог народа: у величанству смрти јуначке, залога лежи друге будућности! Док се у свијету јунаштво штује, човјечанство неће моћи заборавит што смо ми радили. Стог убиј, челниче, али прво мене убиј!

РАДИЧ

(мач му клону)

Тебе –?!

ДЕСПОТ

С мојим народом и ја падам. Ничија сила не пресиже даље од смрти – ја и њу побјеђујем: сврши, соколе!

РАДИЧ

(гледа га како расте)

Тебе, владара свог, ја недостојан слуга –
(Па одлучи)
Затвори очи!

ДЕСПОТ

Затварам их! Као дјеца моја тамом обавита отићу – али не!
 Тамо би Ново Брдо – нека њему преза поглед посљедњи.
 Стаћу као да сам владар, и поклоне примам његове!

(И раширивши руке, стаде силан)

Боже, ма ко ти био, и био ма шта,
 посљедњег часа живота свог ја тужим тебе разуму свом:
 Праведан ниси кад зло шаљеш невилном,
 ни добар, кад кажњаваш ма и крива!
 Наступи сада непојмљива промјено –
 Сврши, челниче, налог задњи задњег владара свог!

РАДИЧ

Да свршим, Деспоте!

Завика, прободе себе, и паде пред Деспота

ДЕСПОТ

Сневјери, челниче? Први пут – зар и ти издаде?!
(Али док га гледа, лице му се ведри)

Мртав... гле: мртав он и сретан!

X ПРИЗОР

ЈЕРИНА

(утрча. За њом Chrysopp и још неколицина, сви поражени)

Деспоте, зар изгуби све?!

(Опази челника)

Ко Радича уби?!

ДЕСПОТ

Очај.

ЈЕРИНА

Однесите љешину!

(Док то чине, Деспоту ће)

Што мотриш, тако, Деспоте?!

ДЕСПОТ

Мир. То часом наступи мрак у мени...
 Разум лишен земаљскога сађе у земљу, притаја се,
 тријезни, дрми, опаха се, слуша као да талас ваздушаст и голем
 прелива се и хуји из понора недокучних,
 и спуштајућ се ниже, триједи ниже, тражи даље – не ништи
 смрт, мијења само!

ЈЕРИНА

Како?... Што је теби?!

ДЕСПОТ

Поправља, диже...
(И утону у мисли сав)

ЈЕРИНА

Клону! И ти клону... вријеме је, да тад почнем ја,
 јер док је Мара код Султана, поправити могу све.
 Љепоту видим на највишем мјесту, доклем ум и око досиже ми
 и што је под њом доље, то љепота побјеђује све.
 Војску поведе Султан на нас, ал код себе Мару задржа –
 не пушта ју, јер ју воли. Корист је и страст Султан,
 не мисао и обзир као ти, и која жена умије,
 онаквим може овладати. С Маром да га измирим,
 преко ње бих над њим власт добила, а ко би господарио њим,
 пола свијета том би се клањала, а стрепила од њег друга пола!
Улазе грађани смедеревски. Међу њима Радоња – ослања се о
двојицу, живе му само очи. Не ухом, духом као да их осјети:

ДЕСПОТ

(те подиже главу)

Ко су ови?!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Грађан и некадашњег Смедерева твога!

Напомена*

* Недостаје страница у рукопису.

ЈЕРИНА

Право рече ти: бити је срећа највеча!

(Грађанима)

Сићушни, да вам приђем ја, ојачани злом, били снаге у вама било,
да од среће окусите, којој би вас ја привела?!

Ја љубим вас, људе у јаду том,

у часу овом ја вам љубав своју нудим, јер хоћу ваше добро
највеће –

тек да ли ви дозресте за њу?!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Одјели се у добру од нас одавна, што хоћеш од нас сада у злу?

Љубила си саму себе: ђаволска је љубав, која себе љуби!

ЈЕРИНА

Дрзак си и смион, ал што кажњавах иначе,
наградићу сада ја. Ви, што се клањате сами себи,

док мислите да кадите богу над вама,
показаћу вам се, језиком вашим зборити,

и открити у вама биће мисли божије:

побјеђује ко је бољи, –

стог покорите се и ви бољем, поклоните најбољем!

РАДОЊА

Ком би се човјек поклонити могао?!

ЈЕРИНА

Роб господару. Љубили сте до сад што други у вас метоше
гушећи помно што је ваше било. Навика је ваша љубав била,
одрицање, за тим умирање, али ја ћу показати вама
како да буде живот и снага, да исправно слједите најбоље,
а најјачег загрлите –

РАДОЊА

Бог је најјачи, а човјек –

ЈЕРИНА

Неразуман и свет!

Просјаци сте док сте овакови, а кнежеви сви би могли бити.
Наређује ко је божи, па што оклијевате да од горег ви будете
бољи,

или од мање постанете цјелине веће дио?

Ко пријечи да напредујете колико би лако могли?

Љубав је ваша то, саможива ваша љубав за својим, и за самим
собом.

О другој љубави зборим сада, туђој, силнијој,
што се у сваком од вас црни у закутак негдје потиснута,
спутана тамо дусима из борбе вашег почетка,
чекајућ док ви ојачате, да је њених окова ријешите,
па да силом њеном свијет запањите.

Пропали сте док своје волите:

ал пружите и злу руку, пољубите свог злотвора –

ДЕСПОТ

Јерино, куд те занесе памет твоја, што збориш њима то?

РАДОЊА

(ослободивши се оних који га држе)

Пустите ме с њом да станем, око у око:

О чем збориш, ћерко божја?

ЈЕРИНА

(грађанима)

Ступам у стопала свеца овог, из њих да вам јавим велику вјест:

Предајте се Султану срцем и духом!

Будите мисао претеча жеље његове,

па примите турско што је да постане ваше.

Будите Турци бољи од Турака, Турци ће вам тада аминати,

а ви постат њима господари!

МИЛАШ

(Деспоту, ког као да обузе посебна мисао)

Ти, ком из сваке ријечи избија дух,
ком нико не зна за коријен, не осуди ово?!

ДЕСПОТ

Нема суда ни осуде, нема правде ни кривице,
нема ни роба ни господара, једно само има:
Бог и пут, којим се њему греде!

МИЛАШ

(грађанству)

И ви ћутите, ћутите на ово?!

РАДОЊА

Ћуте јер су прогледали, и гледају.
Видјели су до сад што сви људи виде,
ал сад оком досегнуше више изнад тог.
Тек кад све земно с човјека падне, диже се он до тих висина!

ДЕСПОТ

(задрхтао)

Што виде...

РАДОЊА

Свијет прави: царство славе божје на земљи, у побједи његовој!
Како се из њих ствара више,
и како се оно богу диже као јутром мирис цвијета прољетног!
Благословен да је Турчин за то,
и благословено све да му је благословено...
Уста му се мичу све теже, штап све мање, али дрхће јаче.

ЈЕРИНА

Ја показах пут! Трпљење је даље злочин, одступање гријех!
Узимам собом сина најмлађега, и полазим с њим Султану –
Ко ће с нама, господство га и сјај чека?!

ВИОКИ ГРАЂАНИН

А вјера наша?

ЈЕРИНА

(сад тек плану и узбуди се)

Вјера, реч... па која је вјера боља?!
 Она, која више усређава, у којој је човјек јачи...
 Та у којој вјери има, ма како се она звала, што не ваља?!
 Како ме дражи, себи вуче тај напредак мој и свега...
 превјерите ма и вјеру, да се оног достанете,
 што осјећате да је позив ваш у вама!
 И тако ја полазим, за мнош ко је мој!

РАДОЊА

(напе се посљедњом снагом и припрјечи јој пут)

Не тамо! Изгубићеш своју душу тамо!
*У часу тог највећег узбуђења догоди се нешто потресно. У
 једном се уздиже и Деспот, и подиже руке своје Радоњи.*

ДЕСПОТ

Бол посвети лице твоје, мучениче мој,
 и клица здрава у мени пребоље
(Па паде нице пред њега)
 Пред тобом као најстаријим те патником рода свог највећим,
 клањам се светој биједи његовој!

РАДОЊА

Деспот преда мнош... светитељ нисам ја – обичан грјешник тек,
 не могу никуд – пред смрт сам...
 не тако, Деспоте, да не сагријешим ја!

ЈЕРИНА

Шта уради, Деспоте?! Никад се кано муж о част жене своје не
 огријеши –
 данас се огријеши о част своју владарску,
 кад пред подаником својим паде!
 Владар бијаше муж мој – од данас више једног немам!

ДЕСПОТ

Данас баш задрхта владарска мисао у мени:
 О мисли тешка, прољеће не сија више на те,
 ни јесен то не може да злати, ал ти сазрије!
 Потрешћу с тобом. падни плоде!

(И поче љубити грађане у чело)

У пород твој метнућу мисао своју, да ју освети једном
 љубављу својом!

Час блаженства ме проже као некад, кад позив осјетих први
 пут у себи!

ЈЕРИНА

(с друге стране грађанима)

Што живот може сретнику да проспе,
 обилно ће обасут вас тим – за мном моји, ко ће за мном, јер ја
 полазим!

(Нико се не креће, тада она приступи Радоњи)

Што ућута ти? Кад прву добру о злу рече ријеч,
 продужи, доврши: благослови мој полазак, или – пођи са
 мном ти!

РАДОЊА

(од сцене с Деспотом потресен дрхће а слаб јако)

С тобом ја... брже смрти... не иди ни ти... бићеш проклета...

ЈЕРИНА

Већ пољуља и попусти? Твоја ријеч је била буктиња путу мом,
 ал мрак је у души твојој, а варка у збореном!

Није л истина то – пођи, и први се злотвору поклони,
 и дијелом реци да ријеч твоја није била лаж –
 ал ти не смијеш: бојиш се! Завађаш и квариш, трујеш –

РАДОЊА

(наше се грчевито, завика)

Умукни, проклета –

(Али изнемогну, стропошта се, у ропцу шапће још)

Проклет... прок... про...

МИЛАШ

(и други приљетеше му)

Прокле и умрије! Он који је вазда благосиљао,
превари се, на смрти сагријеши, и проклетство на усти му оста-
(И с устију поглед му паде на Јерину: ужасну се)
и ти тако проклета остаћеш!

ГРАЂАНИ

Проклета! Проклета! Проклета!

ДЕСПОТ

Умрије зар?! Мисао своју остави нама.
Даље одавде с мјеста очајања и кушања.
За мнош јадни и несретни моји, Деспот вас опет води ваш!

ВИСОКИ ГРАЂАНИН

Куда -?!

ДЕСПОТ

Трубљачу затруби, Деспотовину зовни –
нек развије лађа једра, вози ме натраг дому мом:
чист од свега што непријатељ може да узме,
полазим да зидам Ново Смедерево: са мнош моји!

ГРАЂАНИ

За Деспотом, за нашим Деспотом!

ЈЕРИНА

(Превагну у њој тада: згрчи паснице као да пријечи небу, и
док они одлазе, привуче себи Лазара, па *Chrysoppa*, и у једном
се одлучи)

За њима ја ћу да га кварим – и у рушењу мој час мора доћ!

КРАЈ Ш ЧИНА

ЧЕТВРТИ ЧИН

Дворница у граду Шиклошу.

Ниска је, дрвена и дубока. У дну, са сваке стране, велика двокрилна врата, а међу њима Доксат. Главни украс, на косој лијевој стијени, камин. У њему гори ватра. Више њега велики, позлаћени Бранковићски грб. На страни сучелице нешто ново – двије столице као два пријестола с Царским Грбом Кантакузена. Виши је за Томаша, нижи за Марину.

Иако је још дан, дворница је у полутами, јер је дан кишан; кроз стакло се види како сијевају муње. Из полутаме тим јаче сија златни грб Бранковића, да од њег одскочи у црно обучена појава Јерине, која ту најрађе се зауставља. Једина је она у црнини, све остало је у сјајним, богатим одорама. Тако и слуге, којих је множина у позадини. Једне су – оне од стране Томаша – обучене у зелено; Оне од стране Марине у плаво. Како је дан њихове свадбе, изадаје им Јерина посљедње налоге.

I ПРИЗОР

ЈЕРИНА

Кад сватови улазити почну, у ходнику ви час сачекајте, док не уђе Госпођа Пресвјетла, вјереница царског брата мог Марина.

На степену сваком по двојица станите, загаљене бакље
спустите на ниже, кроз румене пламенове њене кано кроз
вијенац разбукталих ружа док невјеста наша не мине.

С поворком у цркву тад ћете поћи.

(Отпушта их Сијевну. На то ће Новом Протовистијару Еуклиду)

Сватовима сићи ти. Нека им чешће понуде дају. Веселе да
пјевају:—

Невријеме покварити не смје сватовско веселе мог брата Томаша
ког ни губтак деспотскога мог супруга зауставит не узмогну!

*(Оде. Одмах се чу одоздо свирка, повици, пјесма и грмљавина;
Chrysopри)*

Војвода Јанко?

CHRYSOPP

Није до сад стигао још.

ЈЕРИНА

Пази на њег, те чим дође, доведи га мени сама!

Још док он одлази, помоли се и нагло уђе.

II ПРИЗОР

ЛАЗАР

(нагло стари; у свем грубљи)

Ти по Јанка опет посла?!

ЈЕРИНА

Ко ти рече, дјете, то?!

ЛАЗАР

По очекивању сам погађам, и спремању твојем.

Преколињем те нек не дође он!

ЈЕРИНА

Откуд тај страх, ил је мржња то?

Ил дјетињства какав наврт луд? Као глава породице наше
ја се старам унапријед за све: он доћи мора нам!

ЛАЗАР

Говориш свеђ као да Деспот премину - али ако негдје живи он!

ЈЕРИНА

Исто опет биће све што и сад: ти ћеш даље чекати, а владати ја!

ЛАЗАР

А Јанко?!

ЈЕРИНА

Из згаришта топлог успомена давних
варницу ћу испретати с њим, запалити нови плам –

ЛАЗАР

Какав?

ЈЕРИНА

Још живимо као да је Деспот жив, али и да није тако:
тек оца нећеш имат ти, ал његово дјело наставићу ја!

ЛАЗАР

Смедерево –?

ЈЕРИНА

И ићи даље –

ЛАЗАР

До Султана?

ЈЕРИНА

Од како видјех очи извађене,
ја не могу више њему. Ох те очи! И у тами сјај им видим,
сан ми жегу, и приказе вабе, те чем сам прво ја тежила,
од тога се сада ужасавам! Половна сам до сад у свем била,
не владарка, жена само; слободној ми жеље полетише,
те са стрепњом очекивам да ми дође –

CHRYSOPP

(врати се и јави)

Војевода од Сибиња!

ЈЕРИНА

(кликну)

Дошао је –? Сад могу почети! Нека уђе!

Ал тад јој се баци на кољена

ЛАЗАР

Одбиј га, мати, одбиј га!

На кољени преклињем те, ево: не прими га, мати мила!

ЈЕРИНА

Чак и сузе у очима? Мелем прво, њим да их залијем

(Љуби га; Chrysopri)

Сад Војводи, нека амо дође!

III ПРИЗОР

ЈАНКО

(у војничкој одори, још више пуст; уз њег Свилојевић)

Кнегињи својој на позив дођох, у пратњи овог одабраног друга –

СВИЛОЈЕВИЋ

(Јерина му пружи руке, церемонијелан пољубац)

Кнегињиног највјернијег слуге!

ЈЕРИНА

Дођосте добро, и да буде у час бољи!

ЈАНКО

На војну пођосмо, дођосмо на свадбу –

гдје су чете, јер незгодан сам гост за част и даће ја!

ЛАЗАР

О каквој војни збори то Војвода?!

ЈАНКО

Јел кнежевић овај Лазар, ил ко други твој?

ЈЕРИНА

Он је, Лазар мој! Године, видиш, промијене с поља свакога да јаке људе ни године не промјене ништ из путра – то сад видим ја из тебе. И некад си такав био да полетиш у бој вазда спреман.

ЈАНКО

Чему премишљање, кад природа мисли мјесто тебе: удри непријатеља, или он ће тебе. Смрт је мир: газим биљку што умире не макнув се с мјеста свог!

ЈЕРИНА

И опет си мој! У близини својој ја мужа требам. мени одана, да мисли моје схвати и заволи –

ЈАНКО

Ја жену опет, што буди мисли, с висина скидајући их на земљу, за човјека, да их он оствари!

ЈЕРИНА

Такав си био – мој си док си такав!

Откад си опет ти нуз мене, осјећам живот мој плод ће свој донети.

Дајући Деспоту обол жене одвратност ме напуњала, свако моје дјете у свом већ зачетку понижење за мене је било, сад дође доба да се ја развијем: пут славе спор је за пузавца, ал ко може у вис да се вине као Јанко наш –

ЈАНКО

Велико дјело срце ми је вјек тражило!
Изреци га, да га сунцу дигнем!

ЈЕРИНА

Изрећу га: Смедерево!

ЈАНКО

Онај град твој некадањи? О њем сам снови снова толико,
о њем си ми једном рекла, сјај да ће се у њем породити!

ЈЕРИНА

Не знам што сам рекла, ал сјећам се како си ми одговарао ти:
ријеч ти је свака блистала од моћи и сјаја;
не звук гласа, сила сама из твог ока –
(И споменува око, заћуга)

ЈАНКО

Војску, војску, не сватове дај ми!

ЛАЗАР

Опет страшну ријеч Јанко рече –

СВИЛОЈЕВИЋ

Зар кнежевић млади не зна зашто наш позив гласи?!

ЈЕРИНА

Не, ни сину ја не казах за намјере своје,
и зато пожурих са сватовима:
С поуздане стране дознала сам, на граници свуд Турака сад је
мало те повод сам затребала, да суочим тебе с Војводама.
Кад те они сагледају у средини својој, појава твоја дјеловаће
на њих, и повици од сватова постати ће поклици од боја.

ЛАЗАР

Деспотија од Турака кад слободна опет буде,
што тад мислиш с њоме ти чинити?

ЈАНКО

Поклонит је... најдостојнијем!

IV ПРИЗОР

CHRYSOPP

(најављује)

Велике Војводе у дворницу иду!

Док улазе Витко, Рајко и други – међу њима Појезда и Пријезда, али њих двојица у мађарском руху, са шиљатим брцима, Јерини се наже

ЈАНКО

Ја војводе многе видјех на окупу, али народ –

ЈЕРИНА

Дође, чим чује за Јанка!

ВОЈВОДЕ

(ставши у полукруг поклонише се Јерини)

Благочастива!

ВИТКО

Кад заиграх хата свијетлом брату у сватове твом,
увјерен бијех да је варка Деспот да с тобом повратио се није.
Крупно, мишљах, хоће те замета траг, тек кад у сјају овом
твој црни спазих лик пронице ми душу свијест:
Једне наде опет нам је мање!

РАЈКО

Како се зби, да ишчезну Деспот нетрагом?

ЈЕРИНА

Једно јутро, кад дођосмо до граница од Угарске,
не рекав ником ни ријечи једне, узео је штап у шетњу.
Облаци се с обзорјем гањали, испод њих је он ишао
кроз дозрело класје жуто. У жито је отишао тако,
и никад се из њег више не поврати.
Трагасмо свуд – узалуд. Дневима га ми чекасмо – узалуд.
На све стране гласнике посласмо – и то бјеше узалуд,
и од онда што радисмо све је било узалуд, нестало је посве
њега!

ПОЈЕЗДА

О, страшно, страшно –

ПРИЈЕЗДА

И баш сасвим страшно да!

ЈЕРИНА

(препознавши их по гласу)

Гле: Појезда и Пријезда то је, а ја мишљах некакви Мацари!

ПРИЈЕЗДА

То још нисмо –

ПОЈЕЗДА

О, још сасвим не!

Сијевну, и захуја мукло.

ВИТКО

Какав вјетар необичан! На Деспота сад смо сви мислили:
је ли мртав, ово му се измучена душа јавља!

РАЈКО

Вријеме вако и приличи сватовима данашњег дана.
На страхоте већ навикнут, зајјевао бих од свег срца
и да турски плотун погоди ме. Од жалости опићу се данас!

ЈЕРИНА

*(Јанку)*Под утиском су оног што долази, ступи у њих и гласом заори,
слушаће те као Бога свога!

ЈАНКО

Тама је све јача, упалити свјетлост ваља!

СВИЛОЈЕВИЋ

Што олуја баш се сада спрема?

РАЈКО

Тако бјеше и последњи бој с Турцима када поведосмо.
Страшна ли је њихова коњица: гониш ли је, достић је не можеш,
гони ли те, утећи јој нећеш –

ВИТКО

Осим ако Јанко није с тобом!

ЈАНКО

Само Јанко од никог не бјега, бјежи њима и стиже их!

РАЈКО

Зар ти си сјегуран тако, да си њима дорасао?!

ЈАНКО

Ко би, када не бих ја?!

РАЈКО

Куга су Турци. Ми можемо, и коњи нам могу,
ал залуду, кад нам и Бог не да.

Кад је Деспот Стеван претјерао Турке преко мора дебелого,
свој топуз је у море бацио, и топузу ово изрекао:
кад мој топуз из мора изашао, онда Турчин преко мора прешао!
Тако рекао, ал кад се је у Крушевац свој вратио,
ал већ виси мокар топуз граду о капији. Ово царство није
више за нас.

Кад Господин Деспот добри, наш предобри и мили Деспот
Ђурађ не учини ништа Турцима, нећеш ни ти!

ЈАНКО

А да вам се ја на чело ставим, бил и онда тако оклијевали?!

(Гром, па поче олуја)

Не бојте се, ко за Јанком не потече, ономе се Јанко не обраћа!

ВИТКО

На сватове облак се пролама, тешко оном ког невријеме
гдје на путу овако ухвати!

ЈЕРИНА

(Јанку)

И нећеш им више ништа рећи?!

(Гром, она плану)

Пуцај гrome, ја те обожавам!

ЛАЗАР

Што чиниш, мати. Што запламти тако?

ЈЕРИНА

Мјесто Јанка, сад ја палим свјетлост, стишајте се, војводе моје, и навикните плану се овоме, удри и ти стријело с неба јер Јерина хоће коло да поведе! Нема мушкарца да поведе – ја ћу. Ја да играм, ти свијетли, а прати нас тутањ грома твог. По игри нас чека дјело друго, завитлаћу и њег сама –

ЈАНКО

То би смјела –?

Загрми, она скочи и отвори прозор.

ЈЕРИНА

Пуцај, грOME, ја те обожавам! Унугра ви силе све из неба. Проклета Јерина пркосећ вам младенце ће сад благословит!

ЈАНКО

(поклони јој се те тада)

Сад сам твој, и ради са мном што знаш! Не Смедерево сада цигло, већ да Турке у Азију ја одагнам –

ЈЕРИНА

Посље о том, кад сватови прођу!

Даде знак новом протовистијару Еуклиду.

ЕУКЛИД

(ставши на своје мјесто, палицом обзнани)

Свита свијетлог Кнеза Томаша!

И на то поче улази сватова Војводе с Јерином и Јанком су напријед, поворка иза њих. Сви у бизантиском одјелу, с намазаним лицима и укрупњеним власима. Свечан марш. Тама, расвјетљена црвенкастом свијетлошћу многих бакаља, ритмичко кретање поворке, тамна одјела с којих блиста злато, пуно је нечег чаробно-страшног. Док се остали смјештавају, а глазба их прати, приђе Јерини.

V ПРИЗОР

ТОМАШ

(узбуђен да му испод боје дрхће лице)

Не рече ми ништа: јесил била с њом?!

ЈЕРИНА

Била је са мном она!

ТОМАШ

И од своје воље поће за ме?! Не рече још ни да ме воли!

ЈЕРИНА

Буди муж, дивиће ти се!

У том свита зелених заузе своја мјеста, те

ЕУКЛИД

(удари по други пут)

Свита Невјесте Пресвијетле!

С противне стране поче улазити поворка плавих. Пјесма је прати из женских грла Сви у свијетлим хаљинама, сипају цвијеће. Уђе Марина. Лазар с превјесом, пажеви носе дуги дио хаљине, око ње још три Еунуха носе стабла од три гранатске јабукe.

ГЛАСОВИ МНОГИХ ВОЈВОДА

Ала је дивна!

ВИТКО

Што је небо, ама што је лице у неvjесте тмурно онако?!

РАЈКО

Бизантиски је то. Све је код нас сад бизантиски-страно, и царски-богато. Пази на обред црвених чизмица – то је у свем најважније.

ЈЕРИНА

(силази низ пријестоље у сусрет Марини, која пролази кроз гирланде пламенова, вођена Лазарем)

Марино, му а ти ево! А брате снахе теби,
на пријесто Комнена царских да ју себи ти приведеш!
Прпуштајући их она се повлачи, а Тодор води Марину пријестолу. При том ће

КОР ДЈЕЧАКА

(да пјева)

Ликуј днес...
О Марини ће

ТОМАШ

Кроз час који жена бићеш ми, а још те никад не пољубих,
ни ријеч од тебе не чух никад: да ли ме волиш, Марино моја!
Сретна бићеш, вјеруј, са мном, ал усрећи и ти мене!

МАРИНА

Ко среће нема не може је другом дати.
Вјерна ћу ти бити и покорна, и што учиниш моме Вуку,
то си мени учинио!

ТОМАШ

То све, и ништа више? Ти Гргура волиш, љубав ти је срам.

МАРИНА

Ма цијелом свијету он ужас био, мени је вазда сјај и доброта био.
Ох, што учини оно, да бар тужити ја смијем за њиме!

ТОМАШ

(довео ју пријестолу, одурно)

Мјесто своје Невјесто на њем ти заузми!

ЕУКЛИД

(праћен Еунусима прилази с јастучићем на ком су црвене измице; прво се обрну сватовима и завика)

Ахиа!

На што прихвати исти звук у пјесми кор дјечака. С пјесмом се надјачава непогода споља. Еунуси оставише Гранате, па раширише плашт, а испод њег навлачи

ТОМАШ

(чизмице, и кад сврши, подиже Марину и показа свима)

Достојна је свог достојанства: ахиа!

КОР ДЈЕЧАКА

(кратко, весело)

Ахиа!

ЈЕРИНА

Приступи брате мени с оном, коју за жену ти себи одабра! Невјесту прими у дом Комнена царских, украсив ју знаком њене части, ал без битна знака ипак оста она, јер нема главе мушке међу нама, а благослов од Господа на Комненку обилан измоли.

Као глава породице наше приђите мени да га ја замолим, а пазите кано јелен и његова коштута! Мени, амо!

(Они клекнуше пред њом а она подиже руке на молитву)

Господи, ја ти се молим!

(На што тихо поче кор: Господи услиши молитву моју! Томаш и Марина сагнуше главе, а сад и више њих раширише други плашт, на ком блиста грб Комнена и помало тресу, нишу њим. Бакљоноше уздигле бакље, кад се на улазу у тај свечани час указа старац сијед као дух, блијед, тек што око пали из бљедине, а за њим неколико јадних, од кише прокислих прилика. Јерина их примјети, па узбуђено завика)

Ко је оно?!

IV ПРИЗОР

ЈАНКО

(поведе се за њом, и викну)

Ко си, реци, ти?!

А обред се поремети.

СТАРАЦ

Дух у тијелу. Некадашњи Деспот ваш!

РАЈКО

Наш Деспот!

(И заграјаше други)

Деспот наш!

ВИТКО

Грми, сад, небо, бјесни олујо, приспио је нама Деспот наш!

Око Деспота гужва; љубе му руке, ноге, поклекнули, а бруји: наш Деспот.

ЈЕРИНА

Ти, зар муже, дође мој!?

ДЕСПОТ

Некад те женом својом звах, и хтјела си да будем твој,
сад сам сам. Мисао божја лебди у мени као дух божји над водама,
и од чег се одјелисмо, враћамо се сада томе –
благословен да је мој корак на тло ово!

ЈАНКО

Како се је промјенио – као памук, сама доброта,
није био такав, кад са одлазио!

ВИТКО

Као да мед кушам док ка кушам,
остарио јаче – само што не заплаче!

МАРИНА

(погледи јој се сукобише с Деспотом, она му прилети)

Деспот мој – и отац мој!

ДЕСПОТ

Снаха моја!

ТОМАШ

(приђе им, узбуђено)

Благослови њу и мене, љуба моја да постане!

ДЕСПОТ

И прва моја ријеч, дјецо, вама да је: од мене да сте, благословени!
 А као дјецу своју благосиљам и остале: сретна рука која
 благосиља, и сретни да сте и ви с њом!

ЈЕРИНА

Гдје те неста, куда се изгуби?!

ДЕСПОТ

Ја бијах, гле, с овима.

*Загрли оближње сељаке, што дођоше с њим. Црвена свјетлост
 бакљи одбијајући се од злата сваговскога страшно освијетљава
 биједу њихову.*

ЈЕРИНА

Разлог твој, што остави нас?!

ДЕСПОТ

Ја о себи мислит почех. Све је пропало, само остах ја.

ЈЕРИНА

Не клону дакле, ти хоћеш даље?!

ДЕСПОТ

Не могу клонут, док не умре борба у мени.
 Јер против осјећања борити се не да! Кроз дозрело жито док
 сам пролазио
 прислушкујући сокови задњи како из земље у влат струје,
 и он се опет земљи клања, из које поникну и од које опет ће
 да никне,
 и ја се поклоних земљи својој, и пођох да зидам Ново
 Смедерево –

ЈЕРИНА

У темеље старог дијете си закопао своје, и оно још зазидано чека –

ДЕСПОТ

Што учиних из срца искрена, то никада пропаст неће – ја с овима зидам сад даље. Мјесто цигље мећем ријечи, тијела мјесто камена! Ја сирак поста, ал благо што га сада згрћем, врцато је злато они.

ЈЕРИНА

Ко су они?

ДЕСПОТ

Основ мог Новог Смедерева.

У бедему његовоме много још крви наше треба, неће ни риба у води да живи, која никад никог не удави! Никад живот не умире, само тијело облик мијења, црпећ снагу из крви жртве. Смедерево још прошлости своје нема, што стољећа освећују, то у часу хтједох постић ја: света је земља у којој тек светао пређа твој почива, и ја заборавих на олтар жртвени, у чији основ крв народа проливена мирисом својим покољења себи ваби: Косово.

НАРОД

Косово! Да Косово!

Дижу руке, многи клекли.

ДЕСПОТ

Да на њем ћемо ма и из кости наших, подигнути Нови град, и проклетство некадашње крв наша давање то највеће и највећа тајна с њом, у благослов ће да претвара тад!

ЈАНКО

На Косово! Донде Турке тјераћемо, и даље још у Азију...

(Гром)

Ха, први поклич у борбу зовну: Напријед, напријед...

ЈЕРИНА

Гле: они ћуте и стоје још!

ДЕСПОТ

Ал су спремни на највеће!

У сваку сам колибу им ушао, и прву ријеч чим сам прозборио,
 сваки ме је одмах разумио, схватив да у рату није главно
 оборит свог злотвора, већ дати снаге своје доказ:
 колико ти себе прегорети можеш, и оставив вољно све своје
 као свештеници за мног су пошли да падну на земљу од Косова
 и светом је мисли својом да освете, и од рата да начине дјело
 свето!

ЈЕРИНА

Довео си народ собом: сад имамо вођу и војнике!

ЈАНКО

Војску!

ЈЕРИНА

Сада ћемо побједити!

РАЈКО

Хвала Богу, хвала великоме, што мјесто пјесме сватоске
 бојна труба хоће да зајекне!

(Деспоту)

Поведи и нас,

у опћем натјечању ни један неће хтјети гори бити!

ВОЈВОДЕ

Води; Заповједај! Равнај нама!

(Око Деспота, сад се поздрављају с њим)

РАЈКО

Живот ми цијену нову доби: у бој, браћо, још нас има!
 До истраге, ил побједе!

ЈАНКО

(наљути се)

И ти тако збориш сад?!

РАЈКО

Деспот је дошао: ја сад могу све!
Загрми, да се Јанко наљути примјети:

ЈЕРИНА

(и даде Еуклиду знак да крене поворку)
 Нек бура бијесни, сватовска ће ју пјесма надјачати!

ЕУКЛИД

У цркву сад, кито и сватови!
(Удари три пут)

ДЕСПОТ

Пођите... и будите сретни!
(Марини)
 Буди сретна ти бар с њим!

МАРИНА

(очајно изрече)

Оче...
(Као да ће вриснути, али спусти руке и предаде се судби)
 Идем!

ТОМАШ

(повуче је бјесно)

Хајдемо!
И њих двоје пође, раставши се прво свако на своју страну.

ДЕСПОТ

(док поворка излази, благосиља)

Пођите, срећа с вама. У сваком сам од вас ја,
 ал преболићу вас ипак све, и као плод свог живота,
 принећемо жртве живота својих – на радост, дјецо, пођите сад!
Поворка с војводама и сватовима изашла.

VII ПРИЗОР

ЈЕРИНА

(приводећи Деспоту Јанка)

Познајеш ли њега, примаш ли у своје?!

ДЕСПОТ

Мирис некадашње среће моје из њег још избија: добро ми дошао у сватове.

ЈЕРИНА

У бој је дошао, на позив мој! Његових јуначких дјела свачија су уста пуна, а на слави и сељаци прву чашу њему у част дижу: „Гдје био да био, војвода Јанко од Сибиња, нека му Бог помоћи дадне, да он сатре силу турску!”
Хвала њему, што он дође на мој позив нам!

ДЕСПОТ

Зар Јанко да пође у рат с нама на Косово наше?
Рат је као смрт: Чим стигне обуставља друго све.
И у том великом, највећем тренутку човјечјег живота може ли човјек бит достојан себе, освећујући недаће другог дадне живот свој?!

ЈАНКО

Борићу се да о мени једном рекну:
Потомство му славу одрећи не може, хвалио ме као побједника, или оног, ко јуначки знаде погинути!

ДЕСПОТ

Није у нама више зашто се боримо, ал је оно наше!
Умријет се једном мора, али одабрати себи час, и имати снагу своју тад уз себе сву: и довршити живот достојно и мирно, за своје може човјек тек! Хвала Јанко, своје вршићемо сами ми!

ЈЕРИНА

Стани! По обиљу мудрости – тако бар веле за те сви – позван си земљом овом да управљаш сад, и да ју спасеш ти.

Кад земља треба велике људе за дјела велика,
ма кад било, избаци их она сама. И она долази да нам помогне
и сад:

Извјештена сам Смедерево да је слабо од Турака сад чувано.
Од Турака нико ни не слуги, да ћемо на њих! На окупу нас је
сад много, изнеиадимо их, и – Смедерево опет биће твоје!

ДЕСПОТ

Тако сад?!

ЈАНКО

Смедерево када освојимо, окупићемо око себе своје,
па из њега даље, на Косово и у славу!

ДЕСПОТ

Из народа дођох амо пун свијетла и топлине,
препуштени сами себи невоља их очеличи,
и осташе чисти сви. И што се од њих нико не одметну,
и не клону у том злу: свијест је снага, или од ње нешто дубље,
да је право што они чекају да побједит једном мора што је боље,
а то боље њихово је, и понижењем својим што стекосе,
величанством да ће једном засијати.

ЈАНКО

То и ја хоћу – даклем бој?

ДЕСПОТ

У народу бијох, и друго схватих ја!
У народу бијох, и везом везах себе с њим:
и што као владар будем чинио од сада,
и најнижи мојих поданика осјетиће из његова да је срца
и као воља његова да је, узвишена до највећег свог степена.
Бољег савјетника од прожијвеле прошлости своје човјек нема,
ни искренијег воће од унутарњег гласа свог,
и све што проживјех, унапријед у себи га већ сам осјетио.
Народ трпи, и мучи се, и у муци својој још хоће да чека –

ЈЕРИНА

Да, као да ужива сам у муци својој! Научи га бољем, лакше покажи –
и поће за тобом као овце за овном. Живот твој до сад
за њих је казна био, не употребљив прилике, оне су прелазиле
преко тебе, даље се не дам заварават од тебе:
куд поведе породицу вољом својом онаквом?
Ја попустих – остасмо без дјеце.
Куд доведе земљу своју вољом својом том податном?
Она паде – ми без свега остадосмо!

ДЕСПОТ

На Косову Царство изгубисмо, ал његова остала је мисао.
На Косову са злотвором још једном ћу сразити се,
и тад једно постићи морамо: не освету, већ посвету,
да Смедерево Ново забљесне на њему,
као обелиск, тај сунчев трак у камен ухваћен тврд,
са звијездом на врху, и у тами што ће вјечно сјат!
Души кад крилима као птица истоку закрене!
У тај мах заори се пјесма и повици.

ЈЕРИНА

Из цркве се младенци враћају: кад нећеш ти,
Јанко, тад ћу с тобом ја, ал од намишљаја
свога више ја не одустајем!
*Љутита још говори с Јанком, а с помпом уводи Еуклид свад-
бену поворку. Томаш сада води Марину.*

VIII ПРИЗОР

МАРИНА

(истрже му се, баци Деспоту на груди)

Оче... да свиснем – тешко ми је!

ДЕСПОТ

Да је благословена мука твоја, ћерко!
(Пољуби је)

СВАТОВИ

Да живе младенци! Да их срећа прати!
Они буче, а Марину ухвати

ТОМАШ

Даље! Народу да се покажемо!

И свита се крену докату. Најприје ђаци с чирацима. Они клекнуше са сваке стране, онда Еуклид. Томаш с Марином, па Јерина с Лазарем. Испред њих ђакони каде. Иза Марине Еунуси с гранатама. Звона уз грмљавину и сијевање муња; тек кад сијевне, озари се хоризонт из мрака. Тад поче

ЕУКЛИД

Чуј, народе, велико и мало, изданке кантакузенске породице славне Томаш Прејасни, брат Јерине наше Благодчастиве, вјенча се данас пред олтаром цркве свете с Прејасном дјевом Марином од лозе –

У тај мах страшан узвик, и све замру. Онда сијевну, и граја се диже.

МАРИНА

Стани! Ућути! Погледај, гле!

ЈЕРИНА

Шта то би?

(Почеше се свати такођер бунити. Сијевну, и она видје)

Два слијепца води само дјевојчица нека...

као некад... јел' то шала – у весеље од сватова

слијепи пјесме своје да пјевају? Амо не! Слијепце мени не!

МАРИНА

Ако су они?!!!

ТОМАШ

Ко?!

Али тек ју дирну, одби му се она и побјеже Деспоту.

МАРИНА

Оче! Ја љубљах једном твог Гргура,
ја га љубљах и оставих... оче, ногом одбиј и ти мене,
ко ја њега што оставих!

*Потмула, чудна галама. Замукну песма, сви се напунише неке
слутње, бакљоноше полетише вратима и сташе пред њих ишче-
кујући, тад се крену и*

ДЕСПОТ

Дал нама иду Божјаци то?!

*И као да се јавља привиђење, у опхој напетости отворише се
врата и ушоше два слијепца. Води их дјевојчица, али видећи
оне бакље испред себе, стаде.*

МЛАЂИ СЛИЈЕПАЦ

Дана не видимо, у тами ходимо, пред олујом дајте заклон
нама ви!

МАРИНА

(прилети му)

Ко сте слијепи, кажите, ви?!

СТАРИЈИ СЛИЈЕПАЦ

Ком дођосмо, добри људи, ми?!

ДЕВОЈЧИЦА

Да знате како је дивно овдје!

ДЕСПОТ

(пође слијепцима, али стаде)

Лазаре, Лазаре, мени моје дјете ти!

СТАРИЈИ СЛИЈЕПАЦ

Тај глас, тај зрак, и мирис у њем!

(И крену се)

Такав је био оца мог глас!

ДЕСПОТ

Гргур... ти зар Гргур да си онај мој?!

МАРИНА

(у пароксизму узбуђености мјесто да заплаче плану)

Издајник, он, па дође амо!

ЈЕДАН ГЛАС

(видећи како Гргур тапа, јер га дјевојче не води)

Не види ништа –

ДРУГИ ГЛАС

Баш ништа не види он!

ДЕСПОТ

(грли грчевито Лазара)

Сине, сине...

(Пође Гргуру)

Јадник велики је он!

МАРИНА

Издајници не!

ГРГУР

Хеј ви, што видите, реците куд се изгуби онај глас?!

ДЕСПОТ

Они!

(И загрли их)

Дјецо моја несрегна, други над вама пресуду изрече,
ни плакати више не можете!

СТЕВАН

Сљепоћа није најстрашније:

Грозније од ње пут је кроз оне, што свјетлост виде, а хоће да муче!

ДЕСПОТ

Зар не мило може и вас ко да дирне?!

ГРГУР

Куд год пролазили, кад смо рекли ко смо,
мјесто дочека чула се клетва, и ма колиби закуцали на врата,
мандала се пред нама спустила – а из нутра глас се чуо:
проклет да је издајица!

МАРИНА

С миром каквим о издаји збори он?!

ГРГУР

Кад свладани глађу и на залупљена врата покуцасмо,
ни крух нам нису дали – ко сневјери од нас роду своме
издајом?!

ДЕСПОТ

Он пита, и како пита још?!

МАРИНА

Гријех против свог народа не прашта се ником –
заслужисте страшни презир тај и казну!

ГРГУР

Тај глас... то говори она:
Марина, жена моја!

ТОМАШ

Не више твоја: пред Богом је и олтаром моја!

ГРГУР

Сневјерила мени!

МАРИНА

Невјеру спомену, он издајник сам!

ЈЕРИНА

(Јанку)

Мени позли...

ГРГУР

Мати! И њен глас то чусмо ми!
Зар нема никог да дође мени, у кућу својих када ступисмо?!
И овдје само о издаји зборе – ко је од рода мог издајник?

МАРИНА

У Смедереву ко оста када оно паде, тај најбоље знаде то!

ГРГУР

Ја то бијах, зар и ви сумњате, да бих бити могао ја?!

ЛАЗАР

Мати, мати, ја се бојим браће своје.

МАРИНА

Томашу, о издаји ти највише до сада збораше:
понови мени, што си о њем рекао!

ТОМАШ

Љубав је теби зборила моја, и о њем кад сам зборио ја
а њему... ја ништа право о њему не знам!

МАРИНА

И невин је онда он?

ГРГУР

И у питању таквом жучи је сувише – љубила ме никад ниси,
ако и час друкчије посумња!

МАРИНА

(крикну тад)

Томашу! Даље од мене – понови Гргуре као на растанку
некад ријечи твоје слатке: да видим очи, што ми младост некад
пише!

*(Она му прилети и скину овој, празне дупље зинуше на њу, и
она крикнув полети напоље)*

А!

ТОМАШ

(хотећи да је заустави)

Куда?

МАРИНА

Дјетету мом, рећи могу сад: дође отац твој!

ТОМАШ

Марино, ма у часу моја мораш бити ти!
(Истрача за њом)

ГРГУР

Марино, куд оде? Марино, гдје си сада, љубо ти?!

ДЕСПОТ

(шапуће)

Невин! Невин!

(Јад провали из њег)

Потеците дуго гашене сузе,

ја смијем да грлим дјецу своју несретну!

(Грли их) Ви дјеца моја –

Дал ви то, дјеца моја некад красна?!

Битке бисмо тежећи за бољим,

Многе бисмо, многе изгубисмо, –

јел тежити вриједно за оним што се може изгубити?

Загрљај сваки, кад вас привинух себи, оста у нама

и сјећање наше старећи с нама постаје млађе –

Дјецо моја, љубав моја нек загрли вас и моје све –

несрећа ваша мислима мојим отвара очи:

да вас изљубим, дјецо моја, прво!

Док их љуби, Јанку ће

ЈЕРИНА

Остарио је Деспот посве, на њег више чекати се не да,

радимо сад сами ми! До сад ја ваљала нисам,

и све је у мени половно с њим било,

мисао моја сад на лет се спрема,

буди моје крило!

ЈАНКО

За бој једно само треба: срце. Ја га имам!
И повешћу војску, али Деспот –

ЈЕРИНА

О Деспоту више ни ријечи!
Од увјек сам мрзила Деспота, и мржња је моја љубав била:
И мржња ме некад њему привукла, ал дјело ће нас опет
измирит с њим!

ДЕСПОТ

(Гргуру и Стевану)

Живот нас је дуго одвојио, тек несрећа састави нас опет –
ја шујем њену бол!
(Опази тад гдје улази Марина)
Гле ћерке ево нама.
Дођи нам, ничег нема растављена, што бол не зна да састави!

ГРГУР

Она се вратила... што не дође нама?!

МАРИНА

(у једном му прилети; сва блиједа, преображена)

Смијем, – и твоја сам!

ДЕСПОТ

Што је њој?!

МАРИНА

Тражио си да мене пољубиш: можеш сад твоја сам!

ГРГУР

Очи, очи, једном да њу сагледате...

МАРИНА

Тражио је да ме он цјелује, ал ја сам чиста:
Плаћа гријеху смрт је била, и сад сам твоја:
иош једном да пијем твоје очи чарне

Приђе му, али кад их погледа, цикну, и ножем, којим је пробола Томаша, прободје и себе.

ГРГУР

Она... њена рука ово... и срце – што ућути једном?
(Тражи је, па као да тек тада појми, јаукну)
 Марино, ја сам слијеп!

МАРИНА

Чувај Вука – доби оца, ал изгуби матер... Пијем те, очима,
 Гргуре!
(Издахне)

ДЕСПОТ

Погибе и она? А ви слијепи, изгубљени...
(И обрну се народу)
 Ходите мени сви, што патите!
 Од људске биједе саздан је овај лик,
 нема у свијету што је љубио, а да га се није морао одрећи!
 Олтар ми је који пати, приступајте мени сви, који трпите
 да се миром пољубимо!

ЈАНКО

А за мноштво сви, који сте славе жедни:
 На Косово, да га осветимо!
 Већина Деспоту, многи за Јанком.

КРАЈ IV ЧИНА

ПЕТИ ЧИН

Дворница пред капелом у Смедереву.

Тамни, ниски, дебели зидови на свод. Десно и лијево мала врата, с једне стране узвишење, као пријесто за Деспота и Јерину. Отраг главна врата и завјеса, а кад се она рашири, укаже се дворска капела. Стијене и њој тамне с много позлате, али високе. Из висине, у сриједи, као из кубета, пада зрак свијетлости. Оданде се и звона чују. Пред старим Иконостасом горе велике жуте воштанице. И свијетлост жута озарује се с њих. Уз зидове столови црквени, и прозор са сваке стране.

*Напољу је бурно, мећава вије, а особе се крећу тихо. Обучене су тамно, говоре пригушено, све као да слути, како се кобно нешто спрема. Те су: до прозора *Chrysopp*; вреба кроз прозор, и стријела до њега; и војвода Владета; његов је дан, те чува стражу у двору, кад иза завјесе појави им се и Црквењак. Вјетар завија, а он прозбори.*

I ПРИЗОР

ЦРКВЕЊАК

(у руци носи воштаницу)

Угасну се опет!

ВЛАДЕТА

Страшан нам се Божић спрема, кад у храму свијеће вијавица споља гаси!

ЦРКВЕЊАК

Није Војводи вјетар то!
И јутрос тако, у затишју праскозорја, пред вечером тајном
кандило само од себе истрну, а кад свештеници пред олтаром
возгласише: „Слава тебје свјет нам показавшем” изнова опет
пропламса само да до мала утрне се посве. Саме свијеће неће
да свијетле, Бадњаку се овом ватра нешто гаси!

CHRYSOPP

(спази неког; отвори прозор, надви се и завика)

Иде! Долази! У град утрча...
*И оде напоље. Труба јекну на то, спусти ланчани мост, Владета
приђе прозору.*

ЦРКВЕЊАК

(запита војводу)

Ко?!

ВЛАДЕТА

Странац. Гост је, или гласник нови...
(Непогода дуну и он се претраши)
Чуј!

ЦРКВЕЊАК

(приђе му до прозора)

Што?

ВЛАДЕТА

(залупи прозор)

Загракта опет гавран црни.
У цик зоре, јутрос тако, пробуди један Госпу Нашу
Благочестиву.
Три пут гракну више највише куле оне и прхну испред
прозора споро, а за њим се одмах мењава подиже.
У подне исто. Тад наложи она, да Chrysopp нази и гаврана
вреба—

Захуја те ријеч му прекиде.

ЦРКВЕЊАК
(скупио се, мукло)

Деспот нам се још вратио није!
Снијег вије као да земљу цијелу хоће да замете...
Што изађе стар онако у непогоду страшну ову?!

ВЛАДЕТА

Изашао из Смедерева да изађе само!
Од како други град Турчину оте и Деспота у њега поврати,
он не воли Смедерево више, – он се боји свога Смедерева!
*У то, као отоич вјетар, тако сад бану у дворницу и изнемогао
у наслоњачу паде*

ГЛАСНИК
(а замаха писмом у руци)

Благочестивој!

CHRYSOPP

(упао за њим у собу, зграби писмо и потрча)

Благочестивој!

Али стаде: на прагу се већ указала и као светитељка се укочила

II ПРИЗОР

ЈЕРИНА

(остарила, али пуна господства. Уђе и стаде као кил, а Chrysopp поклекну и клечећи јој даје лист, ког она узе, па руком позва обојицу да изађу. Као псето повлачи се Chrysopp, с церемонијалом Владета, а она ни не трену; по чим оста сама с гласником, скоро му прискочи)

Да незгода Јанка не згоди, реци, кад такав дође, и закасни тако!?

ГЛАСНИК
(дахће једва)

Војвода жив. Почео бој. Дао лист: „Њој” викну, „као стријела носи –” ал коњ изнемогну, а ја... изнемогах сада –

ЈЕРИНА

(почела читати кад се у једном тргну: њој се дошуљао и стао да види писмо)

Лазар?!

ЛАЗАР

(као да је већи, али потавнио јаче. Пустио браду, врат искочио, само око блиста чудном ватром, а глас похукнуо. Ради све халапљиво као да слуги да су му дани избројани. Често се обзире без узрока, а и кад не говори страшно, страхоту шири око себе. Задрхта и запита Јерину)

Од војводе Јанка, посланица, мати?

ЈЕРИНА

Од Јанка, да: од Јанка!

Она изговара то име посебно, погледавши у вис, као да га хоће да сагледа тамо.

ЛАЗАР

Познадох од њег да је. По узбуђењу познао сам док си га читала, још јуче сам по њем знао да га очекиваш, чак прекључе да је закаснило – три је дана тако прошло, да ме ниси погледала!

ЈЕРИНА

(почела опет да чита, кад рука Лазарева пође писму)

Што ћеш?

ЛАЗАР

(устегну руку, али гласом продужи да га тражи)

Дај писмо мени...

ЈЕРИНА

Чуваћу га сама, као све од Јанка што чувам сама.

ЛАЗАР

Како гориш, о њем кад се збори... што јавља, чим те тако узруја?!

ЈЕРИНА

Дотјерао Турке до Косова, и тамо се сукобио с њима.

ЛАЗАР

До Косова? Ако отац за то дозна?!

ЈЕРИНА

И дознаће, када их побједи!

ЛАЗАР

Али да их –

ЈЕРИНА

Рећи хтједе: не побједи? Ако то хтједе, зло си хтио: што Јанко хоће, тако буде.

Као да сам Бог хоће тако. Гласник закасни. Побједа је до сад извојштена!

ЛАЗАР

Ове ће се то коснути хаче но Смедерево кад доби од Јанка. Из дјетињства чим човјек изађе, ни живот му више нема цијене. Чему отац сада живи? Као строј ходи, а пун жеља од дјетета луђих;

Као дух се креће, и гдје стане, сваком смета. Реци: зар и теби он не смета?

ЈЕРИНА

Теби је данас опет горе? Болестан си? Лези! А како је Јанко здрав! И што чини, све је здраво: као здравље су једра и дјела што ствара, такову мужу пристоји да влада!

(Зазвони)

На вечерњу овуда ће проћи браћа твоја сада. Божић је, заједно бити мораћемо... али од кад у дупљама очи њине нису више: цијело им је тјело око, ком се поглед не да издржати.

Одох, још да будем сама!

(Пође, виђе гласника и згрози се)

Мртав?!

ЛАЗАР

(приљети лешини)

Преминуо? На очи моје, а ја не видјех ни овог пута како човјек мре? Због Јанка је и то било!

(Пипа љешину)

Како смрзнут лој савијен попушта под претом кожа прла...

(Одскочи; згрози се)

Зар такав свако мора?

CHRYSOPP

(с два дворјанина уђе и јави)

Прејасни господари у храм крећу!

(Јерини)

Да ли да почну Обреди Божићни, прије но Деспот у град се поврати?

ЈЕРИНА

(одгурну Лазара, који је се прихватио)

Посље!

(Оде; исто и дворјани)

ЛАЗАР

(опрезно сад иде Гласнику)

Мртав!? Исто тјело, а дух?! Осјећа ли ово?

(Удари га ногом)

А ово? И ово?! Куда оде дух? И како?

Живјети треба док око гледа...

(Он опази Chrysoppa, који је остао иза дворјана. Пун је ватре, што га изгара, само пред матером је било у њему нешто господско, а сад се снизи као да и он прими нешто од слуге, и тако прилази Chrysoppu)

Chrysopp... да ти – ти једини знадеш.

Дал мирно сновива ноћу мати моја?

CHRYSOPP

Нине.

ЛАЗАР

Рече не? Ти рече не?

У Бару некад мучила се тако. Смишљала је онда ужас.

Веселје дању око ње се лило, пјесма у радост и сунце без облака, ал кад је дошла ноћ и вољу дневни умор прекри сном, тад ум с њом спутан као врба кад терет спадне што јој грану сви, умах одскочи и тама таму у њој разоткри. Мучили се дада јак?

CHRYSOPE

Благочестивој зло. Не усни цијелу ноћ.

ЛАЗАР

Цијелу, тврдиш, ноћ?!

Што смишља – не чу што булазни? Или бар за кога – ни име му не упамти? Не реци, ја га знам: ко броћ на путу, ваздан ми ухо бије... Јанко је јел?

(И он поста нарочито снисходљив)

Деспот је стар, јел – то видиш сам. Посље њег – на владу доћу ја. На један дан, ал владар морам бити ја. Упамтићу и наградити све, дотлем што ми учини ма ко. Стог откриј гдје ми мати крије кутијицу црну, а на њој Маџада –

CHRYSOPE

(показа за њег необичне знаке ужаса)

– И у њој прах. Боргија. Отров – ууу!

ЛАЗАР

Даћу ти за њег прстен свој! Свог владара прстен ћеш добити, само Маџаду мени донеси!

CHRYSOPE

Ууу, благочестива чува га сама. уу, она за њег само зна!

ЛАЗАР

Кубуру своју даћу ти за њег! Кубуру моју добићеш за пас, свог владара кубуру ћеш, гле, носити, – пољуб ћу ти свој за њега дати –

CHRYSOPE

(уплашен још више понашањем Лазаревим да шмугне)

Ууу, ууу, отров силян узети не смијем!

ЛАЗАР

(плану; као дивљи га зграби)

Да си га донео!

Нико знати неће да си га донео, а добићеш много, врло много, не послушаш ли, кубуру ћеш тад добити, ал не за пас, већ у чело!

CHRYSOPP

(на кољени; одскочи кад му цијев додирну чело)

Хоћу!

(И побјеже)

ЛАЗАР

(као да клону од узбуђења, изможден паде на столицу и дахну)

А!

И у том се чу шапат неки. Наста мир, и у њем се чу звоно из висине.

III ПРИЗОР

Као противност пређашњем, овај је призор пун нечег небесног, узвишеног, тихог; као да се јавља „живот с оне стране“. То улазе слијепи синови. Иду сами. Високи, на главама им кукуљице, они обучени као калуђери. Дугачке браде, очи кукуљицом заклоњене. Крећу се као да их други тура, – почели су да живе неким притајеним животом? Гргур први покуњен иде.

СТЕВАН

Јел сунце данас?

ГРГУР

Не чујеш – пада снијег. Што још стојиш?

СТЕВАН

Гледам твоју ријеч. Као да ми пахуљице на руку падају...

(Пође с опруженом руком, стаде)

Звоно данас топло звони, и високо врло; и сребрно – пјева данас!

ГРГУР

Божић!

СТЕВАН

Кад смо као дјеца на њег у храм улазили, гориле су свијеће жуто. Сасвим жуто. Када се скупило после људи много, око плама сваког лист се раширио с црвенкастим порубом од паре. А кад је онда снијег падао, као лабудови нахуље пловише; као јата малих лабудова, и на њима земљи слази Христос из студени споља мртве у пламену да се роди оном.

(Пође, стаде опет)

Што ти слушаш сада?

ГРГУР

Је ли ко овдје?

Лазар се пригаји јаче.

СТЕВАН

У цркву прође, можда, неко путем.

Памтиш како на бадњак пролазе људи чудно путем?

Сумрак, а они разгријани. Грију. Гори у сваком пламичак онакав и они иду. Свега се јасно још сада сјећам, о Божићу најсретнији бјесмо;

једно само не могу да појмим: и ми смо онда весело пјевали!

ГРГУР

Неко је овдје.

СТЕВАН

То свијет иде даље путем. Кући својој свако нешто носи.

Појимо и ми својој, – у храм!

Слијени одлазе. Кад их неста иза завјесе згођен њиховом појавом хоће Лазар да бјега из дворнице, али не досегну ни прага, а зајеча труба и мост се спусти. Он стаде.

IV ПРИЗОР

ЦРКВЕЊАК

(улети први)

Воде Деспота, многи... мучно –

ЈЕРИНА

(појави се из својих одаја)

Гдје је?!!

ВОИХНА

(као без душе уђе)

Деспот нам је рањен! Рањен је Деспот наш!

ЈЕРИНА

(поче као фурија)

Ко је, ко се усуди, нож на главу своју посегнути? Без главе је,
ко учини; ил да буде, ако до сад није –
ко је, ко се усуди њега додирнути?!

ВОИХНА

Свилејевић!

ЛАЗАР

(злурадо)

Човјек од свиле – Јанков човјек!

ЈЕРИНА

(гњев као да се заустави њен)

Одбаци шалу у часу овакву, испричај боже како до тог дође?!

ВОИХНА

Ријеч једна до тога доведе, и у часу ужас зби се;
као пред новом загонетком, пред готовим чином стојим!

ЈЕРИНА

Која ријеч Деспота узбуди, ког ни дјело више не разљути?!

ВОИХНА

Име једно. Као обично и јутрос је око града он ходио свога, стао код цигље што испада, камен сваки што се кида огледао, помилова стијену што се руши, ал заповјед своју и тада обнови, да му града нико не поправља. Идобро прође све. Кад у једном на обали ријеци сучелице он опази на хрпи камење: од Смедерева што је пало, онамо га неко превукао, о на вршку Свилојевић стоји, као некад Новак више Смедерева. Чим га Деспот загледа дигав главу упути се њему, и што држах немогућим зби се: понизни Угар понизност своју кад пређе нама остави код својих, а Деспот, ког ни дјело не може више да разљути, кад дође њему плану на ријеч циглу –

ЈЕРИНА

Та је –?!

ВОИХНА

– Јанко.

ЛАЗАР

Јанко, зар?!

ЈЕРИНА

Зашто Јанко?!

ВОИХНА

Тако питам и ја себе сам.

Кад му приђе, наборав обрве, запита га Деспот што на хрпи ради. Раменима Угар прво одговори, и петом чизме камен с врха од себе зловолно одбаци. Тад обрве Деспоту скочише. Палицом камен у паду задржа, не гледећ Угара он му проговори! „Заборави што наложих. Смедерево нека се распада, нек камење разбацано лежи као дјелови љеша разнешена, темелји му нек остану пусти, – не допуштам да их ко дирне!” Тако Деспот. На то Угар: „Ја их морам све да скупим”. Тада глава Деспоту поскочи, у калпаку обрва нестаде, и владар се пробуди у њему: „Зашто мораш? Ко наложи?” Лупив чизмом камен смедеревски Угар рече: „Мој господар Јанко –”

ЈЕРИНА

Доста! Сама друго знадем!

ЛАЗАР

И зато оца он да рани? Казна таквом! Казнити га треба!

ЈЕРИНА

Казнити све нуз Деспота који су били кад то нису спријечити знали! Сама ћу их ја казнити...

(Бука)

Јел Деспот то... гле Деспота гдје уводе –
Деспоте мој – је ли рана од пребола?!

ДЕСПОТ

(сад је старац, што се преживљује. Од некадање доброте остао немир и попустљивост, свака му кретња отегнута, као да тражи нешто. Злокобно се нешто у том крије: и кад му се огледа, и кад тражи што ће рећи, он као да јавља: за ме је овдје све прошло, ја идем другом свијету. Тако и сад поче тјешити)

Не брини се... опасно није...

Само ова зима... како сам уморан – крв је много текла.

ЈЕРИНА

Крв... његова крв! Видаре амо завој да промјене!

ДЕСПОТ

На час само да прилегнем... рана није ништ дубока – ко на старца јаче да замахне?

Пође, али погледа према црквеној завјеси и стаде.

ЈЕРИНА

(гњев јој се све више буди на пратњу око Деспота)

Ви! Господар Свилојевића град нам поврати, а ви... степите што допустисте до свађе ове да је дошло!

ДЕСПОТ

Не љути се... није ништа – чему да се љутиш ти.

ЈЕРИНА

У човјеку, ко свила мек што је звијер си пробудио ти – зар владар такве људе да ствара? То зар конач твоје мудрости?! По видара!

ДЕСПОТ

(пушта да га воде, али прије но пређе крај завјесе, стаде)

Отворите, ове још да видим!

(И на његов миг се развуче завјеса. У тамној цкрви гори неколико високих воштаница. Пред Иконом се моли Стеван, мало даље сио Гргур. Окренут је публици, глава му укочена, непокретна, очне шупљине зјапе страшно из блиједог, кукуљицом обрубљеног лица. Полако маше горњим тијелом, као слијепци кад посве мирују. Деспот се хтједе прекрстити, али рањена га рука не слуша више, даде стог лијевом знак да затворе завјесу и одлази)

Сад сам опет у свом Смедереву! И моја дјеча око мене.

Побјеђена дјеча моја прије него живјети почеше. И дом мој побјеђен је ... а ја у њем. А ипак ми је као да то није тако. Да су то сабласти чудне... да је варка све... али зашто планух само? Свилојевић је нешто опором рекао... што? И то нешто пробуди у мени осјећај давни, из младих дана – у таквом сам тада људе убијао... заповјест је пробудио он у мени и ја планух – да, владара морам ја у себи да сачувам, шта бих без тог, без мисли те био?!

Без ње, као без Косова!

ЈЕРИНА

А да га други за тебе освети?

ДЕСПОТ

Други? Са светињом као с именом божјим: не употребљуј ју ни у шали! Ми морамо сами своје дићи, сами ми – спас човјеков у човјеку саму лежи!

Излази с осталима. Оста сам Лазар. О њем нико не води рачуна, и викну

ЛАЗАР

Мати! Теби отац смета!

(Као сада да се уплаши сам свога гласа, и хтједе побјећи, али на вратима устукну. Кад их отвори, неки јадан старац стао на њих, он га препознаде и кликну)

Јанко?!

V ПРИЗОР

ЈАНКО

(мрк, сјена некадањег Јанка, јер објест је спала с њег. Али за то је још бјешњи. У њем све кипти, ври. Корак му је још чвршћи, скупља обрве, јер му је нејасно што се с њим збило, и када на то помисли, он би псовао, ударао: у расположењу је да вријеђа. Уђе, стаде, навуче калпак)

Где ти је мати!

ЛАЗАР

Зашто она? Деспот је амо прошло –

ЈАНКО

Јерину тражим.

ЛАЗАР

Матер моју? Тако гњеван... битка она на Косову –

ЈАНКО

(диже главу, пође)

Изгубљена!

ЛАЗАР

Не њој, не матери јоште мојој, часак дуже нека ужива бар у нади на побједу своју!

ЈАНКО

Склони се, дјете...

(Пође, стаде)

Глас чух неки дали тлапња... не, младићу, ти се смијеш: на Косову ја изгубих битку!

ЛАЗАР

Ја се увијек вако смијем. Веле за ме да сам се смијао, и када сам на свијет долазио. Лажу то. Плачем се прво дјете јави. Зар не: плач је први знак живота?

ЈАНКО

Момче, ти би друго рећи хтио:
због пропасти војске своје што ја нисам заплакао?

ЛАЗАР

И војску своју ти изгуби?! Сву?
А пораз си преживио? Ти, војводи, зазиреш од смрти!

ЈАНКО

Не од смрти!
На мом мјесту скончао би сваки, тек ја смрти нећу!
Нећу смрти јер замјене немам... и зато бих могао заплакати!
Не смиј се сада, смјех ме сада нарочито вријеђа!

ЛАЗАР

Мене тако вјера она:
Смјех дјетета кад се рађа, плач матери кад умире биће!

ЈАНКО

Твоја мати да је мушко – одмах би се сам убио!
Као она и ја сам хтио све; као она, све сам изгубио!
Њој, она ће ме једина схватити! Њој, да...

ЛАЗАР

(у себи, док Јанко борећи се тражи куд да јој пође)

Она и он!
Зли душе опаки, што бјесниш лудо тако у мени?!

ЈАНКО

(Отвори на послетку нека врата, али устукну: иза њих угледа Деспота. Од Јерине би добио ма какву утјеху; људи, који се попут њега дају водити од других, оскудјевају на идеји, од

Јерине би и њу добио, али пред Деспотом, као да у огледалу сагледа цио свој неуспјех – што је за њег исто што и срамота – и као што би пред Јерином заплакао, тако би пред њим увриједио, плануо, но прво рече скоро уплашен)

Деспот?!

(Но одмах се сугуби, и пркос се јави у њему)

Нека, ма и Деспот!

(Хтједе лупнути ногом, али се поклони)

Мој Деспоте!

VI ПРИЗОР

ДЕСПОТ

Јанко? Зар ти то Јанко? И теби је некад сијевало око, смјело и весело у људе се разљевало, као бистар поток бујицу по гори, што као од шале руши стијење а креће камење, а сад –

ЛАЗАР

Сједи, оче, зар нећеш да сједнеш?

Још времена има, да обреди бадњи почну!

(Уводи га, даје столицу)

ДЕСПОТ

Не! Ја поћох дјечи својој. С њима сам какав сам некад био: онда још, кад мишљах могу свој род цио заштитити, и кад дигох, да га поведем, руке – ја топлину у себи осјетих, као сунце, кад рашири зраке своје, да обасја њима свијет свој цио. Сад само њих још штитим. Њих слијепе – њима, слијепима!

ЛАЗАР

Јанко је дошао да ти рекне... слушај, он мора да ти рекне...

ДЕСПОТ

Што? Де, реци, Јанко! Прољеће је сјало на мој рад некад док сам тебе овако гледао. Нестале су мисли и сад се дижу, као заспали мртви на дан судње... што ми рећи, Јанко, имаш?

ЈАНКО

Ништа... заспаћу и ја... убићу се сам!

ДЕСПОТ

Чему? Што те тако поразило?

Ништавно је око нас све, из окола ништавило у човјека
утисне се и остане све ништавно, док ништавна мисао зрачна
из њег посве не ишчезне, а дотле – јунак буди и поднеси
терет што живот на те свали и трпи.... благословена била бол
твоја и света!

(Пође поново дјечи)

ЛАЗАР

Он је битку изгубио!

ДЕСПОТ

И зато пати сада?

(Помилова Јанка)

Посветила те бол мученичком светињом својом,
њом прекаљен из нона оживи мисао своју пропалу!
Млад си и можеш, тек старцу је тешко...

*Умор га савлада, дирнут његовом добротом припаде му Јанко
руци.*

ЈАНКО

Наш Деспот! Нек дах пољупца мог руку ти загрије...

ЛАЗАР

(изненађен таквим развојем згрчи песницу)

Он изгуби битку нашу... битку ону на Косову!

ДЕСПОТ

На Косову? Што би Јанко ишао на Косово!

ЈАНКО

Осуди! Сад осуди! Убиј –

Ја мишљах најбоље! Што други скриви да ћу исправити,
да ће се војска најбјешње борити –

ДЕСПОТ

За вођом својим!

Али тебе ко овласти у Косово наше ти да дирнеш?

Туга је наша тамо закопана, из часне смрти живот пробудити
може тек онај, ком је на жртву принесена!

ЛАЗАР

И војске што је преостало, све је на њем попадало.

Војводе некад, људи сада, а чим ћемо га светити од сада!

ДЕСПОТ

Нема више мржње у мени! На освету што сатире,

о освети што посвеги на Косову снивао сам.

Јад и патње свих мојих су у мени се застајале,

а нада поданика и најдаљег мога

у мени је вазда одјекнула, и по жару тога осјећаја

једно бјесмо; ја бјех једно са народом својим.

У тами, што ми племе мори, тек једна је звијезда сјала,

туга наша за Косовом, за светињом том без пјеге нашом.

Она нам је свима свјетлила, њој сам своје предводио вазда,

и она сада помрачи без мене... и угасну спона моја и народа мога

и остах сам, и мрак у мени... ти не слутитиш што си починио.

Иди... иди ти сад од мене!

Рече као да моли, али плану

ЈАНКО

Ти ме тјераш... зашто?! ја изгубих битку, а зар би је ти добио?

До Косова Турке сам одбио – ко би могао то још учинити:

Од свих вас сам вођа понајбољи, а на славу своју се заклинам:

што сам могао, све сам учинио, постигао више него ико од вас,

а ко толко за земљу учини, том се не смје рећи: иди!

ДЕСПОТ

Гријех си, синко, починио: иди!

Ријеч ми је некад дизала градове, рука војске кретала,

али свијест ме друга проникла сада: више не бих то могао;

једно само човјек може, да остави примјер он другима,
 какви да буду у обрани, светиња највиших!
 Град подигнух, он се руши; али примјер да сам оставио,
 и по смрти он би још блистао, и потомство даље предводио
 величанству, ког не може ништа побједити!
 Сад све паде – иди! Даље! И ја сам остајем!

ЈАНКО

Тјераш онет... грлио би да побједих! Зар је успјех све?
 Нека пада спона таква – тек неуспјех душу отвара!
 Примера треба... па и њег сам ја свим дао
 и могао бих сада отићи, – али Јанко не иде тако!
 Јунак сам, и што је у мени, с њим напоље:
 Ти си примјер хтио да будеш? Ти?!

ДЕСПОТ

Иди сад! Не молим више, заповједам: иди!

ЈАНКО

Јест, тако мислим ја! Јест, тако и јест: не, ти достојан ниси
 више да Косово своје светиш!

ДЕСПОТ

(прво као да га не чује, диже рањену руку)

Појезда... држи...
(Па ће у једном Јанку)
 Ти још ниси отишао?!

ЈАНКО

Јанко вако не одлази! Коб се моја пробудила, на тло ваше
 када ступих, на тло, по ком гмижу змије, а авети изнад ког летају.
 О, отићу за вазда отићу, али само кад усхтједнем ја,
 ја војвода од Сибиња Јанко!

ДЕСПОТ

(показа му руку)

И ово учини човјек твој!

ЈАНКО

Мој! Сад видим да је мој! Можда је и њему хтјела нешто наложити: заповјед је твоју на њој он ранио!

ДЕСПОТ

Заповјед моју... зар сирота и она постаде?
Још удесом она дрма... још сам владар ја!

ЈАНКО

Ни то више!
Издао си земљу своју, кад остави Смедерево и туђини упути се:
Владар је са земљом својом везан и вјечан тек!

ДЕСПОТ

(скупи тад снагу сву и уздиже руку)

У затвор с њим!

ЛАЗАР

У затвор! У затвор! Појездо, што чекаш?

ПОЈЕЗДА

Не... не... крв Деспота на очи наврије... рука –
(Прихвати му је)

ДЕСПОТ

Ма осушила се, у затвор с њим! Владара пробуди он у мени старцу!

ЛАЗАР

(даде знак прво Chrysoppe)

Chrysoppe... на налог Деспота, Појездо, Јанка у тамницу!

ЈАНКО

Ко се усуди навалити на Војводу од Сибиња, мјесто мене мачу ти му одговори!

Он га извуче, али отраг притрча Chrysopp са слугама и савлада га мучки.

ДЕСПОТ

У тамницу! У тамницу!

ЛАЗАР

(кад савладаше слуге Јанка, осови се)

На налог Деспота, Војводу Јанка у тамницу!

ЈАНКО

(кад пође Појезда с њим)

Насиље! Мој час дође, а тад – јао теби, Смедеревски граде!

Одводе га

ДЕСПОТ

Овај човјек уби ми најдраже – почни изнова, ако можеш, старче!
Почни и нађи, ког си одњихао; убери плод, ког си
знојем лица свога подигао, закуни муку да ти помогне,
и зовни народ да те чује и окупи око тебе...
дођи животе, с тобом још само владар се борит може!

ЛАЗАР

Оче, теби је зло...?!

VI ПРИЗОР

ЈЕРИНА

Што се овдје збива...

ДЕСПОТ

Нема ништа, више ништа, изгубљено све!

ЈЕРИНА

Глас ти слаб, ал бистрији, по овом свијету око лута – ко те
нама поврати?

ЛАЗАР

Дошао Јанко!

ДЕСПОТ

Војводе, велможе, амо мени моји сви! Свршава се,
још да се видимо, и да заплачу кад од мене чују: неће Бог!

ЈЕРИНА

Дошао Јанко – А гдје је Јанко?!

ЛАЗАР

На заповјед очеву у тамницу га бацио Појезда!

ЈЕРИНА

Јанка?!!

ЛАЗАР

На Косову што изгуби битку!

ЈЕРИНА

Битку!

ДЕСПОТ

Косово! На Косову битку!

ЈЕРИНА

Да гдје иначе?Најбоље мјесто, гдје би се наши најбоље тући морали.

Зар ко може предбацити, да битком Јанко управљао добро није?!

На свом мјесту бјеше Јанко, али бјеше које ни Косово одушевит не могаше и ти нек стрепе од мене, тебе, и од покољења... ај теби добро није? Сав блијед си... кад човјеку добро није, ни о другом не мисли добро.

Вина, вина да те опорави..

ДЕСПОТ

Сиротиња смо, жено, и немамо више ништа, чак ни наде –

ЈЕРИНА

Вина, вина... гдје је Јанко...

(Оде)

ЛАЗАР

(прикраде се Деспоту, и у једном паде пред њим)

Оче, не попусти, опасан је Јанко!

ДЕСПОТ

Јанка више да не видим, Јанка више никад не!

ЛАЗАР

Ти си слаб – хтједох рећи добар, а мати има силу у себи.
Попустићеш јој ти, Јанка ослободити!

ДЕСПОТ

Јанко је мени скривио највише: освета моја вапи за њим!

ЛАЗАР

Мати опет друкчије мисли – зашто мати Јанка тако брани?

ДЕСПОТ

Зар се ти бојиш матере своје?!

ЛАЗАР

Преклињем те: не попусти!

Она би да влада, а ти си стар; браћа слијепа, ја болестан, зато
треба Јанко!

Оче, чувај ме од Јанка! Он је јак, и ја га се бојим – ја се бојим
Јанка!

ДЕСПОТ

(као пред још страшнијим открочењем уста)

Зар би дотле могло доћи?

У то се врати

ЈЕРИНА

Узми, окријепи се и лези... и превој видар да промјени...

Пођи, а Јанка нека пуге из тамнице – слуге, брзо по Војводу!

ДЕСПОТ

Не! Као владар њему сам зборио; што владар рече, оно стоји!

ЈЕРИНА

Зашто толико омрази Јанка?! Ако мислиш да без њега ти остати можеш лако отпусти га по заслужи. Ако мора до растанка и да дође, гадан не смије да растанак буде. Јел, ти беш га лијепо отпустити?!

ДЕСПОТ

Лијепо? По заслужи?!

ЈЕРИНА

Ил да остане с нама овдје? Кад је дошао, да остане да изнова војну поведемо?!

ДЕСПОТ

Што се тако ти за Јанка заузимаш?

ЈЕРИНА

Несретан ко је зна најбоље како боли недаћа! Онаком јунаку доста је пакла у себи самом што изгуби мејдан. Зар би ти још горе могао учинити: неблагодаран не приличи ни владару као ни слуги!

ДЕСПОТ

Како мислиш то?

ЈЕРИНА

Јанко нам је много привреднио. Свагдје би још могла наступ такав извинити, али у граду, ког његова храброст нам поврати, и њему се мора опраштати. Зар му ниси јоште опростио?!

ЛАЗАР

(страх га превари, зајаука)

Не дај оче; Ти си стар, што ћу ја, кад останем с њима?!

ДЕСПОТ

(узвиси се тад, погледа и заповједи)

Доведите... сад... Појезду!

ЈЕРИНА

Попусти! Ја сам знала да ће попустити!
Нек Појезда доведе и Јанка, по заслуги да га наградимо!
Што имамо, све је од њега; и што ћемо још имати, од њега ће бити.

ДЕСПОТ

Нека дође сам!
(Појезда се указа)
Пусти Јанка из тамнице!

ЈЕРИНА

И нек амо нама дође!

ЛАЗАР

Оче, убиј прво мене!

ДЕСПОТ
(Појезди)

С њим одмах даље отићи!
Преко воде, да га очи више никад не виде моје!
И чун кад остави, ти му реци: Стар је Деспот, на умору,
али и стар може за род свој умријети славно!
(Појезда оде, Јерина тад даде знак и зазвони)
Што је то?

ЈЕРИНА

Бадње се спушта вече. Свети му обред отпоче!
И као некад, *Стисоп* отвори врата и пушта ђаконе. Сину соба:
унеше свијеће, окитише пријестоље, донеше и налоњ

ДЕСПОТ

(као да се уплаши тог сјаја, који је тим љепши, што су
онијаче пали, диже се)

Њима, мојим синовима на молитву!
(Тетурајући пође Јерина му хтједе помоћи, он ју одби)
Не ти!
(Прискочи и Лазар)
Ти још мање!

ЛАЗАР

Да ти помогнем! Ко да ти помогне!

ДЕСПОТ

Сам. Све ћу сам!

Оде за завјесу.

ЈЕРИНА

(као фурија ће Лазару)

Од Јанка си ти зазирао... кад с Деспотом ти сам оста,
склонио си њега тада да војводу он затвори!

ЛАЗАР

(осови се, дрхће, тек се не смије)

Јасно ми је сада све: недаћи нашој свој си крива ти!
Уз оца да не би ти, никада земљу ми не би спасили!
Ти си га увјек у вртлог увукла, њега као и Јанка несретног!
Ти... нуз тебе, да, свако мора пропасти!

ЈЕРИНА

Дјете моје зар рече то? Сјем мисли своје ја немам више никога!

ЛАЗАР

Не спомињи ни мисао мени више ту! Знам шта хоће да
задржи Јанка! Али гле...

(Гледа кроз прозор)

Хуји река а снијег пада, у тамно небо поворка се црна креће --
у њ је он! Још час који уће у чамац, и отиће... не, ја те од себе
не пуштам никуд... не, ма оца зовнути морао!

ЈЕРИНА

Још касно није... ух, што те родих кржљава тако!

(Оде)

ЛАЗАР

Јеку мисли својих!
Испиј ову чашу, ако ти је савјест мирна! Што стаде сада?!
И отац те добро веће је упознао, кад из чаше не хтје се напиту
који си му ти сама донела!

ЈЕРИНА

Грдобо, ти зар мислиш...

ЛАЗАР

Ја вјерујем!
Кад тебе Јанко у питање кад дође, ја вјерујем тада све!
Ни ја не бих из те чаше пио!

ЈЕРИНА

Ти рече то? Ти, мој син?!
(*Чу се гавран, она отров испи*)
Ово пред полазак!
(*Пође, затетура*)

ЛАЗАР

(*причека, она клону, а он у смјех прсну*)

Терет с мене сада паде, више вас се ја не бојим!

ЈЕРИНА

Боли! Боли! Што је теби?!

ЛАЗАР

(*показа јој кутију*)

Гле!

ЈЕРИНА

У тебе је?!
ЛАЗАР

ЛАЗАР

У теби већ!
(*Јерина се искриви, видећи јој бол, он се преста смијати и
поблиједи*)
Ја се тебе бојим!
(*И побјеже*)

ЈЕРИНА

Матер си своју отровао! Хеј, отров ово већ дјелује? У пом –
(Погледа кутију и хтједе викнути, али глас јој запе)

М, не, готово је!

Владарски владару умријети треба, ма смрт била и од свог
 порода! Овај се жури...

(Сиушта се, ухвати за завјесу и зовну)

Деспоте!

VIII ПРИЗОР

ДЕСПОТ

(излази иза завјесе, а блијед је као смрт већ)

Ко зовну мене?

ЈЕРИНА

Ко те нужно треба. Несрећа! Наш Лазар –
 матер је своју отровао!

ДЕСПОТ

Лазар? За маче, десницо, склањај ма и пород свој, кад свијет
 се од њег трује!

ЈЕРИНА

(смрт је преображава)

Ђути! Да о овом не дозна нико!

ДЕСПОТ

Нек ово чује цио свијет –

ЈЕРИНА

Чули би тад и они

(Показа спрам слијепца)

Проклет...

(Ронац је ухвати)

Не знам што је проклетство.

Нисам била која сам хтјела да будем...

и побједи нагон, да окушам какав је ко други, и ја не бјех своја!

ДЕСПОТ

Ти велиш то?!

ЈЕРИНА

Благословен ко увијек свој остаје!

То моја клетва, то мој благослов! На пријесто још једно.

На њег, па владарски да умрем, кад не живјех ко владарка!

Деспот јој поможе; тек што дође до њег, стропошта се на сједало му и занјем, јер уђе са Стеваном

IX ПРИЗОР

ГРГУР

Велим овдје је неко!

СТЕВАН

Дух је свуда!

ГРГУР

И у цркви је био.

Као да сам у њој чуо тешки очев дах... има тијело.

Је ли ко ту?

(Јерина се тргну и издахну а Деспот јој покри велом лице)

Не... сад га више овдје нема...

СТЕВАН

Рекох да је дух. Мислећи на свијетско као некад,

одијелио си се од њег – ти диобу своју чујеш.

ДЕСПОТ

(пољуби Јерину, па им се окрену)

Ја сам!

СТЕВАН

(пође му пипајући)

Гдје си!

ДЕСПОТ

(пође му у сусрет, пружи руку и опази на њој крв)

Ха, моја крв... и у њој живот и смрт...

(Погледа Јерину, па синове и забаци овој, па се спусти у наслоњач)

– и крај, с њом нек истекне!

СТЕВАН

Дал рече што...глас ти је данас чудно слаб.

ДЕСПОТ

Мени! Амо, мени!

(Док му они иду)

Никад вас отац још не запита: дал сносите тешко, што очију немате?

СТЕВАН

Тек од кад очима ми не гледамо, добро нам је боље, а лијепо љепше. Ми прогледасмо душом од тад, и видимо друге боје. Како си хладан, оче ти!

ДЕСПОТ

Да, јер гледати вас, мислим како ће иза мене доћи тама.

Клица, што сунца треба да изникне, није сачекала, ал ноћ је светија од дана, у њој нек зрије мисао моја.

У њој моје семе ће остати, и после зиме, кад окопни снијег, проклијаће, јер је било здраво.

Ком су кушње велике дате, позива се на дјело велико и као да и сам до сад слијеп бијех, ја почињем сада да сагледам:

и шта бјех до сад, јасно ми је: примјер, како се без наде бори, и без утјехе пребољева најдраже! У свијету влада правда, велика и спора, и честит рад не пропада,

у њем сјеме, за будућност љепшу. Умријети мора један, да се опет устостручи, док му се дјелови не стопе опет у једно да очишћени бољу и жртвом, оживу заједно за добро и сјајно.

СТЕВАН

Али ако је смрт свему крај?!

ГРГУР

И наше су очи за свијет умрле,
ал без њих тек свјетлост велику ми видимо.

ДЕСПОТ

Ви можете видит зар далеко, преко брда у будућност?!
Од смрти сам страшније поднио, јер из далека, од некуда
осјећај тихи румен је бацио на очај збиље своју сјајну сенку
као запад кад заруди, да рујем јави зору нову:
док сам млад био, ноћу, кад би се угаснула сва свјетла,
дигао би се мој дух тада. Уздигао се слободно, растао и ширио
се, свјетлост је из њег избијала, и ја сам видио пут свој и чуо
зов с њег, с његова краја. И клица она, што је оплоди ноћ,
дању је сазријевала у плод.

ГРГУР

У дубину сићи можеш тек кад душом видиш својом!

ДЕСПОТ

А дјело тек шири из себе таму ил светлост, а моје дјело било
је сијача. Зној је капао с руку мојих, терет је тиштао чело моје,
и зној с њега заљевао је поље, у које ми је рука сјеме бацала!
Кад од жуљева даље ступати нисам могао,
обазрех се што ће изаћи иза мене, и тад угледах као за ове
нити бијеле душе повезане како за мном лећу. И угледах
војске како јуре, непрегледне чете, које нико неће побједити,
и познах их све: биле су моје. Веселе је клицало из њихових
грла, и ја који сам патио осјетих весеље је живот, и сјај
радости дневи су ми жедни. Ви који душом својом видите,
реците мени једном весеља и сјаја, кад ће доћи да заблиста
на Косову што је пало часно?

ГРГУР

Што ће ти то?

ДЕСПОТ

Превелико је моје понижење било,
у старе врбе сока више нема, реци...

ГРГУР

У молитву када се задубимо,
ново сунце видим гдје се рађа. Узевши те међу себе,
заједно ћемо молити се, да и тебе свјетлост му обасја,
*(Зазвони, а они узеше Деспота, који се мрдну, па клону на
локву крви, што је на под ископала)*
Мртав?

СТЕВАН

Како... кад? Дал смо ми то сад сами? Отац?!

(Тражи по зраку рукама)

Дух бих да додирнем, што остави тјело ово, да видим јел и он
топао...

*Као прије, тако и сад улази Патријарх, млађи и други неки,
све је помпезније, шумније, иза њега велики кор пјева рож-
дство.*

ГРГУР

Умуините и плачите јер умрије Деспот
небеска му света душа око нас већ шири мирис свој –
Деспот је умро!

КРАЈ

ПОГОВОР

ЂУРО Ј. ДИМОВИЋ (Јасеновац, 2. XII 1872 – Београд, 25. XII 1966), српски писац и драматичар, рођен у Хрватској, по занимању лекар, деценијама је упорно писао своје драмске текстове и сматра се да их има тридесет пет. Незнатан део је штампан, а већи део је остао у рукописима од којих се неки налазе и у поседу Рукописног одељења Музеја позоришне уметности Србије. То је случај и са драмом *Ђурађ Смедеревац* коју је писац замислио као трећи део трилогије (*Војвода Момчило*, *Краљевић Марко*, *Ђурађ Смедеревац*), а која у шестом колу Драмске баштине доживљава своје прво објављивање.

У раном детињству Ђ. Димовић остаје без родитеља и за њега се брине очева сестра. Основну школу свршио је у родном месту Јасеновцу, нижу гимназију у Петрињи и вишу у Српској гимназији у Новом Саду где стиче шире културно и уметничко образовање, као и наклоност према књижевности и уметности. Међутим, опредељује се за студије медицине на будимпештанском универзитету (као питомац Текелијану-

ма). Пред крај студија одлази на усавршавање у Париз где се издржава радом у болници, али оболевши на плућима, одлази у Алжир, путује по Средозомљу, а из Шпаније шаље своје дописе загребачком „Србобрану”. По повратку у Будимпешту завршава медицину (1898), затим две године ради у болници милосрдних сестара у Загребу, жени се Љубицом, сестром адвоката Душана Поповића из Руме, и настањује се једно време у родном месту где ради као општински лекар. Због гласања на изборима за опозицију (1908) изгубио је место општинског лекара, а и због школовања деце (Гордане, Небојше, Милице и Дубравке) пресељава се у Загреб (1909), где његова кућа постаје састајалиште уметничког и књижевног, а посебно позоришног света. У међувремену, ради специјализације за зубног лекара боравао је Брислу, Берлину и Лондону. Због ослабљеног вида напушта зубарски позив и пресељава се у Београд 1937. Често је путовао у западне земље Европе, Америку, Африку и Азију (Средњи и Блиски исток), а пре Другог светског рата је неко време боравао и у Варшави где студира пољске позоришне прилике.¹

Драмским стварањем Димовић је почео да се бави већ врло рано, после објављених путописа *Писма из Шпањолске* (1899) и романа *Вјереници* (1900). Први концепт драме *Краљевић Марко* потиче још из времена боравка у Јасеновцу (око 1907), да би му прва драма била штампана тек 1918. – *Војвода Момчило*, трагедија

1 *Лексикон писаца Југославије I*, Матица српска, Нови Сад, 1972; *Хрватско народно казалиште (1894-1969) – Енциклопедијско издање*, Графички завод Хрватске, Загреб, 1969.

у три чина, у изванредном издање Матице хрватске, као дело „награђено из закладе Душана Котура за год. 1918”. Већ следеће године објављен је и *Краљевић Марко*, такође у издању Матице хрватске (1919). *Краљевић Марко* је у преводу Јана Худеца штампан и на чешком и објављен 1922. Затим, много касније, 1933. – *Побратимски дарови*, прича у драми у три чина, замишљена као први део кола у оквиру библиотеке „Сунцокрет” у издању Привредне штампарије, Загреб; онда следи драма у три чина *Симеон Немања* награђена претходне године од стране Српске краљевске академије, штампана у издању Државне штампарије у Београду 1940. и још једна награђена драма *Тора* – овог пута од стране Савеза јеврејских друштава у Београду 1957. *Torah, a drama in Three Acts* је штампана на енглеском језику у Лондону у издању Chancery books а у преводу Димовићеве кћери Милице Соколовић.

Највећи број Димовићевих драма угледало је светлости позорнице Хрватског народног казалишта у Загребу које га је прихватило као свог „кућног аутора”. У Загребу су извођене: *Диоба Јакшића* (1913), *Змија младожења* (1917), *Војвода Момчило* (1921), *Баш Челик* (1925), *Свети Игњатије* (1928) и као последња *Краљевић Марко* (1930). Исте године (1930) херојска драма *Краљевић Марко* играна је у прашком Народном дивадлу, да би тек 1937. доживела и своју премијеру у Народном позоришту у Београду. Чудно је да ни један постојећи репертоар Народног позоришта у Београду не бележи премијерно извођење Димовићеве историјске комедије *Лажни цар Шћепан* 1939. на сцени „код Споменика” у режији Мате Милошевића.

Већину својих драма Димовић је писао према народним песмама, приповеткама и легендама или њима био инспирисан. У тражењу свог драмског израза за који се залагао и у теоретским написима, маштао је о расној, националној драми и сматрао да је „народна песма наш најбољи етички круг, најбоље огледало нашег морала и схватања живота, света и бога. Народни певач је најрасније наше биће и он је могао да само створи и спева оно што лежи у његовом, то јест у карактеру расе.”²

У истом тексту Димовић даље образлаже своје ауторске ставове и намере у погледу трилогије (*Војвода Момчило, Краљевић Марко, Бураћ Смедеревац*) којом је хтео да прикаже три ствари: 1 – докле се наш расни тип бори у сукобу, 2 – како се бори и 3 – зашто се бори. Сваки од делова трилогије обрађује по један од тих појмова и проблема. „*Војвода Момчило* има да прикаже докле се наш тип бори. Код осталих раса, на пример код Германа, расни тип се бори док се не освети. Освета је покретач свега. Код нас не. *Војвода Момчило*, ма да му је Вукашин одвео жену и ма да је њега самог дубоко повредио, ипак не побеђује Вукашина него – самога себе. Он му даје и сестру само да би из те везе никло нешто велико, синтетично, као предосећајући да ће из ње произаћи Краљевић Марко... У *Краљевићу Марку* настојао сам да прикажем како се наш расни тип бори. Он са песмом јури у борбу, са

2 Г. др. Бура Димовић написао „*Бурђа Смедеревца*”, који би се први пут могао давати о прослави 500-годишњице смедеревског града, Време, 13. јун 1930.

песмом живи и умире. Он се бори и одмах, крвав, одлази да спева песму о својој борби... да би парадоксалност тог ткања нагона и емоција у нашем типу била још јаснија, Марко иде до крајњег апсурда, истовремено највеће истине и разочарења. Он каже на крају: Ја сам хтео све најбоље, а оно све иде на горе. Он иде и противу бога и противу себе. Он је проклетство крви и душе, али је његов етос чист као сунце и непосредан као сваки тон нагона... Трећи део *Ђурађ Смедервац* тумачи: Зашто се наш расни тип бори. Он се бори за вечност. Његова борба има један циљ далеко од сваке спретне мисли, од сваке изразите намере. Та борба иде за једним великим утапањем у вечност, за једним трагично-песничким, ако не и философским смирењем у неком чудном испаштању и алтруизму... то је чисти наш етички национализам: он је садржан у тој истини и сазнању као зрно у класу."³

Димовићу се замерало да се у тражењу свог драмског израза често заплитао и постајао нејасан и неприхватљив, те да је био склон мистичним ситуацијама и расплитању догађаја, при чему је понекад инсистирао на сазнањима која су била плод књишких конструкција, употребе архаизама, локализама и стварањем нових речи које су привидно биле у духу народног говора.

Али, још 1933. у предговору Димовићеве драме *Побратимски дарови* уредник др Станислав Жупић констатује да се о нашем писцу код нас говорило и пи-

3 Исто.

сало, али „да људи познају више приче око његовог рада, а сам рад готово нитко ваљано не позна. Да је критици било нешто јако нејасно код тих драма, види се и по том, што су о њима управо темпераментном жестином давани сасвим опречни судови: Сад дивљења пуне похвале, сад оштри негативни судови.” Жупић затим додаје, а ми му се придружујемо пола века доцније: „... Али кад људи схвате Димовићев начин изражавања, кад му драме буду објављене и свакоме приступне а незнање властитог језика више не буде сметња за схваћање необично бираног умјетничког израза, они ће наћи баш у тим драмама проблеме свог срца и духа, праве своје боли и радости, најмучније тежње, најљуће кушње, питања вјечна и загонетке дубоке, – све оно, што баш умјетност најбоље може изнијети.”

Олга МАРКОВИЋ

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-2

ДИМОВИЋ, Ђуро

Ђурађ Смедеревац: драма у пет чинова / Ђуро Димовић..
- Београд: Музеј позоришне уметности Србије, 1999
(Земун: Галеб). - 205 стр. ; 15 цм.
- (Библиотека Драмска баштина; коло 6, књ. 4)

Тираж 500. -

Стр. 200-205: Поговор / Олга Марковић.

929:82 Димовић Ђ.
а) Димовић, Ђуро (1872-1966)

ИД = 76989964

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ШЕСТО КОЛО

Књига 1

Милош Перовић
СЛЕПИ БРАНКОВИЋИ

Књига 2

Милош Перовић
РАЗОРЕНИ ДОМ

Књига 3

Ђуро Димовић
КРАЉЕВИЋ МАРКО

Књига 4

Ђуро Димовић
ЂУРАЂ СМЕДЕРЕВАЦ

Књига 5

Ђуро Димовић
БАШ ЧЕЛИК